

शकुन्तलोपाख्यानम्

АПОВЕД ПРА
ШАКУНТАЛУ

*АПОВЕД ПРА
ШАКУНТАЛУ*

*Перакладнік выказвае падзяку
сваім настаўнікам санскрыту
Канстанціну Андрыеўскаму
ды Міхаілу Баярыну,
безь якіх гэтай кнігі
не было б.*

॥ शकुन्तलोपाख्यानम् ॥

АПОВЕД ПРА ШАКУНТАЛУ

як ён расказаны
ў Першай Кнізе сьвятой Магабгараты
ды ў п'есе вялікага паэта Калідасы
«Шакунтала пазнаная»

*пераклаў з санскрыту
Ігар Кулікоў*

Мінск
Выдавец А. М. Янушкевіч
2018

УДК 821.211-2
ББК 84(5Инд)3
А76

Пераклад зроблены з выданняў:

1) *The Mahābhārata. The Ādiparvan. Edited by Vishnu S. Sukthankar. Poona: Bhandarkar Oriental Research Institute, 1933.*

2) *Abhijñānaśakuntala of Kālidāsa with the commentary of Kāṭayavema, English notes, translation and introduction by C. Sankara Rama Sastri, M. A., B. L. Madras: The Sri Balamanorama Press, 1947.*

3) *Śakuntalā. A Sanskrit drama in seven acts, by Kālidāsa.*

The Devanāgarī recension of the text, edited with literal English translations of all the metrical passages, schemes of the metres, and notes, critical and explanatory, by Monier Williams, M. A., D. C. L. Second Edition. Oxford: The Clarendon Press, 1876.

А76 **Аповед пра Шакунталу, як ён расказаны ў Першай Кнізе сьвятой Магабгараты ды ў п'есе вялікага паэта Калідасы «Шакунтала пазнаная» / пер. з санскрыту Ігара Кулікова. — Мінск : А. М. Янушкевіч, 2018. — 218 с.**

ISBN 978-985-7165-72-8.

Паданьне пра Шакунталу займае важнае месца ў індыйскай літаратуры. Менавіта паводле яе сына Бгараты Індыя была яшчэ ў старажытнасьці названая *Bhārata*, ці «Зямля Бгараты». Цяпер гэта адна з афіцыйных назваў краіны. У дадзенай кнізе зьмешчаныя два пераклады: першы — арыгінальны аповед пра Шакунталу з Магабгараты; другі — яго апрацоўка ў выглядзе п'есы «Шакунтала пазнаная», створаная найвялікшым санскрыцкім паэтам Калідасам.

Адрасуецца шырокаму колу чытачоў.

УДК 821.211-2
ББК 84(5Инд)3

ISBN 978-985-7165-72-8

© Кулікоў І. М., пераклад на беларускую мову, 2018
© Афармленне. Выдавец А. М. Янушкевіч, 2018

अङ्गादङ्गात्सम्भवसि हृदयादभिजायसे ।
आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतम् ॥

aṅgād aṅgāt sambhavasi hrdayād abhijāyase
ātmā vai putranāmāsi sa jīva śaradaḥ śatam

Ты зь цела майго радзіўся, ты із сэрца майго узьнік,
ты – я у выглядзе сына, дык жыві ж ты сто восеняў!

Шатанатха-брагмана, 14.9.4.[8]

ЗЬМЕСТ

Уступнае слова.....	9
Пра індыйскі клясычны тэатар.....	13
1. Паняцьце <i>nāṭya</i> -.....	13
2. Паходжаньне тэатру й асноўныя аўтары.....	13
3. Натйашастра.....	15
4. Асаблівасьці клясычнага тэатру Індыі.....	16
4.1. Складнікі акторскай ігры.....	17
4.2. Вучэньне пра смак і баву.....	18
4.3. Тэатральныя будынкi.....	20
4.4. Тэатральная ўмоўнасьць. Падзел сцэны на зоны.....	21
4.5. Месца й час у п'есе.....	22
4.6. Чатыры стылі акторскай ігры.....	23
4.7. Віды п'есаў.....	23
4.8. Будова натакі.....	25
4.9. Моўныя асаблівасьці п'есаў.....	26
4.10. Нагоды для пастаноўкі.....	27
Паэтычныя памеры.....	28
1. Памеры <i>akṣaravṛtta</i> -.....	29
2. Шлока.....	30
3. Памеры <i>samavṛtta</i> -.....	33
4. Памеры <i>ardhasamavṛtta</i> -.....	37
5. Памеры <i>gaṇavṛtta</i> -.....	38
6. Памеры <i>mātrāvṛtta</i> -.....	39
Пра транслітэрацыю санскрыцкіх імён.....	41

МАГАБГАРАТА. АПОВЕД ПРА ШАКУНТАЛУ	43
Узыход 62	47
Узыход 63	49
Узыход 64	51
Узыход 65	56
Узыход 66	61
Узыход 67	62
Узыход 68	65
Узыход 69	74
КАЛІДАСА. ШАКУНТАЛА ПАЗНАНАЯ	81
Дзейныя асобы	85
Уступ	87
Дзея першая	90
Дзея другая	106
Паміждзея першая	118
Дзея трэцяя	119
Паміждзея другая	132
Дзея чацьвертая	136
Дзея пятая	150
Паміждзея трэцяя	165
Дзея шостая	169
Дзея сёмая	189
Слоўнік	210
Умоўныя скароты	214
Summary	215
Падзякі фундатарам кнігі	217

УСТУПНАЕ СЛОВА

Паводле тубыльнай традыцыі, усе індыйскія князі старажытнасці належалі да дзвюх дынастый: Сонечнай і Месяцовай. Першая бярэ пачатак ад Ікшваку, сына Ману Вайвасваты – першага чалавека сёмай манвантары (эпохі Ману), у якой мы жывём цяпер. Дынастыя завецца Сонечнаю, бо сам Ману быў сынам Вівасвата – бога сонца. Да гэтага роду, прыкладам, належаў Рама – князь Айодгій, галоўны герой эпасу «Рамайана».

Месяцовы ж род быў запачаткаваны дачкою Ману Вайвасваты Ілой (*Pā-*). Яна выйшла замуж за Сому, бога месяца, і нарадзіла яму сына Пурураваса, які й стаў першым князем Месяцовай дынастыі. Сярод нашчадкаў Пурураваса быў магутны князь Духшанта (ці Душійанта), валадар Гастынапура й сябар самога Індры. Пра ягонае каханьне да Шакунталы, дачкі мудраца Вішвамітры й нябёснай дзевы Мэнакі, і распавядае гэтая кніга.

У першай частцы зьмешчаны пераклад арыгінальнага паданьня, якое дайшло да нас у выглядзе ўстаўнога апаведу ў Першай Кнізе Магабгараты. У больш ранніх крыніцах ні Шакунтала, ні Духшанта ня згадваюцца. У другой жа частцы кнігі чытач знойдзе п'есу «Шакунтала пазнаная» (*Abhijñānaśakuntala*)¹, якая ёсьць пазнейшаю перапрацоўкаю гэтага паданьня, выкананай найславутым санскрыцкім паэтам Калідасам (*Kālidāsa*), што жыў дзесьці ў 4 ст. н.э. Паэт у цэлым захаваў арыгінальную сюжэтную лінію, аднак дадаў некалькі важных дэталей, дзякуючы якім вобраз Духшанты ў п'есе істотна адрозніваецца ад эпічнага.

«Шакунтала пазнаная» традыцыйна ўважаецца найвялікшаю санскрыцкаю п'есаю – і небеспадстаўна. Багатая мова, ясны й дасканалы стыль ды арыгінальная перапрацоўка традыцыйна-

¹ ДС «[п'еса] пра пазнаньне Шакунталы / Шакунталу й памятку».

га сюжэту заслужылі ў індыйскіх літаратуразнаўцаў найвышэйшае пахвалы. Бадай ня меншы посьпех напаткаў п'есу і ў Эўропе. Ужо першы яе пераклад у ангельскую мову, апублікаваны Ўільямам Джоўнсам у 1789 г., выклікаў у чытачоў хвалю захоплення. Сам жа перакладчык быў настолькі ўражаны геніем Калідасам, што нават назваў паэта «індыйскім Шэкспірам». Вельмі высока ацаніў п'есу й вялікі нямецкі паэт Іаган Вольфганг фон Гётэ, прысьвяціўшы ёй наступныя радкі:

*Willst du die Blüthe des frühen, die Früchte des späteren Jahres,
Willst du, was reizt und entzückt, willst du was sättigt und nährt,
Willst du den Himmel, die Erde, mit Einem Namen begreifen;
Nenn' ich, Sakuntala, Dich, und so ist Alles gesagt.*

*Хочаш росквіту раньня, пладоў адквітнелага году?
Хочаш панады спазнаць, той, што нітуе красой?
Хочаш зямлю ды неба, ўсё словам адным асягнуці?
Досьць, Шакунтала, мне імя Тваё прыгадаць¹.*

П'еса дайшла да нас у мностве рукапісаў, якія распадаюцца на дзьве групы: напісанья пісьмом дэванагары й напісанья пісьмом бэнгалі. Рукапісы на дэванагары ў цэлым уважаюцца больш раньнімі й бліжэйшымі да арыгінальнага тэксту. Бэнгалскія ж рукапісы відавочна перапісваліся пандытамі – вучонымі людзьмі, добра абазнанымі ў санскрыце й літаратуразнаўстве: яны поўняцца шматлікімі ўстаўкамі, некаторыя сцэны істотна даўжэйшыя за тыя, што мы знаходзім у рукапісах на дэванагары. Нават імёны дзейных асобаў нярэдка гучаць іначай. Дадзены беларускі пераклад зроблены з дэванагарыйскай адмены п'есы, таму чытач не павінен здзіўляцца, калі імёны ў гэтым перакладзе будуць часам не супадаць з тымі, якія ён мог бачыць у перакладах на іншыя мовы: п'есу перастваралі як з дэванагарыйскай, так і з бэнгалскай вэрсіі.

¹ Пераклад зь нямецкай І. М. Кулікова.

Паданьне пра Шакунталу было абранае для перакладу ня толькі таму, што дазваляе пазнаёміць беларускага чытача з геніем Калідасы, але і яшчэ з адной важнай прычыны. Сынам Духшанты й Шакунталы быў Бгарата – першы *sakravartin*-, ці валадар усёе зямлі. Сярод ягоных нашчадкаў – пандавы й каўравы, героі эпасу Магабгарата. Паводле самога Бгараты ды ягоных нашчадкаў бгаратаў сталі называць і краіну, вядомую нам цяпер як Індыя. У Вішну-пуране (2.1.32) кажацца: «Таму й завецца сярод людзей гэтая краіна *Bhārata*-, што бацька перадаў яе [сыну] Бгарату, а сам выправіўся ў лес [каб весьці там жыцьцё пустаэльніка]»¹. А ў іншым месцы (2.3.1) дадаецца: «Якая краіна на поўнач ад мора й на поўдзень ад Гімалайі, тая завецца *Bhārata*-, дзе жывуць нашчадкі Бгараты».

Цягам гісторыі для земляў сучаснай Індыі існаваў цэлы шэраг назваў: *Āryāvarta*- ‘краіна арыяў’, *Jambudvīpa*- ‘Яблычны востраў’, *Hindustān*- ‘Краіна Гінду’ ды інш. Адны зь іх былі ўласна індыйскімі (як Арыаварта), іншыя – чужаземнымі (як Індыя); адны ўлучалі толькі частку паўвострава, іншыя маглі ахопліваць і краіны па-за ім (як Джамбудвіпа). У кожным разе, у 1950 годзе, неўзабаве пасля атрымання Індыяй незалежнасьці ад Брытанскай імперыі, у Індыйскай канстытуцыі было запісана: «*India, that is Bharat, shall be a Union of States*»². Наваствораная дзяржава атрымала дзьве афіцыйныя назвы: адна – *India* – грэка-пэрсydзкая³, другая – *Bhārata*- – санскрыцкая.

¹ Праўда, у гэтай пуране бацькам Бгараты называецца князь *Rṣabha*-.

² «Індыя, то бок Бгарат, засноўваецца як Зьвяз Штатаў». У гіндзі *Bhārata*- вымаўляецца без канцавога «а».

³ Пачаткам гэтага слова стала старапэрсydзкая назва ракі Інд *Hinduś* (у санскрыце – *Sindhu*-). Гэтаксама называлася й самая ўсходняя сатрапія Ахемэнідзкай імперыі. Зыходзячы менавіта з гэтай пэрсydзкай назвы, Герадот у сваёй «Гісторыі» ўжывае выраз Ἰνδική χώρα ‘Індыйская зямля’; у 2 ст. н.э. у грэцкага пісьменьніка Лукіяна ўжо сустракаецца слова Ἰνδία, якое праз лацінскае *India* трапляе ў іншыя эўрапейскія мовы, у тым ліку і ў стараангельскую.

Такім парадкам, Бг̄арата ёсьць краінаю Бгараты, сына Духшанты, славутага князя зь Месяцовага роду, і Шакунталы, дачкі вялікага мудраца Вішвамітры й нябёснай дзевы Мэнакі. Бг̄арата ёсьць краінаю нашчадкаў Бгараты – пандаваў і каўраваў, герояў вялікага эпасу Індыі Магабгараты. Таму ня будзе перабольшаньнем, сказаць, што гэтая кніга – ня толькі пра вялікае каханьне й жаночую вернасьць, пакуты разлукі й радасьць узьяднаньня; гэтая кніга – таксама і пра *нараджэньне аднаго слова* – тэма, сама па сабе дастойная цэлага аповеду, асабліва ў Індыі, у сэрцы якой – яе сьвятая мова. Санскрыт.

ПРА КЛЯСЫЧНЫ ІНДЫЙСКИ ТЭАТАР

1. Паняцьце *nāṭya-*

Эўрапейскаму тэрміну «літаратура» ў санскрыце прыблізна адпавядаюць два словы: *sāhitya-* і *kāvya-*. Абодва запазычаныя ў многія сучасныя індыйскія мовы, прычым першае ўжываецца ў значэньні літаратуры ўвогуле, а другое – у значэньні паэзіі. Аднак калі мы паглядзім, як ужывалася слова *kāvya-* у клясычным санскрыце, то мы пабачым, што значэньне яго было шырэйшым: ім называлі ўсякі рытарычна ўпрыгожаны (*alamkṛta-*), пачуцьцёва насычаны (*rasavat-*) і сэнсава дасканалы (*arthavat-*) слоўны твор (*vañmaya-*). Паводле індыйскай наставы *Kāvyaśāstra-* 'Люстра *kāvya-*' настаўніка Дандына (дзесьці 7-8 стст. н.э.), *kāvya-* бывае трох відаў: *padya-*, мэтрычна арганізаваны (г. зн. паэзія); *gadya-*, прамаўляны (г. зн. проза); і *miśra-*, мяшаны. Да апошняга Дандын і адносіць драму. Акрамя таго, індыйскія рытары падзялялі *kāvya-* на *śravaṇa-* – тое, што можна толькі пачуць, – і *drśya-* – тое, што можна [пачуць] і пабачыць. Драма, зразумела, адносіцца да другой катэгорыі. Тэатар як від мастацтва завецца ў санскрыце *nāṭya-* (ад *naṭa-* 'актор, танцор, мім' ← *naṭ* 'танчыць', *nāṭi-* 'граць, паказваць на сцэне').

2. Паходжаньне тэатру й асноўныя аўтары

Тэатар узьнік у Індыі яшчэ да н.э. Так, у граматычнай наставе *Aṣṭādhyāyī-* настаўніка *Pāṇini-* (дзесьці 5-4 стст. да н.э.) мы сустракаем згадку пра *naṭasūtra-* 'правілы для актораў' (4.3.110). Самі правілы да нас не дайшлі, але факт таго, што Паніні палічыў вартым згадаць іх у сваёй граматыцы, ускосна ўказвае на пэўную папулярнасьць акторскага майстэрства ў яго часы.

Як вынікае з самога слова *nāṭya-*, узьнікненьне тэатру было зьвязана з танцам. Паказальнымі зьяўляюцца і такія назвы драматычнага прадстаўленьня, як *rūpaka-* 'форма, выгляд' і *prekṣā-*

‘паказ’. Акрамя таго, глядачы ў санскрыце завуцца менавіта глядачамі (*prekṣaka-*), а не слухачамі (*śrotr-*). Іншымі словамі, ад самага пачатку тэатар узьнікае менавіта як *відовішча*.

Прынята лічыць, што тэатар разьвіўся ў Індыі зь дзвюх відовішчных крыніц: з індраісцкай абрадавай містэрыі й сьмехаваго прадстаўленьня, якое спачатку таксама было звязана з культавымі ўрачыстасьцямі. Што да першай крыніцы, то мы знаходзім яе ўскоснае пацьверджаньне ў наставе з тэатральнага майстэрства *Nāṭyaśāstra-*. Яна пачынаецца з паданьня аб узьнікненьні тэатру. На пачатку *Tretāyuga-* (Срэбнага веку), калі людзі падпалі пад абладу пачуцьцёвых спакусаў, багі на чале зь Індрам зьвярнуліся да Брагмы з просьбаю вынайсьці для іх забаву, якую б можна было і слухаць, і глядзець. Засяродзіўшыся на чатырох Ведах, Брагма стварыў новую, пятую Веду – *Nāṭyaveda-*, ці Веду тэатральнага майстэрства. Слоўны складнік ён узяў з Рыгведы, сьпеўны – з Самаведы, ігры – зь Ыаджурведы, а пачуцьцёвы – з Атхарваеды. Азнаёміўшыся з новаю Ведаю, Індра сказаў, што багом яна не пасуе, і ніхто зь іх ня зможа ёй авалодаць. Тады Брагма зьвярнуўся да мудраца Бгараты й перадаў Тэатральную веду яму й ягоным сынам. Так тэатар прыйшоў да людзей.

Індра быў ключавым богам Рыгведы, чый культ доўга захоўваў сваю значнасьць і ў пасьлярыгведыйскі час. Гэта быў бог-грамавік, змагар зь сіламі хаосу, чый вычын забіцьця пракаветнага зьмея Врытры ляжаў на пачатку стварэньня ўпарадкаванага сьвету. Таму можна меркаваць, што прысьвечаня яму містэрыі ўяўлялі сабою танцавальна-пантанімічныя сцэны бітвы. Пакрысе рытуальная й міталогічная часткі прадстаўленьня адыходзілі ўбок, чаму спрыяла яго збліжэньне з выступамі рознага кшталту забаўнікаў (музыкаў, акрабатаў і г. д.), якія суправаджалі індраісцкія ўрачыстасьці.

Як дакладна гэтая сумесь містэрыіных дзействаў і сьмехавых прадстаўленьняў ператварылася ў тэатар, сказаць цяжка –

да нас не дайшло ніводнай п'есы, якая б адносілася да н.э. Найранейшыя наяўныя тэксты (дакладней, урыўкі) – аўтарства Ашвагхошы (*Aśvaghoṣa*-) – датуецца 2 ст. н.э. Цэльныя ж тэксты п'есаў, якія мы маем, належаць ужо да часоў імперыі Гуптаў (4-5 стст. н.э.). Гэта быў «залаты век» Індыі, калі многія мастацтвы дасягнулі небывалага росквіту. Ня стаў выняткам і тэатар. Менавіта ў гэты пэрыяд тварыў найвялікшы санскрыцкі паэт і драматург Калідаса. Да нас дайшло толькі тры ягоныя п'есы: «Малавіка й Агнімітра», «Мужнасьць і Урвашы» ды «Шакунтала пазнаная». Акрамя гэтых твораў, з таго часу захаваліся п'есы «Гліняная павозка» Шудракі (*Śūdraka*-), трынаццаць п'есаў Бгасы (*Bhāsa*-) ды «Ракшаса й сыгнэт» Вішакхадатты (*Viśākhadatta*-). Да 8 ст.н.э. належыць драматург Бгавабхуці (*Bhavabhūti*-), чый талент цэніцца ў Індыі ня менш за Калідасаў. Захаваліся тры ягоныя п'есы: «Малаці й Мадгава», «Вычыны велеасілка» (пра раньняе жыццё Рамы) ды «Пазьнейшыя вычыны Рамы».

Праіснаваўшы яшчэ два-тры стагодзьдзі, тэатральнае майстэрства пачало хутка занепадаць і дзесьці пад II ст. фактычна знікла. Драмы, аднак, працягвалі пісацца і пазьней, аднак гэта ўжо былі чыста літаратурныя творы, не прызначаныя для пастаноўкі. Зрэшты, і зь літаратурнага гледзішча яны збольшага ўяўлялі сабою перайманьне старых узораў і былі амаль пазбытыя арыгінальнасьці.

3. Натйашастра

Акрамя п'есаў, якія захаваліся, важнаю крыніцаю ведаў пра індыйскі тэатар зьяўляецца напісаны на санскрыце трактат *Nāṭyaśāstra*- 'Настава з тэатральнага майстэрства'. Тубільная традыцыя прыпісвае яго стварэньне мудрацу Бгарату, аднак ні ў МБ, ні ў Рамайане, ні ў раньніх пуранах ён ня згадваецца. А ўлічваючы той факт, што слова *bharata*- азначае 'актор', можна меркаваць, што гэтая асоба хутчэй за ўсё выдуманая.

Ня ведаем мы і дакладнага часу стварэння гэтай наставы. Як мяркуюць дасьледнікі, наяўны тэкст НШ быў закончаны дзесьці пад 2 ст. н.э. і зьяўляецца вынікам працы аднаго кампілятара. Але матэрыял, зь якога быў сабраны гэты тэкст, хутчэй за ўсё пісаўся не адно стагодзьдзе. У кожным разе, НШ яўна папярэднічае Калідасу, які ў сваіх творах паказвае азнаёменасьць з трактатам.

НШ складаецца з 36 разьдзелаў, якія асьвятляюць сама розныя аспекты тэатральнага майстэрства. У ёй апісваецца паходжаньне тэатру, тэатральныя будынкі, танец, вучэньне пра смак і баву, жэстыкуляцыя й міміка, паходка, вымова, паэтычныя памеры, моўныя асаблівасьці, правілы зваротаў, віды й будова п'есаў, стылі акторскай ігры, касцюм і грым, віды герояў, ды інш.

Як паказвае аналіз наяўнага матэрыялу, аўтары далёка не заўсёды выконвалі прадпісаньні НШ. Так, Калідаса й Бгаса ўлучалі ў свае п'есы ўступ, які, паводле Бгараты, павінен быў стаяць асобна. Не заўжды прытрымліваліся яны і правілаў наданьня імёнаў героям. Але ў цэлым не прыходзіцца сумнявацца, што менавіта НШ адыграла праводную ролю ў станаўленьні клясычнага тэатру. Пра важнасьць гэтае наставы гаворыць і той факт, што яна спарадзіла немалую камэнтатарскую літаратуру. Сярод яе камэнтатараў, напрыклад, быў знакаміты кашмірскі мысьляр 10 ст. Абгінавагупта (*Abhinavagupta*).

4. Асаблівасьці клясычнага індыйскага тэатру

Паводле НШ, *тэатрам* завецца перайманьне (*anikarāṇa*-) вычынаў багоў, асураў (ворагаў багоў), князёў, а таксама домагаспадароў. Акторская ігра (*abhinaya*-) засноўвалася на чатырох складніках: *āṅgika*- 'целарухавы', *vācika*- 'маўленчы', *āhārya*- 'аздабленчы' ды *sāttvika*- 'іставы'. Акрамя таго, п'есу суправаджалі сьпевы (*gīta*-) ды інструмэнтальная музыка (*vādyā*-).

4.1. Складнікі акторскай ігры

У НШ даецца падрабязнае апісаньне розных *целарухаў*, адпаведных той ці іншай сытуацыі. Жэстыкуляцыя падзялялася на тры віды: рухі асобнымі часткамі цела, рухі частак твару й рухі ўсім целам. Толькі рухаў галавы, напрыклад, апісваецца трынаццаць відаў. Акрамя таго, жэсты падзяляліся на прыродныя ды штучныя; апошніх было нашмат больш. Такая дэталёвая распрацаванасьць жэстыкуляцыі ды яе пераважная ўмоўнасьць надавала п'есе пэўны танцавальны характар, хаця сам танец (*nṛtya-*) як асобны нумар уводзіўся ў п'есу рэдка.

Што да *маўленчага складніка*, то пад увагу бралася наступнае: ноты (*svara-*), рэгістар голасу (*sthāna-*), таны (*varṇa-*), інтанацыя (*kāku-*) ды хуткасьць маўленьня (*laya-*). Напрыклад, для выяўленьня камічнага альбо эратычнага прадпісваўся сярэдні тэмп маўленьня, для смутнага – марудны, а для гераічнага – хуткі. Акрамя таго, асобны разьдзел НШ разглядае паэтычныя памеры, ад веданьня якіх залежала правільнасьць дэклямацыі вершаў.

Аздабленчы складнік улучаў у сябе рэквізыт (*pusta-*), упрыгожаньні (*alamkāra-*), жывых істотаў і фарбаваньне цела (*aṅgarasanā-*). Пад рэквізытам разумелася рознага кшталту зброя, а таксама мадэлі таго, што ня можа быць паказана на сцэне рэалістычна: палацы, горы, сланы ды інш. Упрыгожаньні складаліся зь вянкаў, аздобаў (завушніцаў, бранзалетаў ды інш.) і розных відаў адзежы. Цела фарбавалася ў розныя колеры адпаведна тыпу героя, яго паходжаньню, эмацыйнаму стану й г. д. Пад жывымі істотамі падразумяваўся паказ на сцэне багоў, паўбагоў ды неадушаўлёных, але ачалавечаных прадметаў. Што да маляваных дэкарацый, то ў індыйскім тэатры яны не ўжываліся.

Іставы складнік акторскай ігры ўважаўся найгалоўным. Слова *sattva-* літаральна азначае «іста, сутнасьць». У дадзеным кантэксьце пад ім разумецца такі стан цела, які выклікаецца

пэўнай эмоцыяй і ня можа быць зымітаваны. Паводле Бгараты, пэўная *іста* можа быць дасягнутая акторм толькі пры рэальным супадзеньні ягонага эмацыйнага стану з тым, што выяўляецца на сцэне (*samāhitamanastva*-). НШ пералічвае наступныя *істы*: аслупяненьне, паценьне, падыманьне валасоў на целе, зьмена ў голасе, дрыготка, зьмена колеру твару, сьлёзы й страта прытомнасьці.

4.2. Вучэньне пра смак і баву

У аснове тэатральнага майстэрства ляжала вучэньне пра смак (*rasa*-) і баву (*bhāva*- ДС 'быцьцё, стан, узьнікненьне, урода'). Пад бавамі разумеліся розныя эмацыійныя станы, якія перажывае й выяўляе на сцэне актор. Паводле НШ, слова *bhāva*- трэба тлумачыць як утварэньне ад √*bhū* 'быць' з каўзатыўным суфіксам *ṆiC*, г. зн. бавы таму бавы, што яны бавяць (прымушаюць быць, узьнікаць) у гледачох адпаведныя смакі. Смак, у сваю чаргу, ёсьць чыстым пачуцьцём, якое перажываюць гледачы пры праглядзе п'есы, і называецца так таму, што можа быць «пакаштаваны» – гэтак жа сама, як чалавек адчувае ў закрашанай ежы розныя пернасьці.

Бгарата выдзяляе *восем* смакаў і баваў: 1) эратычнае (*śṛṅgāra*-) і любоў (*rati*-), 2) камічнае (*hāsya*-) і сьмех (*hāsa*-), 3) жаласнае (*karuṇa*-) і смутак (*śoka*-), 4) лютае (*raudra*-) і гнеў (*krodha*-), 5) мужае (*vīra*-) і адвага (*utsāha*-), 6) страшнае (*bhayānaka*-) і страх (*bhaya*-), 7) брыдкае (*bibhatsa*-) і агіда (*jugupsā*-) ды 8) дзівоснае (*adbhuta*-) і здзіўленьне (*vismaya*-).

Акрамя таго, бавы падзяляюцца на сталыя (*sthāyin*-), мінучыя (*sañcārin*-) ды іставыя (*sāttvika*-). Сталыя ды іставыя пералічаныя вышэй. Мінучых жа баваў 33, а менавіта: сорам, пыха, стома, распач, сон, радасьць, абурэньне, прыкідваньне ды інш.

Акрамя таго, Бгарата ўводзіць яшчэ два паняцьці: *vibhāva*- і *anubhāva*-. Пад першым ён разумее прычыну, якая выклікае

ў актору пэўную баву; пад другім – канкрэтнае праяўленьне бавы. Узаема сувязь усіх гэтых паняццяў добра відаць з наступнае схемы:

vibhāva- → bhāva- → anubhāva- → rasa-

Напрыклад, нейкая падзея на сцэне выклікае ў актора сьмех, што выражаецца ў пэўных зьменах на ягоным твары, што, у сваю чаргу, дазваляе глядачу перажыць смак сьмешнага. З мэтафізычнага ж гледзішча смакі як чыстыя пачуцьці, безумоўна, перадаюць бавам, якія ёсьць толькі іх праявамі (гэта відаць і зь іх назваў: «сьмешнае» і «сьмех», «лютае» і «гнеў» і г.д.). У НШ 6.38 кажацца: «Як зь семени ўзьнікае дрэва, як з дрэва – кветка і плод, так смакі ёсьць каранем, у іх усталеныя ўсе бавы».

Такім чынам, ня будзе памылкаю сказаць, што індыйскі тэатар быў перадусім тэатрам пачуцьцяў. Тая п'еса лічылася дасканалаю, якая найлепшым чынам выражала той ці іншы смак. Таму ў індыйскіх п'есах галоўным было не разьвіцьцё сюжэту, а пэўнае ўзмацненьне пэўнага эмацыйнага фону. Героі ў многім статычныя, яны ня дзейнічаюць, але насамперш *перажываюць*. Усе дынамічныя сытуацыі, якія могуць нашкодзіць чысьціні абранага смаку (як, напрыклад, бітвы, якія ўвогуле забаранялася паказваць на сцэне), выносяцца ў паміждзеі альбо пераказваюцца. Калі мэтаю грэцкага тэатру, паводле Арыстотэля, быў катарсыс – ачышчэньне ад лішкаў эмоцый, аднаўленьне душэўнай раўнавагі, то мэта індыйскага тэатру была фактычна процілеглаю: глядач павінен быў насыціцца пэўным пачуцьцём у меру, якая перавышае ягоны звычайны стан.

Вучэньне пра смак і баву, выкладзенае ў НШ, стала папулярным і сярод тэарэтыкаў паэзіі. Паводле іх, усе паэтычныя сродкі, як і ў выпадку тэатральнага прадстаўленьня, павінны быць падпарадкаваныя выражэньню аднаго праводнага смаку, выбранага паэтам. Калідасавы паэма «Воблачны вьстун», да прыкладу, уважаецца дасканалым выяўленьнем эратычнага смаку.

4.3. Тэатральныя будынкi

НШ дае досыць падрабязнае апісаньне тэатральных будынкаў, аднак ніводнага тэатра да нашага часу не захавалася. Таму немагчыма сказаць, наколькі строга выконваліся гэтыя прадпісаньні. Больш за тое, мы нават ня можам з пэўнасьцю сьцьвярджаць, што п'есы заўжды ставіліся ў адмыслова прызначаных для гэтага памяшканьнях. Цалком магчыма, што тэатры ўтрымлівалі толькі князі ды багатыя людзі, а для простага люду п'есы ставіліся перад храмамі: альбо пад часоваю паваткаю, альбо проста пад адкрытым небам.

Бгарата дае апісаньне трох відаў тэатральных будынкаў (*raṅga-*): 1) прастанутны, 2) квадратны ды 3) трохкутны. Паводле памеру яны таксама былі трох відаў: 1) вялікі, 2) сярэдні ды 3) маленькі. Вялікі тэатар быў 108 локцяў (*hasta-*) удоўжкі, ці каля 48 мэтраў, і прызначаўся толькі для багоў; сярэдні меў даўжыню на 64 локці (каля 28 мэтраў) і прадпісваўся для князёў; маленькі ж быў усяго 32 локці (каля 14 мэтраў) у даўжыню й прызначаўся для паспалітага люду. Найлепшым відам тэатра Бгарата ўважае прастанутны будынак 64 на 32 локці, які мог зьмяшчаць да 400 глядачоў. Такія сьціплыя памеры становяць разючы кантраст з Тэатрам Дыянiса ў Атэнах (дзесьці 4 ст. да н.э.), які быў разьлічаны на глядацтва да 15-17 тыс. чалавек. Зрэшты, розьніца гэтая не павінна выклікаць здзіўленьня. Для грэцкага тэатру ключавую ролю ў прадстаўленьні грала дэклімацыя, а жэстыкуляцыя й касьцюм мелі другаснае значэньне. У індыйскім жа тэатры, як было паказана вышэй, і словы, і жэсты, і касьцюм былі аднолькава важнымі, таму ў завялікім будынку, як адзначае сам Бгарата, «будзе дрэнна відаць выраз твару актораў, на якім засноўваецца выяўленьне баваў» (2.20).

Будынак тэатра дзяліўся на тры часткі: глядзельню (*raṅga-mandala-*), сцэну (*raṅgapīṭha-* ці *raṅgaśīrṣa-*) і прыбіральню (*nepathya-*), дзе пераапраналіся акторы. Прыбіральня знаходзілася ззаду сцэны й аддзялялася ад яе сьценкаю з двума

дзвьярыма, паміж якімі разьмяшчаліся музыкі. Менавіта адтуль павінны былі даносіцца галасы нябачных пэрсанажаў ды іншыя гукі. Шырыня прыбіральных і сцэны была аднолькавая: 8 локцяў. Абапал сцэны ўзводзіліся агароджы (*mattavāraṇī*-) 1,5 локця ўвышкі, у выніку чаго сцэна апыналася крыху ніжэй за глядзельню і прыбіральню. Гэта стасуецца са словам *raṅgāvataṛaṇa*- 'спуск на сцэну', якое мы знаходзім у МБ. Акрамя таго, кожная агароджа мусіла мець чатыры апорныя слупы, якія вырабляліся з дрэва.

4.4. Тэатральная ўмоўнасьць. Падзел сцэны на зоны

Паводле НШ, тэатральнае прадстаўленьне бывае рэалістычным (*lokadharmīn*- 'заснаванае на прынцыпах сьвету') і ўмоўным (*nāṭyadharmīn*- 'заснаванае на прынцыпах тэатру'). Яскравы прыклад рэалістычнасьці становяць жаночыя пэрсанажы: на адрозьненьне, скажам, ад Элізавэцінскага тэатру, у індыйскіх п'есах жаночыя ролі звычайна выконваліся жанчынамі, хаця НШ і згадвае магчымасьць іх выкананьня мужчынамі. Клясычным прыкладам умоўнасьці могуць быць рэплікі ўбок, якія не павінны чуцца іншымі героямі п'есы, хоць пры гэтым усе акторы знаходзяцца на сцэне побач.

Яшчэ адным прыкладам умоўнасьці зьяўляецца гэтак званыя *зоны падзел сцэны*, які часткова кампэнсаваў адсутнасьць маляваных дэкарацый. Падзел на зоны быў не замацаваным, але сытуацыйным: ён ажыцьцяўляўся з дапамогаю руху па сцэне, а таксама пасьялядоўнасьцю зьяўленьня актораў. Вось некаторыя прынцыпы:

1. Калі эпізод адбываецца ў памяшканьні, то акторы, якія зьяўляюцца першымі, аўтаматычна разьмяшчаюцца ўнутры яго, а тыя, што зьяўляюцца пазьней, – вонках. Калі ж апошнім трэба зьявіцца сцэне й пры гэтым апынуцца ўнутры памяшканьня, яны павінны ўвайсьці зь левага боку і паведаміць пра сябе.

2. Дзьверы, якія вядуць з прыбіральні на сцэну, заўсёды глядзяць на ўсход.
3. Пэрсанажы аднолькавага статусу павінны рухацца ўпоплич. Пэрсанажы ніжэйшага статусу альбо атачаюць вышэйшага ў статусе, альбо ідуць перад ім.
4. Калі трэба паказаць перасоўваньне ў прасторы на далёкую адлегласьць, то актор павінен зрабіць некалькі кругоў па сцэне. Чым бліжэйшае месца, тым карацейшы павінен быць рух.
5. Калі пэрсанаж павінен адправіцца ў аддаленае месца, то гэта дасягаецца завяршэньнем дзеі ды згадваньнем факту падарожжа на пачатку паміждзеі.

Яшчэ адной важнай умоўнасьцю было выяўленьне багоў і паўбоскіх істотаў у выглядзе людзей. Так, сярод дзейных асобаў «Шакунталы пазнанай» ёсьць ня толькі людзі, але й апсары ды бацькі багоў.

4.5. Месца й час у п'есе

Адсутнасьць маляваных дэкарацый дазваляла індыйскім драматургам досыць свабодна абыходзіцца зь месцам дзеяньня п'есы. Яно магло лёгка зьмяняцца цягам аднае дзеі прамым указаньнем у рэпліках герояў, а таксама рухам па сцэне, апісаным вышэй. Тым ня менш было адно істотнае абмежаваньне: калі прама ня ўказвалася іншага, людзі павінны былі знаходзіцца толькі ў Бгаратаваршы (г. зн. у Індыі). Багі ж знаходзіліся ў сваіх адпаведных сям'ях, добра вядомых тагачасным глядачом. Калі нейкі бог спускаўся ў Бгаратаваршу, то гэта мусіла быць абазначана ў рэпліках герояў.

Што да працягласьці падзей, апісаных у п'есе, то і зь ёю індыйскія драматургі абыходзіліся досыць вольна. Калі адна асобна ўзятая дзея магла апісваць толькі тыя падзеі, працягласьць якіх

не перавышала адзін дзень, то паміж дзеямі дапускаўся прамежак ад месяца да аднаго году.

4.6. Чатыры стылі акторскай ігры

НШ апісвае чатыры стылі ігры (*vr̥tti-*): 1) красамоўны (*bhāratī-*), 2) велічны (*sātvatī-*), 3) дзеявіты (*ārabhatī-*) і 4) вытанчаны (*kausīkī-*).

Красамоўны стиль добра падыходзіць для выражэння смакаў жаласнага й дзівоснага. Ён павінен ужывацца толькі актормі-мужчынамі, бо ўлучае вялікаю колькасць прамоў на санскрыце.

Велічны стиль шырока паслугуецца як словам, так і жэстам. Яму ўласцівае выражэнне адвагі, сілы й душэўнага ўздыму. Ён падыходзіць для смакаў мужага, лютага й дзівоснага.

Дзеявіты стиль прызначаны для тых пэрсанажаў, якія шмат дзейнічаюць: выхваляюцца, падманваюць, чаруюць і г. д. Ён ужываецца для выклікання ў глядачоў смакаў лютага, страшнага і брыдкага.

Вытанчаны стиль звязаны з ужываньнем прыгожых касцюмаў ды аздобаў і перадусім ужываецца ў любоўных гісторыях. Ён характарызуецца вялікай колькасцю сьпеваў і танцаў і добра падыходзіць для смакаў эратычнага й камічнага.

У адной п'есе маглі спалучацца некалькі стыляў, у выніку чаго спектакль мог набываць рысы балету ды опэры.

4.7. Віды п'есаў

У НШ пералічваюцца дзесяць відаў п'ес: 1) *nāṭaka-*, 2) *prakaraṇa-*, 3) *samavakāra-*, 4) *ihāmrga-*, 5) *ḍīma-*, 6) *vyāyoga-*, 7) *utsr̥ṣṭikāṅka-*, 8) *prahasana-*, 9) *bhāṇa-* ды 10) *vīthī-*. Нам вядомыя прыклады

толькі шасьці зь іх, а менавіта натакі, пракараны, вйайогі, утсрыштыканкі, прагасаны й бганы.

Найгалоўным відам была *натака*. Яна засноўвалася на добра вядомай гісторыі, яе галоўным пэрсанажам мусіў быць славуты й высакародны герой. У п'есе павінны былі апісвацца ягоныя надзвычайныя здольнасьці, вычыны й любоўныя ўдачы. Выяўленьне ж ягоных паразаў, а тым болей сьмерці не дапускалася. Яскравым прыкладам натакі зьяўляецца Калідасава п'еса «Шакунтала пазнаная».

Пракарана чымсьці нагадвае эўрапейскую камэдыю нораваў. Сюжэт для яе мусіў быць арыгінальным і браўся аўтарам з жыцьця. Найлепшаю тэмаю лічылася любоўная гісторыя. Галоўным героем мог быць сьвятар, гандляр, дарадца, княскі ўрадовец альбо ваявода, а гераіню – куртызанка ці жанчына лёгкіх паводзін з багатай сям'і. Прыклад пракараны становіць п'еса Шудракі «Гліняная павозка».

Вйайога складалася з адной дзеі, у якой апісвалася караценькая гісторыя (не даўжэйшая за адзін дзень) пра якога-небудзь вядомага чалавека. Асноваю сюжэту былі ваярскія й гераічныя вычыны, пры гэтым увядзеньне эратычнага смаку забаранялася. Адзіным захаваным да нашага часу прыкладам вйайогі зьяўляецца п'еса Бгасы *Madhyamavyūga*-.

Аднадзеянаю п'есаю была й *утсрыштыканка*. Гэта адзіны від п'есаў, у якім мусіла пераважаць жаласная раса, але нават тут цалком трагічны канец не дазваляўся. Сюжэт браўся зь вядомай гісторыі ды апісваў (але не выяўляў наўпрост!) сьмерць вялікага воя. Прыкладам утсрыштыканкі зьяўляецца Бгасава *Urubhāṅga*-, у якой расказваецца пра сьмерць Дурйодганы, аднаго з ключавых пэрсанажаў Магабгараты.

Бгана была, па сутнасьці, нават ня п'есаю, а сцэнаю для аднаго актара. Нязьмінным пэрсанажам бганы быў *viṭa*-, гуляка

й прайдзісьвет, абазнаны ў паэзіі ды музыцы. Сюжэт быў вельмі просты: віта выпраўляўся зь нейкім даручэньнем у вясёлы квартал і па дарозе, адказваючы на рэплікі людзей, расказваў пра свае прыгоды ці абмяркоўваў чужыя, улучаючы ў свой нібы-дыялёг рэплікі суразмоўцаў у выглядзе перапытваньня. Прыкладам бганаў зьяўляецца зборнік *Saturbhāṇī*.

Прагасана была аднадзейнай камэдыяй ці фарсам, якая апісвала сьмешныя выпадкі з жыцьця куртызанак, махляроў і бадзяжных мудрацоў. Адна з найвядомых прагасан – *Bhagavadajjuka* – Бодгайаны.

4.8. Будова натакі

Натака магла ўлучаць ад пяці да дзесяці дзеяў. Дзеі, як правіла, складаліся зь некалькіх сцэнаў, якія, аднак, не выдзяляліся ў асобныя адзінкі, але спляталіся ў адно цэлае з дапамогаю розных прыёмаў.

Паводле НШ, кожная п'еса мусіла заўсёды пачынацца з *хвалітвы* пэўнаму богу (*nāndī* – 'узрадавальніца'). Як правіла, хвалітвы скадаліся самімі драматургамі.

Пасьля хвалітвы мусіў ісьці *устун* (*sthāpanā* – ці *prastāvanā*), які фармальна не зьяўляўся часткаю п'есы. Ва ўступе адбывалася размова паміж рэжысэрам (*sūtradhāra*) і адным з актораў, падчас якой абвяшчалася назва п'есы ды яе аўтар. Рэжысэр мусіў таксама папрасіць ласкі ў публікі й выказаць спадзеў, што п'еса прыйдзецца глядачом даспадобы. У многіх вядомых драматургаў, такіх як Калідаса й Бгаса, уступ становіцца часткаю самой п'есы, для чаго ўжываюцца адмысловыя прыёмы. Напрыклад, у «Шакунтале пазнанай» рэжысэр параўноўвае сваё зачараваньне песьняю акторкі з тым, як князь Душійанта быў зачараваны гнаным аленем, у выніку чаго нібыта сьціралася мяжа паміж рэальнасьцю ды п'есаю.

Апісваныя ў п'есе падзеі дзяліліся на два віды: *sīśya-* і *aśīśya-*. Другі від азначаў падзеі, якія дазвалялася паказваць на сцэне, першы – тое, на што можна было толькі намякаць альбо пераказваць. У прыватнасці, забаранялася выяўляць сцэны бітваў, вясельлі, цуды, сьмерць герояў і пад.

Ключавымі фігурамі дзеі маглі быць толькі галоўныя героі п'есы. Калі нехта зь іх паводле той ці іншай прычыны не зьяўляўся ў дзеі асабіста, то іншыя героі мусілі пастаянна згадваць яго ў сваіх рэпліках.

Як ужо згадвалася вышэй, дзея не магла зьмяшчаць падзеі, чья працягласць перавышае адзін дзень. Таму для тлумачэньня таго, што ня можа быць паказана на сцэне, у пачатку любой дзеі дазвалялася ўстаўляць *паміждзею* (*viśkambha-* 'апора, распорка'). Яна ўяўляла сабою кароткую сцэну, якая выконвалася другараднымі пэрсанажамі. Падзеі, пераказваныя ў паміждзеі, не маглі быць даўжэйшымі за адзін год. Акрамя таго, паміждзея магла рыхтаваць глядачоў да таго, што павінна адбыцца ў наступнай дзеі. Калі ў паміждзеі бралі ўдзел толькі нізкія героі, што не гавораць на санскрыце, то яна называлася *praveśaka-* 'уводзіны' і не магла пачынаць першай дзеі.

4.9. Моўныя асаблівасьці п'есаў

Клясычны індыйскі тэатар паслугаваўся ня толькі *санскрытам*, якім валодалі адукаваныя людзі, але й сама рознымі *пракрытамі* – народнымі мовамі, на якіх гаварыў паспаліты люд. З часам і ўжываньня ў п'есах пракрыты займелі свой стандарт, у выніку чаго яны перасталі адлюстроўваць рэальныя гаворкі таго часу. У кожным разе, мнагамоўнасць індыйскіх п'есаў у перакладах звычайна не перадаецца, нават калі для гэтага і ёсьць магчымасьці. У выпадку беларускай мовы замянікам санскрыту, безумоўна, выступае літаратурны стандарт, а вось для пракрытаў можна было б ужываць моцна адрозную ад гэтага стандарту гаворку (напрыклад, палескую альбо падля-

скую мікрамову), а ў прагасанах і бганах, магчыма, падышла б і трасянка.

НШ дае досыць падрабязныя ўказаньні што да ўжываньня санскрыту й пракрытаў. Калі апусьціць дэталі, то на санскрыце мусілі гаварыць такія высокія пэрсанажы, як багі, сьвятары, князі ды пад. Іншыя ж героі, такія як блазны, вяскоўцы, сьмерды, дзеці ды інш. паслугаваліся пракрытамі. Што да жаночых пэрсанажаў, то і яны гаварылі пераважна на пракрытах, аднак княгіням, куртызанкам ды артысткам у пэўных выпадках дазвалялася ўжываць санскрыт.

4.10. Нагоды для пастаноўкі

Клясычны індыйскі тэатар, відаць, так і ня стаў звычайнаю забаваю штодзённага жыцьця. Хоць ён і адасобіўся ад містэрый тэматычна й стылёва, а п'есы пісаліся ўжо ня толькі ў гонар багоў або з павучальна-выхаваўчаю мэтаю, але і дзеля забавы, галоўнаю нагодаю для пастаноўкі працягвалі заставацца рэлігійныя сьвяты. Сярод іншых нагодаў маглі быць і такія падзеі, як каранацыя князя, вяселье ці прыезд у горад важнай асобы. Як вынікае з НШ, былі ў Індыі і тэатральныя спаборніцтвы, але наколькі яны былі пашыраныя, сказаць цяжка.

П'есы дазвалялася ставіць у любы час сутак, акрамя поўначы, поўдня, часу сутонных малітваў і прыёму ежы. Прыдатны час выбіраўся адпаведна смаку й стылю п'есы. Напрыклад, п'есы эратычнага смаку было пажадана паказваць увечары, а жаласнага – раніцай. Аднак, на жаданьне апекуна трупы, п'еса магла быць пастаўленая ў любы час і ў любым месцы.

ПАЭТЫЧНЫЯ ПАМЕРЫ

У санскрыце галосныя могуць быць як кароткімі, так і доўгімі, пры гэтым слоўны націск фактычна адсутнічае. Рытмічны малянак слова вызначае чаргаваньне лёгкіх і цяжкіх галосных. Галосны называецца лёгкім, калі ён кароткі й перад ім няма зьбегу зычных. Астатнія галосныя (доўгія, а таксама кароткія, перад якімі ёсьць зьбег зычных) называюцца цяжкімі. Адпаведна санскрыцкае вершаскладаньне выходзіць з трох магчымасьцяў:

1. *akṣaravṛtta*:- памер залежыць ад колькасьці складоў, а разьмеркаваньне лёгкіх і цяжкіх галосных не зьяўляецца строгім і дапускае многа варыяцый. Такім было вершаскладаньне Ведаў.

2. *varṇavṛtta*:- памер залежыць і ад колькасьці складоў, і ад строга вызначанай паслядоўнасьці лёгкіх і цяжкіх галосных. Гэты падыход уласьцівы клясычнай санскрыцкай паэзіі. Звычайная страфа ўлучае чатыры радкі. Адпаведна памерам, ужытым у кожным радку, строфы дзеляцца на:

2.1. *samavṛtta*:- усе чатыры радкі напісаныя адным памерам;

2.2. *ardhasamavṛtta*:- цотныя радкі напісаныя адным памерам, няцотныя – другім;

2.3. *viśamavṛtta*:- усе радкі напісаныя розным памерам.

3. *gaṇavṛtta*:- памер лічыць ганы, ці наборы; адзін набор складаецца з чатырох лёгкіх галосных (*mātrā*- 'мера') альбо іх замянікаў (цяжкіх галосных).

4. *mātrāvṛtta*:- гэты памер спалучае ў сабе лічэньне складоў зь лічэньнем мераў.

Колькасьць памераў другога віду ў санскрыцкай паэзіі налічвае больш за шэсьць соцень. Галоўным прынцыпам клясыфікацыі ёсьць колькасьць складоў у радку, які называецца *pāda*- «ступа, чвэрць». Індыйскія настаўні даюць падрабязнае апісань-

не кожнага памеру: колькасьць у ім складоў, разьмеркаваньне доўгіх і лёгкіх галосных, месца цэзур, а таксама прыклады.

Клясычная санскрыцкая паэзія, як правіла, сьпяваецца, за кожным памерам замацаваны пэўны напеў. У ідэале беларускія пераклады таксама павінны сьпявацца ці чытацца нарасьпеў.

1. Памеры *akṣaravṛtta*-

Як мяркуюць дасьледнікі, старажытны агульнаіндаэўрапейскі верш быў чыста сылябічным. Ён меў дзьве асноўныя адмены: кароткую (8 складоў) і доўгую (10-11-12 складоў). Кожны зь іх мог пры патрэбе падаўжацца ці ўсякацца. У адной страфе маглі спалучацца розныя памеры, але з важным абмежаваньнем: цотнаколькасныя спалучаліся толькі з цотнаколькаснымі, а няцотнаколькасныя – зь няцотнаколькаснымі. Кароткая адмена ня мела цэзуры, бо лёгка схоплівалася на слых, а вось доўгая абавязкова ўтрымлівала ўнутрырадковую паўзу: пасля 4-га ці пасля 5-га складу.

Як вядома, агульнаіндаэўрапейская мова хутчэй за ўсё была танічнаю, аднак у вершаскладаньні разьмеркаваньне таноў ня мела ніякага значэньня. Затое пэўную ролю грала разьмяшчэньне ў радку лёгкіх і цяжкіх галосных. Гэта перадусім датычылася канцоўкі верша. Радок імкнуўся неяк аддзяліцца на слых ад наступнага, таму перадапошні галосны быў альбо толькі цяжкім (тады перадперадапошні быў абавязкова лёгкім), альбо толькі лёгкім (тады перадперадапошні быў абавязкова цяжкім). Апошні галосны ў радку (як і першы) мог быць любым. Акрамя таго, існавала забарона на ўжываньне аднаскладовых слоў у канцы верша, бо такі словападзел ускладняў успрыманьне на слых вершападзелу.

У агульных рысах гэтае апісаньне падыходзіць і для ведавых памераў. Разьмеркаваньне лёгкіх і цяжкіх складоў усярэдзіне верша было больш распрацаваным, але ўсё адно дазваляла многа

варыяцый. Часам у канцы радка маглі сустракацца аднаскладовыя словы. Вышэйпададзенае апісаньне патрэбнае для лепшага разуменьня эпічнага памеру *śloka*-, які разглядаецца ніжэй.

2. Шлока

Большая частка Магабгараты й Рамайаны напісаная памерам *śloka*-, які належыць да *varṇavṛtta*-. Эпічная шлока развілася зь ведавага памеру *anuşṭubh*-, які ўяўляў сабою чатыры пады па восем складоў у кожнай. Аднак пры зьвяздзеньні хвалебнаў у адзіны корпус тэкстаў, які стаў вядомы як *saṃhitā*-, ануштубгавы верш быў разбіты на два паўвершы па два радкі ў кожным, пра што кажа наяўнасьць сандгі (гуказьменаў) на стыку 1-га й 2-га ды 3-га й 4-га радкоў, але яго адсутнасьць паміж 2-м і 3-м.

Хоць у РВ ануштубг быў толькі чацьвёртым паводле часьціні, у пасляведавы час ён развіўся ў самы папулярны памер, які й атрымаў назву *śloka*- 'гук, кліч, слава' (ад *śru* 'чуць'). Паводле Рамайаны, гэты памер прыдумаў вялікі мудрэц Вальмікі: убачыўшы, як паляўнічы забіў адну зь дзвюх птушак, што любіліся на дрэве, паэт, працяты смуткам, мімаволі склаў верш у гэтым памеры. Як што смутак на санскрыце будзе *śoka*-, то Вальмікі вырашыў назваць свой памер *śloka*-.

Такім парадкам, шлока ўяўляе сабою два радкі па 16 складоў з цэзураю пасья 8 складу. Рытмічны малюнак радкоў, як правіла, не супадае (у перакладзе гэта не захоўваецца).

Памер вельмі гнуткі й дапускае многа адменаў. Асноўныя правілы наступныя: 1) канец паўверша абавязкова мае быць ямбічным, 2) канцоўка нутраной пады ня можа быць ямбічнаю; 3) першы й апошні склад пады могуць быць любымі. Такім парадкам, канец аднаго паўверша выразна аддзяляецца на слых ад пачатку наступнага. Што да забароны аднаскладовых слоў у канцы паўверша, то ні ў іставіку, ні ў перакладзе яна не вытрымліваецца. Найпашыраная адмена шлокі завецца

rathuā – ‘звычайная’, астатнія – *virulā* – ‘пашыраная’. Зразумела, паміж іставіком і перакладам тут ня можа быць строгай адпаведнасці, больш за тое – колькасьць беларускіх адменаў меншая за санскрыцкую.

Такім парадкам, беларускі адпаведнік шлокі ўяўляе сабою ўдарна-складовы верш з строга вызначаную колькасьцю складоў у паўвершы (16), цэзураю пасьля восьмага складу (што пазначэцца ў перакладзе трыма прабеламі) і трыма ўдарамі (анорнымі націскамі) на паду.

Акрамя таго: 1) 2-гі й 3-ці склады ня могуць быць **х х** у абодвух падах; адзін зь іх ці абодва маюць быць цяжкімі; 2) 2-ы, 3-і й 4-ы склады другой пады ня могуць быць – **х** –; 3) месца ўдараў можа не супадаць са слоўным націскам: перадусім гэта датычыць дактылічнай канцоўкі паўверша: «**уважа**й ты Шакунталу»; 4) колькасьць удараў можа не супадаць з колькасьцю рэальных націскаў, напр.: «продкаў зь пекла зрацоўбае».

Варта помніць, што пераклад трэба чытаць нарасьпеў. Хоць беларускі ямб і дапускае рэгулярнае апушчэньне ўдарных месцаў, часам чытач мімаволі аднаўляе адсутныя ўдары, у выніку чаго замест, напрыклад, **х х х** атрымліваецца **х – х**: у «хай пуць аздобяць ёй ставы» хочацца зрабіць націск на слова «ёй». Каб гэтага ўнікнуць, няўдарныя склады трэба прачытваць крыху хутчэй за няўдарныя, ствараючы патрэбны рытм.

Ніжэй падаюцца схемы паўвершаў (**х** = лёгкі (няўдарны) галосны; – = цяжкі (ударны) галосны; 0 = любы галосны; | = цэзура; сэсавай узаемаадпаведнасці паміж санскрыцкімі й беларускімі прыкладамі няма):

АДМЕНА	ПЕРШАЯ ПАДА			
pathyā-	0 0 0 0	x -- 0	x x - x	x -- x
	<i>āsīd rājā nalo nāma</i>		амываўся той край слаўны	
			x - x x	x -- x
na-vipulā-	0 0 0 -	x x x 0	прадставілі тады праўцу	
	<i>yena doṣo na bhavitā</i>		x - x -	x x x -
			схапіў ён хобатам ільва	
bha-vipulā-	0 - x -	- x x 0	x x --	x x x -
	<i>tasmai prasanno damanaḥ</i>		увайшоў праўца у палац	
	0 - - -	- x x 0	x - x x	- x x -
ma-vipulā-	<i>asyodyānaṃ caitraratham</i>		зваліў на сухую зямлю і вось пераправіўшыся	
	0 - x -	- - - 0	x - x x	- x - x
	<i>nyavedayatām asvasthām</i>		а ўлада над собскай жонкай	
ra-vipulā-	0 - x -	- x - 0	x - x -	x x - x
	<i>akṣapriyaḥ satyavādī</i>		а ўлада мужа над жонкай	
	0 x - -	- x - 0	x x - x	- x - x
	<i>evam ukte naiśadhena</i>		Кашіапа, сын Самабўцаў	
		x x - -	x x - x	
		велявой з роду Ікшваку		

пераклад

№	ДРУГАЯ ПАДА – санскрыт				№
	0 0 0 0	x - x 0	0 0 0 0	x - x 0	
	----	x - x 0	x - x x	x - x 0	
	<i>śabda mukto narādhipaiḥ</i>		<i>yayātir iva nāhuṣaḥ</i>		
2	x - - -	x - x 0	x - - x	x - x 0	
	<i>mahān akṣauhiṇīpatiḥ</i>		<i>sabhāryāya varam dadau</i>		

3	--xx x-x0	xx-x x-x0	8
	<i>śacyeva balavṛtrahā</i>	<i>paṅakālam amanṛyata</i>	
4	---x x-x0	-x-x x-x0	9
	<i>devās te tridivam gatāḥ</i>	<i>vīrasenasuto balī</i>	
5	xx-- x-x0	-x-- x-x0	10
	<i>tava rājan katham cana</i>	<i>lokapālā mahaujasaḥ</i>	

№	ДРУГАЯ ПАДА – беларуская адмена	
1	x-x-x x-x-	
	вярнуліся назад дамоў	красуня чарнавокая
2	x-x-x x-x-	
	валадарнай красы жанкі	о найлепшы між бгаратаў
3	x-x-x- x-x-	
	папрацінаўшы процьмай стрэл	па веляполі раскіданы

Увага: Адмены, якія парушаюць забарону *x x* на месцы 2-га і 3-га складоў, ужываюцца пры перакладзе рэдка.

У клясычнай санскрыцкай паэзіі мэтрычны малюнак шлокі стражэйшы. Напрыклад, другая пада дапускае толькі пяць адмен (выдзеленыя ў табліцы цёмна-шэрым колерам). У перакладзе, аднак, розніца паміж эпічнаю ды клясычнаю шлокаю амаль не прыкметная.

3. Памеры *samavṛtta-*

Для правільнага чытаньня гэтых памераў трэба ведаць разьмеркаваньне ўдарных і няўдарных месцаў у вершы. Як было адзначана вышэй, няўдарныя склады трэба прачытваць крыху хутчэй за няўдарныя, ствараючы патрэбны рытм. Напрыклад (лёгка/няўдарныя склады падаюцца маленькімі літарамі):

RAMYĀNtaRAḤ kamaliNīhariTAIḤ saROBHIS
 CHĀYĀdruMAIR niyamiTĀRkamaYŪkhaTĀPAḤ

Хай ПУЦЬ аЗДОбяць ёй стаВЫ Ё самаЦЬВЕтах ЛЛій,
 хай КОсаў СОНечных іСКВАР адслаНЯюць ДРЭвы...

Трэба сказаць некалькі слоў і пра цэзуры. Што да іставіку, то яны могуць супадаць зь межамі слоў, а могуць стаяць і ўнутры складанага слова на мяжы асноваў. У беларускім перакладзе цэзуры заўсёды стаяць паміж словамі. У некаторыя памеры ў іх перакладных адменах была дададзеная цэзура для больш лёгкага іх успрымання беларускім чытачом; у іншых яна была прыбраная. У тэксьце перакладу цэзуры ніяк не пазначаюцца, таму вельмі важна азнаёміцца са схемамі яшчэ да пачатку чытаньня. Зыходны рытмічны малюнак захоўваецца там, дзе гэта магчыма, але ў некаторых памерах рытм можа прыкметна адрозьнівацца.

№	ПАМЕР	СХЕМА Ё ПРЫКЛАД
		TRIṢṬUBH- (11 складоў)
1	indravajrā-	-- x -- x x - x --
		<i>vāsāmsi jīrṇāni yathā vihāya</i>
		x - x x - (/) x (/) x - x - x
		як зьняўшы адзежу (/) зь сябе старую
2	upendravajrā-	x - x -- x x - x --
		<i>navāni grhṇāti naro'parāṇi</i>
		x - x x - (/) x (/) x - x - x
		у новы убор (/) адзяюцца людзі
УП розьніца паміж памерамі 1 і 2 губляецца.		
3	upajāti-	x - x -- x x - x -- -- x -- x x - x -- альбо наадварот
		<i>atapradhāneṣu tapodhaneṣu gūḍhaṃ hi dātāmakam asti tejaḥ</i>

3	upajāti-	х – х х – (/) х (/) х – х – х х – х х – (/) х (/) х – х – х
		У кожным пустэльцы, і найрахманым, хаваецца жар унутры пякучы.
УП гэты памер часам можа выдзяляцца чаргаваньнем месца цэзуры, аднак часьцей ён зусім зьліваецца з двума папярэднімі памерамі.		
4	rathoddhatā-	– х – х х х – х – х –
		<i>no kadāpi bhavatān mahībhujām</i>
		– х – х х х – х – х –
		ты навошта у святой пустэльні, друг
5	śālinī-	– – – – – х – – х – –
		<i>nirghātograih kuñjalī nāñjighāmsu</i>
		– х х – – х х – х – х
		стала яна долю клясьці ліхую
JAGATĪ- (12 складоў)		
6	druta- vilambita-	х х х – х х – х х – х –
		<i>sadasi vākpaṭutā yudhivikramaḥ</i>
		х <u>х</u> х – х х – х х – х –
		калі я побач стаяў, то глядзела ўбок
7	vaṃśasthavila-	х – х – – х х – х – х –
		<i>viveśa sāmātyapurohito 'rihā</i>
		х – х – х () х х – х – х – (х)
		красу такую ўтаймаваць у юным целе
ATIJAGATĪ- (13 складоў)		
8	praharṣiṇī-	– – – х х х х – х – х – –
		<i>nirdiṣṭāṃ kulapatināsa parṇasālā</i>
		– х – х х х х – х – х – х
		Аднаму іх не адалеці нават Індру – войска божае ачаліць ты мусіш, княжа.
У перакладзе цэзура можа быць альбо пасья 4-га, альбо пасья 5-га складу.		

9	rucirā-	x - x - x x x x - x - x -
		<i>sarasvatī śrutamahatām mahīyatām</i>
		x - x - x x x - - x x x -
		хай правіць князь на дабрабыт княству ды людзям
ŚAKVARĪ- (14 складоў)		
10	vasanta- tilakā-	- - x - x x x - x x - x - -
		<i>daivena deyam iti kāpuruṣā vadanti</i>
		x - x - x x x - () x x - x - x
		бывае, слодычнае штось у далі пачуем
ATĪŚAKVARĪ- (15 складоў)		
11	mālinī-	x x x x x x - - - - x - - x - -
		<i>sa hi gaganavihārī kalmaṣadhvaṃsakārī</i>
		x - x x - x - x - x x - x - x
		як лёгка рука тугую можа напяць цяціву
ATYAṢṬĪ- (17 складоў)		
12	mandā- krāntā-	- - - - x x x x x - - x - - x - -
		<i>kaś cit kāntāvirahaguruṇā svādhikārapramattaḥ</i>
		- x x - x x - x x - x x - x x - x
		ходзяць сабе ды жуюць мураву аляняты бяз страху
13	śikhariṇī-	x - - - - - x x x x x - - x x x -
		<i>varam śūnyā śālā na ca khalu varo duṣṭavr̥ṣabhaḥ</i>
		x - x - x - () x - x x x - - x x x -
		але мая душа прывыкла да лясной безьлюдзі й цішы
14	hariṇī-	x x x x x - - - - - x - x x - x -
		<i>sarasi bahuśas tārācchāyekaṣaṇāt parivañcītaḥ</i>
		x x - x x - - x x - x - x x - x -
		і бяжыць па шчацэ, капле сляза на мой бранзалет цьмяны

ATIDHṚTI- (19 складоў)		
15	śārdūla- vikrīḍita-	--- x x - x - x x x - - - x - - x -
		<i>rāmān nāsti parāyaṇaṃ parataraṃ rāmasya dāso'smy aham</i>
		x x - x x - x - x x x - x - x x - x -
		яе плечы паніклі, скуру аб кару нацерла сабе яна
PRAKṚTI- (21 склад)		
16	sragdharā-	---- x -- x x x x x x - - x -- x --
		<i>grīvābhaṅgābhīrāmāṃ muhur anupatati syandane dattadṛṣṭiḥ</i>
		- x - x x - x - x - x x x - x x - x x - x
		як прыгожа гне шыю, позірк кідаючы свой на імклівы наш поваз

4. Памеры *ardhasamavṛtta-*

У памерах гэтага кшталту мэтрычны малюнак цотных і няцотных радкоў не супадае. У гэтым перакладзе сустракаюцца толькі два падобныя памеры:

№	ПАМЕР	СХЕМА Ў ПРЫКЛАД	
1	aparavaktrā-	ц	x x x x x x - x - x -
		нц	x x x x - x x - x - x -
		<i>sphuṣasumadhuraveṇu gītibhis tam aparavaktram avetyamādhavam</i>	
		ц	- x - x x x - x - x -
		нц	x x - x - x x - x - x x
		дрэвы чуюць мае словы й шлюць адказ, задрыжала лісьце услед Шакунтале	

2	puspitāgrā-	ц	х х х х х х х - х - х - -
		нц	х х х х - х х - х - х - -
		<i>ahitahitavicāraśūnyabuddheḥ śrutisamayair bahubhir bahiṣkṛtasya</i>	
		ц	- х - х х х - х - х - х
		нц	х х - х - х х - х - х - х
		пыл, падняты капытамі коней порсткіх, у вячэрнім сонцы гарыць агнём чырвоным	

5. Памеры *gaṇavṛtta-*

Сустракаюцца ў п'есе і памеры, якія лічаць не склады, але наборы (*gaṇa-* 'група'). Адзін набор складаецца з чатырох лёгкіх галосных (*mātrā-* 'мера') альбо іх заменнікаў (цяжкіх галосных).

Найчасьцейшым такім памерам у п'есе ёсць *āryā-*, альбо *gāthā-*. Верш складаецца з двух радкоў: першы мусіць мець 30 мераў, другі – 27. Радкі дзеляцца на наборы па чатыры меры ў кожнай зь некаторымі выняткамі. Пасля трэцяга набору павінна быць цэзура. У табліцы ніжэй прыводзіцца асноўная адмена *āryā-*, ці *pathyā-* (знак – над **xx** азначае, што апошнія могуць быць замененыя на першы; 0 – любы галосны):

	1	2	3	4	5	6	7	8	
1	$\begin{matrix} \bar{\ } \bar{\ } \\ xx \ xx \end{matrix}$	$\begin{matrix} x \ - \ x \\ \bar{\ } \bar{\ } \\ \bar{\ } \bar{\ } \\ xx \ xx \end{matrix}$	$\begin{matrix} \bar{\ } \bar{\ } \\ xx \ xx \end{matrix}$	$\begin{matrix} x \ - \ x \\ \bar{\ } \bar{\ } \\ \bar{\ } \bar{\ } \\ xx \ xx \end{matrix}$	$\begin{matrix} x \ - \ x \\ \bar{\ } \bar{\ } \\ \bar{\ } \bar{\ } \\ xx \ xx \end{matrix}$	$\begin{matrix} \bar{\ } \bar{\ } \\ xx \ xx \end{matrix}$	$\begin{matrix} x \ - \ x \\ \bar{\ } \bar{\ } \\ \bar{\ } \bar{\ } \\ xx \ xx \end{matrix}$	$\begin{matrix} \bar{\ } \bar{\ } \\ xx \ xx \end{matrix}$	0
2	$\begin{matrix} \bar{\ } \bar{\ } \\ xx \ xx \end{matrix}$	$\begin{matrix} x \ - \ x \\ \bar{\ } \bar{\ } \\ \bar{\ } \bar{\ } \\ xx \ xx \end{matrix}$	$\begin{matrix} \bar{\ } \bar{\ } \\ xx \ xx \end{matrix}$	$\begin{matrix} x \ - \ x \\ \bar{\ } \bar{\ } \\ \bar{\ } \bar{\ } \\ xx \ xx \end{matrix}$	$\begin{matrix} \bar{\ } \bar{\ } \\ xx \ xx \end{matrix}$	x	$\begin{matrix} \bar{\ } \bar{\ } \\ xx \ xx \end{matrix}$	0	

З табліцы відаць, што ў першым наборы магчымыя наступныя спалучэнні: 1) – –, 2) х х –, 3) – х х ды 4) х х х х; а ў другім: 1) х – х, 2) – –, 3) х х –, 4) – х х ды 5) х х х х і г. д. Розныя адмены набору могуць спалучацца адна з адной без абмежаванняў.

Напрыклад (ступы паказаныя дужкамі):

(ā pari)(toṣād) (viduṣāṃ) | (na sādhu) (manye) (prayoga)(vijñā)(nam)
(balavad a)(pi śikṣi)(tānām) | (ātmany) (apra)(tya)(yaṃ ce)(taḥ)

Па-беларуску памер *āryā*- перадаецца тактавікам: першая частка радка мае тры ўдары, другая – чатыры (прамежак паміж ударамі – ня больш за тры склады). Ёсць некаторыя мэтрычныя абмежаваньні. Першы радок ня можа пачынацца з **х – х** ды павінны сканчацца націскным складам. Другі радок, наадварот, павінен пачынацца **х – х** і сканчацца ненацісьненым складам. Напрыклад:

Манга-кветачка мая,
зялёна-жоўтая красуня-краска!

Памер *udgāthā*-, ці *gīti*-, адрозьніваецца ад *āryā*- тым, што ў 6-м наборы другога радка павінна быць **х – х** альбо – –. У гэтым перакладзе, аднак, *udgāthā*- (а часам і *āryā*-) заменены на іншы памер, які адрозьніваецца ад папярэдняга лішнім ударам у няцотных радках. Такім парадкам, цэзура прыходзіцца пасья чацьвертага набору, дзелячы радок напалам:

Ціха й спакойна ў пустэльні сьвятой,
чаму ж дрыжыць тады правіца?!¹

Аднак і *āryā*-, і *udgāthā*- можна ў прынцеіпе перакладаць без вышэй пазначаных абмежаваньняў, г. зн. *āryā*- – як 3/4-ударны тактавік, а *udgāthā*- – як 4/4-ударны, ужываючы альбо толькі жаночыя канцоўкі, альбо чаргуючы жаночыя з мужчынскімі. Напрыклад:

Няпоўнымі-поўнымі пірамі часта
абважвае пакупнікоў сваіх гандляр

¹ Пар. верш Янкі Купалы, напісаны чатырохударным тактавікам:

Я табе, зямля мая прадзедаў маіх,
Не патраплю нічога жалець на сьвеце.

альбо завышае цану шматкrotna:
такая прырода усіх прадаўцоў!

6. Памеры *mātrāvṛtta-*

Ёсць у п'есе таксама памеры, што з аднаго боку лічаць меры, з другога – маюць строга вызначаную канцоўку. Іншымі словамі, першая палова радка дазваляе замену лёгкіх галосных на доўгія, а другая – не. Верш у такіх памерах складаецца з чатырох радкоў: 1-ы роўны 3-му, а 2-і роўны 4-му.

Прапанаваныя адмены перакладу досыць вольна абыходзяцца з першаю, варыятыўнаю, часткаю памераў.

№	ПАМЕР	СХЕМА Ё ПРЫКЛАД		
1	vaitālīya- (14-16 мераў)	ц	$\bar{x}x \bar{x}x \bar{x}x$	- x - x -
		нц	$\bar{x}x \bar{x}x \bar{x}x \bar{x}x$	- x - x -
		<i>atha tasya vivāha kautukam lalitaṃ bibhrata eva pārthivaḥ</i>		
		ц	x x - x x	- x - x <u>x</u>
		нц	x x - x x x	- x <u>x</u> x -
		Дзе твой пан, дзе яна, што з ланямі гадалася, чужынка для любові?!		
2	aupacchandāsika- (16-18 мераў)	ц	$\bar{x}x \bar{x}x \bar{x}x$	- x - x - -
		нц	$\bar{x}x \bar{x}x \bar{x}x \bar{x}x$	- x - x - -
		<i>camarān paritaḥ prartitāśvaḥ kvacid ākarṇavikṛtaṣṭamallavarṣī</i>		
		ц	x x - x x	- x - x - x
		нц	x x - x x x	- x - x - x
		Мы раюем спачатку ў рай-палацах і падданымі сваімі правім спраўна...		

ПРА ТРАНСЬЛІТЭРАЦЫЮ САНСКРЫЦКІХ ІМЁН

У кнізе ўжываецца спрощаная транслітэрацыя санскрыцкіх слоў, набліжаная да асаблівасьцяў беларускай фанэтыкі ды правапісу.

<i>a, ā</i>	а	<i>i, ī</i>	і / ы ¹	<i>u, ū</i>	у, ў ²	<i>r, ṛ</i>	ры	<i>e</i>	э
<i>ai</i>	ай	<i>o</i>	о	<i>au</i>	аў	<i>m</i>	м	<i>ḥ</i>	х
<i>k</i>	к	<i>kh</i>	кх	<i>g</i>	г	<i>gh</i>	гг	<i>ñ</i>	н
<i>c</i>	ч	<i>ch</i>	чх	<i>j</i>	дж	<i>jh</i>	джг	<i>ñ</i>	нь ³
<i>ṭ</i>	т	<i>ṭh</i>	тх	<i>ḍ</i>	д	<i>ṭh</i>	дг	<i>ṇ</i>	н
<i>t</i>	т	<i>th</i>	тх	<i>d</i>	д	<i>dh</i>	дг	<i>n</i>	н
<i>p</i>	п	<i>ph</i>	пх	<i>b</i>	б	<i>bh</i>	бг	<i>m</i>	м
		<i>y</i>	й	<i>r</i>	р	<i>l</i>	л, ль ⁴	<i>v</i>	в
		<i>ś</i>	ш	<i>ṣ</i>	ш	<i>s</i>	с	<i>h</i>	г

¹ ‘ы’ пасля зацьвярдзелых зычных (напр. *Caturikā* – Чатурыка), пасля ‘т’ і ‘д’ у сярэдзіне слова (напр. *atithigva* – Атытхігва); на канцы слова ‘ti’ і ‘di’ перадаюцца як ‘ці’ і ‘дзі’ (напр. *Sanumati* – Санумаці), а таксама тыя ‘ti’ і ‘di’, што стаяць злева ад ‘ці’ і ‘дзі’ (напр. *Aditi* – Адзіці)

² ‘ў’ пасля галосных, калі таго вымагае рытм

³ альбо ‘н’ + ётаваная галосная (напр. *jñāna* – джняна)

⁴ ‘ль’ перад зычнымі (напр. *kalpa* – кальпа)

АПОВЕД ПРА ШАКУНТАЛУ

*як ён расказаны
ў Першай Кнізе сьвятой Магабгараты
(узыходы 62-69)*

जनमेजय उवाच

त्वत्तः श्रुतमिदं ब्रह्मन्देवदानवरक्षसाम् ।
अंशावतरणं सम्यग्गन्धर्वाप्सरसां तथा ॥१॥
इमं तु भूय इच्छामि कुरूणां वंशमादितः ।
कथ्यमानं त्वया विप्र विप्रर्षिगणसन्निधौ ॥२॥

वैशम्पायन उवाच

पौरवाणां वंशकरो दःषुन्तो नाम वीर्यवान् ।
पृथिव्याश्चतुरन्ताया गोप्ता भरतसत्तम ॥३॥
चतुर्भागं भुवः कृत्स्नं स भुङ्क्ते मनुजेश्वरः ।
समुद्रावरणांश्चापि देशान्स समितिञ्जयः ॥४॥
आम्लेच्छाटविकान्सर्वान्स भुङ्क्ते रिपुमर्दनः ।
रत्नाकरसमुद्रान्तांश्चातुर्वर्ण्यजनावृतान् ॥५॥
न वर्णसङ्करकरो नाकृष्यकरकृञ्जनः ।
न पापकृत्कश्चिदासीत्तस्मिन्नाजनि शासति ॥६॥
धर्म्या रतिं सेवमाना धर्मार्थावभिपेदिरे ।
तदा नरा नरव्याघ्र तस्मिञ्जनपदेश्वरे ॥७॥
नासीच्चोरभयं तात न क्षुधाभयमण्वपि ।
नासीद्द्व्याधिभयं चापि तस्मिञ्जनपदेश्वरे ॥८॥
स्वैर्धर्मै रेमिरे वर्णा दैवे कर्मणि निःस्पृहाः ।
तमाश्रित्य महीपालमसंश्रैवाकुतोभयाः ॥९॥
कालवर्षी च पर्जन्यः सस्यानि फलवन्ति च ।
सर्वरत्नसमृद्धा च मही वसुमती तदा ॥१०॥

उड्डिउडु डड

Джанамэджайа¹ прамовіў:

¹ Пачуў ад цябе я, пане, аб сыходзе на дол багоў, нябёсных дзеў² і музыкаў³, розных чортаў і данаваў⁴.

² Хачу я, каб ты паведаў перад мудрымі рушамі⁵ і пра велічны род Куру, як пачаўся калісьці ён..

Вайшампайана⁶ прамовіў:

³ Пачаўся той паўраваў⁷ род ад Духшанты магутнага, абаронцы ўсяго сьвету, о найлепшы між бгаратаў.

⁴ Ад мора да мора правіў пераможлівы князь-мудрэц, аж да земляў саміх млеччаў⁸ і краінаў лясных плямён.

⁵ Амываўся той край слаўны самацветнымі водамі,

¹ *Janatejaya* – ‘які прымушае людзей дрыжаць’ – знакаміты князь, Арджунаў праўнук, якому Вайшампайана распавядаў Магабгарату.

² *apsaras-* / *apsarā* ‘якая рухаецца [паветранымі] водамі’ – жаночыя паўбоствы надзвычайнай прыгажосьці, жонкі гандгарваў.

³ *gandharva-* – паўбоскія істоты, нябёсныя гудзьбіты, што разам з апсарамі жывуць у Індравым раі.

⁴ *Dānu-* ‘вада’ – у РВ гэта Врытравы маці, пераможаная Індрам. У пасьяведавы час яна стала ўважацца маткаю аднаго зь відаў чартоў (*asura-*), якія былі паводле яе названыя данавамі (*dānava-*).

⁵ *ṛṣi-* – першпачаткова складальнікі й сьпевакі хвалебнаў, пазьней – асаблівая група істот, мудрацы-праайцы асноўных сьвятарскіх родаў.

⁶ *Vaiśampāyana-* – старажытны мудрэц, вучань Вйасы (*vyāsa-*), аўтара Магабгараты. Менавіта ён расказаў вялікі эпас князю Джанамэджайу.

⁷ *paurava-* – паўравы – нашчадкі Пуру (*pūru-*), шостага князя Месяцовага роду, малодашага сына Ыайаці й Шарміштхі. Каўравы й пандавы, галоўныя героі Магабгараты, таксама належаць да роду паўраваў.

⁸ *mleccha-* – так называлі няарыяў – тых, што ня ведалі санскрыту й не шанавалі арыійскіх багоў. Слова перагукаецца з гр. βάρβαρος, бо $\sqrt{mlech/mlich}$ азначае ‘балбатаць, гаварыць невыразна’.

- жылі ўсе чатыры станы¹ там у міры ды злагадзе.
- ⁶ За тым не было уладцам ні зьмяшальцаў², ні грэшнікаў – хто поле араў, а хосьці здабываў самацветы з гор.
- ⁷ За праведным тым за князем жгў па праўдзе й яго народ, аб зыску дбаючы спольным, кожны праўду³ сваю чыніў.
- ⁸ Нічога люд паспаліты не баяўся пры ім, сыноч: ні злодзеяў, ні хваробаў, ні засухі, ні голаду.
- ⁹ Здаволены доляй сваёй, абракалі яны багом, пад апекай таго праўцы не баяліся людзі зла.
- ¹⁰ Дажджыў учасна Парджанія⁴, і радзілі учас палі, а нетры дарылі шчодра самацветы ды іншы скарб.
- ¹¹ Быў князь той прадзіўнай сілы, цьвердацелы, нібы пярун⁵, мог адзін рукамі падняць ён саму гару Мандару⁶.
- ¹² Ён быў найвыдатным стралком, а таксама наймечнікам, ён лоўка ды спрытна езьдзіў на сланох і стаеньніках.
- ¹³ Ён сілай быў роўны Вішну, а сонцу – найбліскачасьцю, нязрушнасьцю – велямору, а зямлі – найцярплівасьцю.
- ¹⁴ Заўсёды ў вялікай чэсьці між часьцівых ён быў людзей, і квітнелі за ім месты, працьвітала уся зямля.

Такі 62-гі ўзыход у Першай Кнізе сьвятой Магабгараты.

¹ Ідзеца пра сьвятароў (*brāhmaṇa-*), ваяроў (*kṣatriya-*), вяскоўцаў (*vaiśya-*) ды сьмердаў (*śūdra-*).

² Г. зн. зьмяшальнікаў станаў.

³ *dharma-* (ад \sqrt{dhr} ‘апіраць, падтрымліваць’) – складанае паняцьце, якое можна вельмі агульна азначыць як злучнасьць законаў, выкананьне якіх забяспечвае сусьветны лад.

⁴ *Parjanya-* ‘воблака’ – бог дажджу, згадваецца ўжо ў РВ.

⁵ У Індыі ўважалася, што пярун (Індрава зброя *vajra-*) і алмаз зроблены з аднаго рэчыва.

⁶ *Mandara-* – гара, якой багі й чарты (асуры) зьбівалі мора дзеля здабычы напою нясьмерця. Паданьне падрабязна апісваецца ў Рамайане.

उ॒त्त॑र॒श्च॒ ष॒ड्

Вайшампайана прамовіў:

- ¹ Адночы той князь на ловы адправіўся ў дрымучы лес, узяўшы вялікавойска, сотні коней, сланоў ды слуг.
- ² Акружалі яго воі адусюль з разназброяю:
хто зь мячом быў, а хто з кіем, хто зь сякерай, а хто з кап'ём.
- ³ Пад кліч ільвіны ваяроў ды пад грукат літаўравы,
пад рып калясьніцаў грозных ды пад роў баявых сланоў,
- ⁴ зьмяшаны з тупатам гучным ды іржаньнем стаеньнікаў,
выяжджаў са сталіцы ўладца ды на ловы ў дрымучы лес.
- ⁵ З бальконаў красных палацаў валадарнай красы жанкі
глядзелі усьлед Духшанту, што здабыў сваю славу сам,
- ⁶ і, гледзячы зь веляшанай на ворага чужых сланоў,
падобнага богу Шакру¹, гаварылі ў запале так:
- ⁷ «Гэта тыгар сярод вояў, яго мужнасьць ня мае меж.
Сілу рук спазнаўшы яго, гіне ў бітве усякі муж!»
- ⁸ Гаворачы так міжсобку, праслаўлялі яго жанкі
й асыпалі яму голаў сьвежацьвету густым дажджом.
- ⁹ І вось пад ухвалы індраў спасярод малітоўнікаў²
пакінуў ён горад стольны, паскакаў на лавіту ў лес.
- ¹⁰ Яшчэ доўга за ім сьледам па дарозе йшлі месьцічы,
а потым зь яго дазволу вярнуліся назад дамоў.

¹ *Śakra*- 'магутны' – адно з імён бога Індры, ключаваго бога РВ, але адышлага на другое тло ў пасьяведавы час. Індра быў богам навальніцы й вайны ды апекуном арыаў. Сярод ягоных вычынаў – забойства зьмея Врытры ды вызваленьне кароў са скалы Вала.

² ДС *viprendra*- 'Індра сярод мудрацоў'. Слова *indra*- 'Індра' на канцы складаных слоў азначае "першы, найлепшы, выдатны", напр. *parendra*- 'Індра людзей', г. зн. князь.

- ¹¹ На возе Гаруда-хуткім¹ дужарукі той пан людзей
напоўніў аглушным шумам трынеба² ды усю зямлю.
- ¹² І вось да Нандана-гожай³ ён да пушчы прыбыў ураз,
багатай на білвы, аркі, капіттхі, дгавы й кхадыры⁴.
- ¹³ Высокімі скаламі гор быў аточаны той гушчар,
бязводны й бязлюдны, на шмат працягнуўся запрэжак⁵ ён,
аленямі поўны поўна ды усякім драпежнікам.
- ¹⁴ Знярушыў лес ціхамірны у імгненьне Духшанта-князь,
са сьвітай сваёй ды войскам пачаўшы забіваць жывёл.
- ¹⁵ Ён сьветніцу розных тыграў, што папалі ды ў стрэлаём,
зваліў на сухую зямлю, працяўшы іх процьмай стрэл.
- ¹⁶ Забіў ён і колькі тыграў, што далёка былі зусім,
а тых, што падбеглі ззаду, ён вастрэнным засёк мячом.
- ¹⁷ Працінаючы львоў здзідай, той ваяр, найкідальнік здід,
па лесе блукаў, адважны, шматумелы ваяр-стралок.
- ¹⁸ То кіем сваім, то мечам, то клінком сваім востраным
зьяроў забіваў ды птахаў апантаны лавітвай князь.
- ¹⁹ Спужаныя грозным князем ды няўрымснымі воямі,
пачалі з таго гушчару уцякаць хто куды зьяры.

¹ *Garuḍa*- – мітычны птах, правадыр птушынага роду, сын мудраца Кашіапы й дачкі мудраца Дакшы Вінаты. Гаруда лічыцца вазілам (*vāhana*-) бога Вішну й ворагам зьмеяў (*nāga*-).

² *tridiva*- – трэцяе, найвышняя неба ці неба ўвогуле. Сусьвет дзяліўся на тры сьветы, кожны зь якіх зноў дзяліўся на тры.

³ *Nandana*- ‘які радуе’ – Індраў нябёсны сад.

⁴ *bilva*- – род дзікай яблыні (*Aegle Marmelos*), *arka*- – дрэва *Calotropis Gigantea*, *dhava*- – дрэва *Grislea Tomentosa* ці *Anogeissus Latifolia*, *khadi-
ra*- – дрэва *Acacia Catechu* ды *kapittha*- ‘на якім жывуць малпы’ – дрэва *Feronia Elephantum*.

⁵ *yojana*- ‘запраганьне, запрэжка’ – мера даўжыні, роўная блізу 8 / 13 км. У стараіндыскай сыстэме 1 запрэжка была роўная 4 крыкам (*krośa*-), ці 1000 кіём (*daṇḍa*-), ці 4000 локцям (*hasta*- ‘рука; тут: локаць’).

- ²⁰ Зьбягаючы, статкі жывёл паднялі аглушальны шум
у смутку па тых няшчасных, што загінулі ўжо ад стрэл.
- ²¹ У распачы й смазе, зьвяры к перасохлай ішлі рацэ,
пагоняй зьнябытыя, там валіліся яны бязь сіл.
- ²² Адных з тых загнаных жывёл, што упалі на беразе
галодныя, зьелі зразу велякняскія ратнікі.
- ²³ Другіх жа зьелі пушчане, пакрышыўшы на кавалы
нажамі вострымі мяса ды запёкшы на вогнішчы.
- ²⁴ А некалькі дзікіх сланоў, ашалеўшы ад мноства ран,
бязладна бегалі лесам, скруціўшы хабаты кальцом.
- ²⁵ Сплываючы густа кроўю, выдзяляючы кал з мачой,
раздушылі яны процьму і зьвяроў, і людзей прытном.
- ²⁶ Аточаны войска-хмарай, цяжарнаю залевай стрэл,
гушчар, датуль зьверапоўны, ад зьвяроў апусьцеў зусім.

Такі 63-ці ўзыход у Першай Кнізе сьвятой Магабгараты.

УЗЫХОД 64

Вайшампайана прамовіў:

- ¹ Забіўшы зьвяроў бязь ліку, зь незьлічонаю сьвітаю
да іншага лесу рушыў апантаны лавітвай князь.
- ² І вось ён, нязьмернадужы, згаладнелы й сасьмягнулы
перасекшы уміг пустку, што ляжала паміж лясоў,
у новую ўвайшоў пушчу, неадольны ваяр-лавец.
- ³ Было ў тым лесе разлогім шмат пустэльняў сьвятых мужоў,
халодны там веяў ветрык і ўсё цешыла князю зрок.
- ⁴ Зямлю пакрывала трава сакаўная, а дрэвы – цьвет,
і ўсё напаўняў вакозьле мілазвонам птушыны сьпеў.
- ⁵ У ценях высокіх дрэваў, пад разгалістым іх гальлём
віліся зумкія пчолы ды над цьветам бучных кустоў.

- ⁶ Віселі на кожным дрэве на сагнутым гальлі плады,
ніводнай нідзе калючкі не было ні ў хмызоў, ні ў дрэў.
- ⁷ І тады ў прыўкрасны гушчар, дзе зямля сакаўной травой
была ўкрыта, а ўсе дрэвы цвіетам кожнай пары цвілі,
увайшоў вялікі стралок пад усыцешаных птушак сьпеў.
- ⁸ Гайданья ветрам, дрэвы, мнагапышна квітуच्या,
акраплялі шчодра зямлю яркацвету густым дажджом.
- ⁹ Іх кроны поўнілі птушкі зьвінючым мілапошчакам,
і нібыта само неба дрэвы горда краналі ім.
- ¹⁰ У гольлі, сагнутым долу пад вагою бучных цвьятоў,
гулі мілагучна пчалы й шчабятала сабе пташшо.
- ¹¹ Пабачыўшы тую пушчу у аздобе квяцістых шат,
альтанкі з павойных расьлін, што цешылі спакоем зрок,
у радасьць прыйшоў адразу той магутны Духшанта-князь.
- ¹² Прыгожым, як знамя Індры, красаваўся дзярэўем лес,
і з плеціва яго вецця долу дожджык дыліў пылком.
- ¹³ Напоены пахам красак, там ветрык прахалодны дзьмуў,
ласкаючы дрэвы, быццам чалавек сваю любую.
- ¹⁴ Такую гожую пушчу там убачыў магутны вой,
што расла на рачной строце, як узняты угору сьцяг.
- ¹⁵ Напоўнены сьпевам птушак азіраючы лес жарбы,
убачыў ён там пустэльнію, што цешыла красою зрок.
- ¹⁶ Палаў там агонь аброчны ў атачэньні выносных дрэў,
і жыло там шмат валакхіляў¹ ды суворых наможнікаў².

¹ *vālakhilya* – від мудрацоў памерам з адзінец. Валакхіліі зьявіліся зь цела Брагмы, каб суправаджаць калясьніцу Сонца, і было іх 60000. Але першае значэньне слова было іншым: так называецца група з 11 хвалебаў, якія традыцыйна ўважаюцца пазьнейшаю ўстаўкаю ў 8-е кола РВ.

² *yati* – ‘намагар’ (ад *√yat* ‘намагацца’) – від жарбігоў, што, паводле розных паданьняў, бралі ўдзел у стварэньні сьвету.

- 17 У россыпе розных кветак красаваўся жарбовы гай
высокім чырвоным дрэўем ды агнямі сьвятых агнёў.
- 18 Убачыўшы воды гожай Маліні, прасьвятой ракі,
усянай птахамі ўсьцяж, што цячэ праз пустэльны лес,
і лагодных ільвоў-індраў, узрадаваўся князь душой.
- 19 І ўвайшоў ён тады ў пустынь, калясьнічы найгрозьлівы,
у схожую зь сьветам багоў уступіў у сялібу князь.
- 20 Там, у пустыні, Духшанта сьвятаплынны сустрэў паток,
што так мілагучна цурчаў, нібы Маці усіх жывых.
- 21 Ня той цьветаплыннай ракі чакравакаў вялося шмат
ды ўмнозе жыло кіннараў, мядзьведзяў і малпіных зграй.
- 22 Над выспамі гожымі там Сьвятаведаў лунаў напеў,
а на беразе быў зацішак для сланоў і для індраў зьмей.
- 23 Убачыўшы тую раку, што сабой асьвяжала гай,
наважыў Духшанта ўвайсьці у сялібу сьвятых мужоў.
- 24 Пад узбуджаны крык паваў уступіў валадар тады
у лес, аздобленым пасам мілагучліваплынных вод,
бы ў дом Нарайаны й Нары, акрашаны самой Ѓангой.
- 25 Увайшоўшы тады ў пустынь, нібыта ў Чытраратхаў сад¹,
наважыў Духшанта ўбачыць жарбіта незраўнанага –
славутага руша Канву, сына слаўнага Кашіапы².
- 26 Спыніўшы сваё ваярства, о княжа, ля варот лясных³,
пяхоце з вазамі й коньмі загадаў ён тады вось так:
- 27 «На старца бязжарснага я у пустэльную іду зірнуць,
а вы мяне тут чакайце да вяртаньня майго назад».

¹ *Citraratha* – імя гандгарвы, які вырасьціў для бога багацьцяў Кубэры прыўкрасны сад у яго сталіцы Алацы, што на сьвятой гары Кайласе.

² *Kaśyapa* – старажытны мудрэц, адзін з аўтараў хвалебнаў РВ. Паводле МБ, ён ажаніўся з трынаццацьцю дачкамі Дакшы, якія нарадзілі ад яго багоў, чартоў, людзей ды ўсіх жывёлаў.

³ *vana-dvāri* – г. зн. на ўзьлеску.

- ²⁸ Увайшоўшы у лес, гожа, як Нандана сама, ўладар
забыўся на смагу й голад і ўзрадаваўся зноў душой.
- ²⁹ І, зьняўшы свае кляймоды, ў суправодзе дарадцаў ён
у тую уступіў пустынь, увайшоў ён з ачольнікам¹,
жадаючы ўбачыць руша, мудраца несьмяротнага.
- ³⁰ Падобны да сьвету Брагмы² аглядаючы ўважна гай,
дзе пчолы гулі гульліва, пеўчым птушкам туруючы,
³¹ пачуў ён слаўні з Рыгведы³, што сьпявалі вакол жрацы
паводле правіл чытанья⁴ на адправах сьвятых багом.
- ³² Ведцамі Вед і Прыведаў⁵ красаваўся той слаўны лес,
дасьведчанымі ў аброках маўчарамі найлепшымі.
- ³³ Там знаўцы Атхарваведы⁶ ды напеваў сьвятых пяўцы
ўрачыста пелі Вязьмёны⁷, прамаўляючы ўсё як сьлед.

¹ *purohita*- 'пастаўлены наперадзе' – від сьвятара, асабліва дамовы жрэц валадара, які выконваў для яго ня толькі вялікія аброкі, але й штодзённыя абрады.

² *Brahman*- – адзін з трох асноўных багоў індуізму (побач зь Вішну ды Шывам), Творца сусьвету.

³ *Rgveda*- 'веда слаўняў' – зборнік хвалебнаў багом. Першы помнік індыйскай літаратуры, што, паводле заходніх навукоўцаў, быў створаны не пазьней за 1200 г. да н.э.

⁴ Існуе некалькі спосабаў рэцытацыі РВ, два асноўныя – гэта злучнае вымаўленьне (*saṃhitā*-) і паслоўнае з паўзамі (*padapāṭha*-).

⁵ *vedāṅga*- 'целавіна Веды' – шэсьць навук, якія забясьпечваюць бездакорную перадачу Ведаў (кожнай навуцы адпавядае пэўная целавіна *ṛiṅga*- 'чалавек, дух'): *vyākaraṇa*- 'стварэньне выяў' – рот, *nyuktā*- 'выясненьне' – вушы, *śikṣā*- 'настава' – лёгкія, *chandas*- 'памер' – ступні, *yaṅga*- 'вочы, абрадніцтва (*kalpa*-) – рукі. Граматыка традыцыйна ўважаецца найгалоўнейшаю.

⁶ *Atharvaveda*- – апошняя з чатырох Ведаў, зборнік замоў.

⁷ *saṃhitā*- 'злучэньне, збор' – тэкст Ведаў, у якім хвалебны прамаўляюцца бяз паўзаў паміж словамі, наадмену ад *padapāṭha*-.

- ³⁴ Ад іх дасканалых сьпеваў ды іншых двойчыроджаных¹
быў гай той падобны вельмі на сялібу Навышняга.
- ³⁵ Жылі там знаўцы апратаў², аброкаў і сьвятарных Вед,
вядомцы нйайі³ ды правіл прамаўленьня ўрачыстаняў,
³⁶ умельцы ў словападборы і прыгожым складаньні слоў,
верныя праўдзе вызволу⁴, на жортвах абазнаняны.
- ³⁷ Жылі там майстры суджэньняў, пярэчаньняў і зь іх высноў,
і шмат локайатазнаўцаў⁵ там знайшлі для сябе прытул.
- ³⁸ Убачыў ён там грывалых у зароках пустэльнікаў,
занятых узьлівам жортваў⁶ і чытаньнем сьвятых шаптоў⁷.
- ³⁹ Убачыўшы там услоны, што танулі ды ў квецені,
у здзіўленьне прыйшоў праўца: іх бы й волат пасунуў ледзь.
- ⁴⁰ Акінуўшы вокам храмы, дзе багом учынялі чэсьць,
падумаў Духшанта: «Пэўна, я у Брагмаў патрапіў сьвет».
- ⁴¹ Ніяк ня мог наглядзецца велякнязь на прыгожы гай,
ахаваны жарбой грознай сына слаўнага Кашйапы.

¹ *dvija* – чалавек зь першых трох станаў (сьвятароў, ваяроў і вяскоўцаў), але асабліва часта ўжываецца дачынна сьвятара. Першае нараджэньне ён атрымлівае ад сваіх бацькоў, а другое – ад настаўніка пасья пасьвячэньня, азнакаю чаго было павязваньне шнура. Таксма перакладаецца як «двойчынароджаны».

² *saṃskāra* – ачышчальны абрад (у зборніку законаў «Запавет Продка» (*Manusmṛti*-) для двуродных апісваецца 12 такіх апратаў).

³ *nyāya* – індыйская лёгіка, адна з шасьці даршан (*darśana*-), філязофскіх сыстэм Індыі.

⁴ *moṣa-dharma* – законы, што вызначаюць правільны лад жыцьця дзеля дасягненьня вызволу з кола перараджэньняў (*saṃsāra*-).

⁵ *lokāyata* – адзіная матэрыялістычная філязофія ў Індыі, якая была выкладзеная настаўнікам Чарвакам (*cārvāka*-) у працы *Bārhaspatyasūtra*-.

⁶ *homa*- ‘узьліў’ – узьліваньне ў агонь топлемага масла падчас аброка-прынашэньня.

⁷ *japa*- – малітва, якая паўтараецца хуткім шэптам.

- 42 І вось магутнік са сваім ачольцам разам
ў аселю тую увайшоў з гуртом дарадцаў,
у заціш пустыні сьвятой, вакол каторай
жарбу чынілі на самоце поўнай рушы.

Такі 64-ы ўзыход у Першай Кнізе сьвятой Магабгараты.

УЗЫХОЎ ББ

Вайшампайана прамовіў:

- 1 Пакінуўшы райцаў, адзін увайшоў вялякнязь у гай,
ды шматзарочнага руша анідзе не пабачыў ён.
- 2 Ня ўбачыўшы руша таго і знайшоўшы прытул пустым,
ён зычна гукнуў: «Ці ёсьць хто?» – напаўняючы гукам лес.
- 3 Пачуўшы князевы словы, выйшла к госьцю ды з пустыні,
як багіня красы, дзева, адзетая ў адну кару.
- 4 І ўбачыўшы князя, тады красуня чарнавокая
ўкланілася хутка яму, прывітаўшы паводле ўстаў.
- 5 Уважыўшы госьця ўслонам, ступнявіцай¹ ды варціцай²,
спытала яна пачціва пра здароўе ўладычнага.
- 6 А спытаўшы аб тым князя ды пачціўшы яго як сьлед,
прамовіла дзева: «Чым я магу пану карыснай быць?»
- 7 Адказаў ёй тады праўца, медамоўнай красуні князь,
бездакорнай краса-дзеве ён, учцёны, прамовіў так:
- 8 «Прыйшоў я сюды ўкланіцца сыну слаўнага Кашіапы.
Куды ж адышоў багавіт³, падкажы мне, шаноўная!»

¹ *pādya-* (*jala-*) ‘ступнёвая (вада)’ – вада абмываць ногі, якую прапаноўваюць госьцю (пар. *дажджавы* – *дажджавіца* ‘дажджавая вада’).

² *arghya-* ‘варты’ – пітная вада, якую прапаноўваюць госьцю.

³ *bhagavat-* ‘які мае долю, шчасьце’ – ужываецца як зварот да багоў, паўбагоў і мудрацоў.

Шакунтала прамовіла:

⁹ Адлучыўся з пустыні ён, каб у лесе пладоў сабраць.

Пачакай ты айца трохі, хутка вернецца ён дамоў.

Вайшампайана прамовіў:

¹⁰ Ня ўбачыўшы там Канвы, паглядзеў на дзяўчыну князь,
на краснаклубую дзеву, што яму ды ўсьміхалася

¹¹ і зіхцела, нібы сонца, пекнатою цела юнага,

і прамовіў тады слова ён рахманай пустэльніцы:

¹² «Кім будзеш, дзева? Чыя ты? І чаму ты адна ў гаі?

Надзелена цнотай такой, ты, пэўна, мудраца дачка.

¹³ Адным сваім выглядам ты паланіла маю душу.

Хачу пра цябе дазнацца, раскажы пра сябе крыху!»

¹⁴ Пачуўшы князевы словы, што ён мовіў у тым гаі,

адказала яму дзева, прыгожа усьміхнуўшыся:

¹⁵ «О князь, я лічуся дочкай руша Канвы славутага,
найведніка праўды сьвятой, у зароках трывалага».

Духшанта прамовіў:

¹⁶ Але ж багавіты мудрэц жыве ў цноце усё жыцьцё!

Хутчэй саграшыць сам Дгарма¹, чым трывалы ў зароках руш!

¹⁷ Скажы, як жа сталася так, што Канвоўнай завеш сябе?

Я маю вялікі сумнеў, ты павінна яго расьцяць²!

Шакунтала прамовіла:

¹⁸ Як усё было насамрэч, як сталася усё калісь

і чаму я дачка руша – раскажу я табе, о князь!

¹⁹ Зайшоў сюды неак моўчнік і Канву пра мяне спытаў:

што яму адказаў слаўны – раскажу я табе цяпер!

¹ *Dharma*- 'апора, закон, цнота, уласьцівасьць' – бог, які ўвасабляе сабою гэты панятак. Слова ўтворана ад \sqrt{dhr} 'падтрымліваць, апіраць' (этымалягічна тоеснае лац. *forma*).

² Захаваны санскрыцкі ўстойлівы выраз *saṁśayaṁ chid-* 'расьсякаць, адсякаць сумнеў'.

- ²⁰ «Калісь даўно Вішвамiтра¹ суворай жарбаваў жарбой і тым устрывожыў Індру, і падумаў так Пан багоў:
- ²¹ «Ён можа такой жарбою і мяне абамкнуць зь нябёс!»
І, спужаны, тады мовіў Мэнацэ ён чароўнай так:
- ²² «Дзівоснай красою, панна, ты сльвеш спасярод апсар,
Зрабі мне ласку й паслухай, што табе я хачу сказаць!
- ²³ Ёсьць руш адзін – Вішвамiтра, падобны да агню нябёс.
Ад ягонаў жарбы грознай маё сэрца дрыжыць дрыжма.
- ²⁴ Паслухай ты просьбу маю, о красуня: пустэльнік сёй,
трывалы й рашучасамы, найсуворы ўчыняе труд.
- ²⁵ Каб ня скiнуў мяне зь неба, ты павiнна яго змусьціць.
Заваду жарбе ўчыні ты, мне ж – паслугу найвышнiю!
- ²⁶ Усьмешкай ды вабным целам, медавітаю моваю
змусьці Вішвамiтру, панна, спакусі, краснаклубая!»
Мэнака прамовiла:
- ²⁷ Надзелены велiм блiскам і вялiкай жарбой мудрэц,
агняўляецца ён хутка, пан жа сам мне аб тым сказаў.
- ²⁸ Перад гневаў яго страшным, перад сiлай яго жарбы
ты й сам дрыжыш, Багавода. Што ж казаць пра мяне, жану?
- ²⁹ То ён самога Васiштху² з сынаў разлучыў калісь.
То ён, народжаны воем, сьвятарства дасягнуў жарбой.

¹ *Viśvāmitra*- ‘у якога ўсе – сябры / які ўсім сябар’ – вялікі мудрэц, адзін з аўтараў РВ (3-е кола). У МБ апавядаецца, што ён быў народжаны ў стане ваяроў, але дзякуючы сваёй жарбе змог здабыць сьвятарства.

² *Vasiṣṭha*- ‘найвыдатны, найбагацейшы’ – праслаўлены мудрэц, адзін з аўтараў РВ (7-е кола). Супернік Вішвамiтры. Ён быў дамовым жрацом пры князёх Сонечнага роду, а таксама настаўнікам Рамы. У РВ (7.18, 33, 83) Васiштха называецца жрацом князя Судаса (*sudās*- ‘добры падаўца [дароў багом]’), чыё войска падчас Бiтвы дзесяці князёў было акружана й прыціснута да ракі Парушні. Васiштха прызваў на дапамогу Індру, які стварыў для Судасавых ваяроў брод. Толькі ворагі рушылі сьледам, як брод прапаў і многія з іх патанулі.

- ³⁰ То ён для абмываў сьвятых удаўне сутварыў раку,
што цяпер спасярод людю называецца Каўшыкі¹.
- ³¹ Там у засху яго жонку прытуліў сам Матанга-князь²,
што, бацькам сваім пракляты, пражыўляўся лавітваю.
- ³² Як голаду час прамінуў, то вярнуўся мудрэц дамоў
і раку намяніў Парай³, ці іначай – Збавіцелькай.
- ³³ Усьцешаны ён, Матангу самаручна правёў аброк,
і ты, перад ім у страху, піці Сому⁴ усё ж прыйшоў.
- ³⁴ То ён у гневе вялікім ды стварыў шмат зіхоткіх зор,
зажэгшы ў небе сузор’і, пачынаючы з Шраваны⁵.
- ³⁵ Такого вялікаруша я баюся, о Пан багоў!
Навучы ж ты мяне, Індра, як унікнуць яго агню!
- ³⁶ А ён можа спаліць сьветы, можа ён скалынуць зямлю,
можа зрушыць саму Мэру⁶, раскруціўшы, нібы ваўчок.

¹ *Kausiki*- ‘з роду Кушыкі’ – рака Кошы, адзін з найбуйнешых прытокаў Гангі. Працякае ў Нэпале ды Індыі (штат Бігар).

² *Mataṅga*- – князь-мудрэц Трышанку, праўца Айодгіі, які зажадаў зажыцьця трапіць на неба. Спачатку ён зьвярнуўся да свайго дамовага жраца Васіштхі, але той адмовіўся яму дапамагаць. Адмовілі яму й Васіштхавы сыны, што праклялі яго, зьвёўшы тым самым да стану чандалы (недатыкальнага). Тады Матанга пайшоў да Вішвамітры, даўняга Васіштхавага суперніка, і той сілаю сваёй жарбы даставіў князя на неба. Аднак багі скінулі яго адтуль уніз галавою, бо ён трапіў на неба падманам. Вішвамітра ня даў яму разьбіцца, ператварыўшы ў сузор’е, якое мы называем Паўднёвым крыжам.

³ *pārā*- ‘якая перапраўляе’ (пар. бел. *паром*, якое мае той самы і.-э. корань).

⁴ *soma*- ‘выжым’ – напой нясьмерця, якім паяць багоў. У РВ яму прысьвечана ўсё 9-е кола. Пазьней Сомы быў атаясьнены з богам месяца.

⁵ *Śravaṇa*- – 22-я накшатра (месяцовы дом).

⁶ *Meru*- – сусьветная гара (стажар, ці вось сусьвету). Знаходзіцца ў цэнтры мацерыка *Jambudvīpa*- «яблычны востраў», які часам атаясьняецца зь Індыяй.

- ³⁷ Як жа, пане, слабой дзеве даткнуцца да магутнага,
што палае, здолезагар¹, як сьляпучы жаротваед?!²!
- ³⁸ Яго зрэнкі – само сонца, яго вусны – як рот агню,
а язык – як суворы Ёама. Як жа мудрага мне крануць?!
- ³⁹ І Ёама, і Сома, і велярушы,
і садгйі, і вішвы, і валакхільі³ –
узе яны сілы яго баяцца,
дык як не баяцца слабой жанчыне?!
- ⁴⁰ Раз ты загадаў мне, о Местабурча⁴,
як зараз магу не пайсьці я к рушу?!
- Прыдумай, аднак, для мяне ахову,
каб я Вішвамітру змагла змусьціці.
- ⁴¹ Як буду гуляць там, няхай бог ветру
адзежу маю расхіне, о Індра,
і хай мне пасобіць сам бог каханья
у гэтай задуме з твайго дазволу.
- ⁴² Хай веяцьме вецер духмяны зь лесу,
як буду я руша таго змушчаці».
- І, мовіўшы «добра» па божай згодзе,
памкнула яна да сьвятой пустэльні.

Такі 65-ы ўзыход у Першай Кнізе сьвятой Магабгараты.

¹ *indriya*- ‘індравасьць, магута’ – орган пачуцьцяў. Яны дзеляцца на здолі знанья (*jñānendriya*-) і здолі чыну (*karmendriya*-). Да першых адносяцца вока, вуха, язык, нос ды скура, да другіх – горла, рука, нага, какаўка ды палавыя органы.

² *hutāsana*- – аброчны агонь, які паядае жаротвы (узьлівы).

³ *sādhya*- – від нябёсных істот; *viśve* = *viśvadevāḥ*- ‘усебагі’ – адна зь дзевяці груп багоў.

⁴ *Purandara*- ‘які разьдзірае крэпасць, горад’ – даўні эпітэт Індры, які ўжываецца яшчэ ў РВ (гэты бог дапамагаў арыям бурыць крэпасці няарйаў).

УЗЫХОЎ ББ

Шакунтала прамовіла:

- ¹ Умовіў красуню Шакра і па Вецер паслаў ураз,
і так Мэнака да руша зь Вечнавеем пайшла сам-друг.
- ² Прышоўшы нарэшце ў пустынь, апсара краснаclubая,
ўбачыла там Вішвамітру, што суворай гавеў жарбой.
- ³ Прывітаўшы яго сьціпла, пачала ля яго кружыць,
і сарваў з апсары Вецер шаты месяцапекныя.
- ⁴ Пабегла тады Мэнака ды сукенку сваю лавіць,
і заліў ёй шчокі ірдзень, нібы сорамна стала ёй.
- ⁵ І пабачыў тады моўчнік прыгажуню аголенай,
што лавіла свае шаты, бездакорнацялесая.
- ⁶ І ўбачыўшы яе голай, той мудры самаўладны муж
папаў пад абладу юру ды зьлюбіцца запрагнуў зь ёй.
- ⁷ Падазваў ён тады дзеву, і яна абняла яго.
Аддаўшыся ўцесе, разам правялі яны многа дзён,
хоць ім і здалася: толькі адзін дзень прамінуў тады.
- ⁸ Радзіла яму Мэнака каля вод Маліні-ракі,
ў даліне Зімовых гораў¹ прыгожую Шакунталу.
- ⁹ І пакінула там дзіцё прыгажуня бязжальная,
ды вярнулася ў дом Індраў, яго выканаўшы загад.
- ¹⁰ Знайшоўшы ў бязьлюдным лесе, поўным тыграў і лютальвоў,
немаўля на зямлі голай, акружыла яго пташшо.
- ¹¹ І ніводзін тады хіжы зьвер ня зважыў яго крануць,
бо няспынна тое дзіця ўвесь ахоўваў птушыны род.
- ¹² Адноўчы я выйшаў к рацэ для абмыву і ўбачыў там,
на гале бязьлюднай, дзяўчо пад аховай пташынаю,
і, прынёсшы дамоў, дочкай стаў яе уважаць сваёй.

¹ *Himavat*- 'сьнежны' – іншая назва Гімалаіі («Дом сьнегу»).

- ¹³ Таго, хто надае цела ці яго выратоўвае,
і таго, хто яго корміць, называе закон айцом.
- ¹⁴ І як што дзяўчынку птушкі ратавалі усім гуртом,
назваў я тады немаўля Шакунталай, ці Пташкаю¹.
- ¹⁵ Таму дочкай маёй, госьцю, уважай ты Шакунталу,
бо й дзяўчына толькі мяне уважае сваім айцом».
- ¹⁶ Вось што бацька тады госьцю распавёў пра мяне, о князь.
Дык і ты называй, пане, мяне Канвавай дочкаю,
- ¹⁷ бо, ня знаўшы свайго бацькі, я за бацьку лічу яго.
Вось і ўвесь той расказ, праўча, як пачуты ён мною быў.

Такі 66-ы ўзыход у Першай Кнізе сьвятой Магабгараты.

УЗЬХОД 67

Духшанта прамовіў:

- ¹ Так ясна і ладна мовіш! Не жарбітка – княгіня ты!
Будзь жонкаю мне, красуня! Што магу, падару табе!
- ² Вянец залаты й адзежы, завушніцы ды з золата,
бялюткі жамчут і мноства самацьветаў з усякіх мест
- ³ прынясу я табе сёньня, зьліткі, шкуры ды шмат аздоб.
Хай будзе ўсё княства тваім – толькі жонкай мне будзь, прашу!
- ⁴ Ты шлюбам на лад гандгарваў пабярыся цяпер са мной,
бо ён з усіх відаў шлюбу найлепшым уважаецца.

Шакунтала прамовіла:

- ⁵ Мой бацька пакінуў пустынь, каб у лесе сабраць пладоў,
Пачакай ты яго трошкі – ён мяне за цябе аддасць.

¹ Паводле традыцыйнай этымалёгіі, *śakuntalā* – утвараецца ад *śakunta* – ‘птушка’ і *√lā* ‘атрымліваць, бараніць’, г. зн. імя можна перакласьці як «Ахоўваная птушкамі». Але хутчэй за ўсё *-la-* ёсьць памяншальным суфіксам (пар. *vṛṣa-* ‘мужчына’ – *vṛṣala-* ‘мужчынка, мужык’).

Духшанта прамовіў:

- ⁶ Хачу я, бязгрэшлівая, каб дружнай ты стала мне,
маё сэрца ў табе, лада, па цябе я прыйшоў сюды.
- ⁷ Чалавек ёсьць сам сабе друг, сам сабе вызначае лёс,
таму ты сябе за мяне можаш выдаць цяпер сама.
- ⁸ Гавораць пра восем шлюбаў у наставах, Шакунтала:
шлюб Брагмы¹, багоў² і рушаў³, а таксама прародзічаў⁴,
- ⁹ шлюб чортаў⁵, гандгарваў, бесаў⁶ і найгоршы – пішачаў шлюб⁷.
Каторы каму пасуе, было Продкам⁸ прызначана.
- ¹⁰ Знай, чатыры першыя зь іх падыходзяць сьвятарнікам,
а першыя шэсьць адменаў – для ваярства, каханая,
- ¹¹ уладцам пасуе нават бясоўскае адружаньне,
а вяскоўцам і ўсім сьмердам дапускаецца шлюб чартоў⁹.
Законныя першыя тры, незаконныя два другіх,
- ¹² а шлюб пішачаў ці чортаў праводзіць забаронена.
Трэба дзеіць заўжды, лада, як прадпісвае нам закон.

¹ *brāhma-* – шлюб, калі нявеста, аздобленая каштоўнасьцямі, аддаецца бацькамі жаніху бяз выкупу з боку апошняга.

² *daiva-* – шлюб, калі дзяўчына аддаецца замуж сьвятару падчас аброку ў якасьці дару.

³ *ārṣa-* – шлюб, калі з жаніха бярэцца выкуп у выглядзе дзвюх кароў.

⁴ *prājāpatya-* – шлюб, калі нявеста аддаецца жаніху бяз выкупу са словамі «жывеце ў злагадзе».

⁵ *āsura-* – шлюб, калі жаніх выкупляе нявесту ў ейнага бацькі ці родзічаў па бацькоўскай лініі.

⁶ *rākṣasa-* – шлюб, калі нявесту выкрадаюць гвалтам пасля забойства ейнага бацькі ці іншых родзічаў.

⁷ *paśāca-* – від шлюбу, калі мужчына авалодвае жанчынай падчас сну, ці ап'янення, ці скарыстаўшыся зь яе разумовай непаўнаважнасьці.

⁸ *Manu- Svāyambhuva-* – паводле традыцыі, аўтар «Завету Продка» (*Manusmṛti-*), зборніка законаў, складзенага ў 2-3 стст. н.э., у якім давалася ідэальная карціна таго, як мусіць выглядаць закон.

⁹ Дададзены радок.

- ¹³ Для воя ж законныя два: і гандгарваў, і бесаў шлюб, –
учынім мы іх асобна ці змяшаем, Шакунтала.
- ¹⁴ Я цябе пакахаў, панна, пакахала і ты мяне,
таму пабярэмся шлюбам мы з табой ды гандгарвавым!
Шакунтала прамовіла:
- ¹⁵ Раз я сама сабе пані ды прадпісвае так закон,
то ўмову маю паслухай, о найлепшы між паўраваў!
¹⁶ Хоць тайна прашу я, княжа, паклянися ж мне ісьцінна,
што сын, якога я ў шлюбце ад цябе нараджу пазьней,
¹⁷ тваім спадкаемцам стане. Вось умова мая, ўладар!
Калі згодзен ты зь ёй, княжа, то я стану тваёй жаной!
Вайшампайана прамовіў:
- ¹⁸ «Хай так! – не раздумваючы, адказаў мудрацоўне князь. –
Я цябе ў сталіцу сваю забяру, яснаўсьмешная,
ты вартая гэткай долі, я клянуся ў тым ісьцінна!»
- ¹⁹ І, мовіўшы так, узяў ён за правіцу¹ Шакунталу,
красуню з хадой бязганнай ды як жонку яе спазнаў.
- ²⁰ А зьяжджаючы ў свой горад, ён запэўніваў жонку так:
«Пашлю па цябе я зь места сваё войска вялікае,
што ў палац мой цябе хутка праводзіць, краснаклубая».
- ²¹ Пакляўшыся так Канвоўне, велясамы² Духшанта-князь
паехаў назад, а ў думках разважаў пра яе айца:
- ²² «Што ж зробіць сьвяты Канва, як пачуе пра доччын шлюб?»
Так і ўехаў к сабе ў горад ён, занураны ў роздумы.
- ²³ Ледзь праўца пакінуў пушчу, як вярнуся дамоў мудрэц,
дачка ж ад сораму з дому ды ня выйшла яго страчаць.
- ²⁴ Прычыну сваім празорам дзівазнаўчым дазнаўшыся,
прамовіў тады багавіт, усьцешаны, Шакунтале:

¹ Падчас абраду жаніх браў нявесту за руку, таму адной з назваў шлюб-
бу на санскрыце ёсьць *rāṅgraha*- 'браньне за руку'.

² *mahātman*- 'у якога вялікі сам (душа)'.

- ²⁵ «Той злог, што ты учыніла без дазволу майго, дачка,
зачаўшы нашчадка князю, не прырэчыць законам ён,
²⁶ для вояў бо шлюб гандгарваў найлепшым уважаецца,
і зь любай можа мужчына без абрадаў пабрацца ўтай.
²⁷ Самавіты і шматгодны князь Душманта, найправедны,
што ў мужы абраны табой. Ён кахае цябе, дачка!
²⁸ Ад яго народзіцца сын у цябе, пераможлівы,
што ўсёю ўладацьме зямлёй, апярэзанай морамі.
²⁹ І будзе яго ваярства неадольным у штобітве,
калі б на вайну ні рушыў ён, дзяржаўца ўсяе зямлі».
³⁰ Узяўшы у бацькі кошык ды з пладамі, Шакунтала
абмыла мудрацу ногі ды сказала пачціва так:
³¹ «Да князя, шаноўны бацька, што сабе я ўзяла ў мужы,
і да годных яго райцаў будзь зычлівым, прашу цябе!»

Канва прамовіў:

- ³² «Я буду – па дзеля цябе – зычлівым да валодніка.
Абірай жа, мілая, дар ты для мужа абранага!»

Вайшампайана прамовіў:

- ³³ І выбрала гожая ў дар, каб ніколі род паўраваў
з пуціны ня збочыў праўды і ня страціў сваіх зямель.

Такі 67-ы ўзыход у Першай Кнізе сьвятой Магабгараты.

उत्सृज्यते

Вайшампайана прамовіў:

- ¹ Пакляўшыся зноў вярнуцца, князь зьехаў, і ўскорасыці
радзіла Канвоўна сына невымернамагутнага.
² Мінула тры дождзені¹, й стаў ён бліскучы, нібы агонь,
красой надзелены яснай ды вялікаю цнотаю.

¹ varṣa- ‘дождж → год’ – гады лічыліся па сезонах дажджоў (varṣā-).

- ³ І зладзіў тады радзінны¹ абрад, о Джанамэджайа, сын Кашіапы свайму ўнуку, што, разумны, дужэў штодня.
- ⁴ Магутны назьдзіў, з зубамі бліскучымі ды вострымі, са знакам дыска на руцэ², падобны на дзіця багоў, хутка рос Шакунталін сын, велячолы й выносьлівы.
- ⁵ Надзелены сілай веляй, хоць было яму толькі шэсьць, ён тыграў, сланоў і быкоў, а таксама дзікоў ды львоў
- ⁶ прывязаў моцна да дрэваў у ваколіцах пустыні і, седзячы на іх верхам, таймаваў, паганяючы.
- ⁷ Таму й падумалі рушы, што жылі ў тым сьвятым гаі, «Імя яму – Ўсэтаймоўца, бо таймуе усіх заўжды».
- ⁸ І стаў так Усэтаймоўцам называцца Духшантаў сын, адвагай бо ён вялікай быў надзелены шчэ дзіцём.
- ⁹ За сілай яго дзівоснай уважна назіраючы, сказаў неяк Канва: «Хлопца час памазаць у княжычы».
- ¹⁰ І тады загадаў вучням сын славутага Кашіапы: «Адвядзеце хутчэй к праўцу вы дзіця ды Шакунталу, што ўсякім шчаслівым знакам была доляй адзначана.
- ¹¹ Ня сьлед бо зацным жанчынам у суродзічаў доўга жыць, гэта нораў псуе й цноты, таму нельга нам бавіцца».
- ¹² І, згадзіўшыся зь ім, вучні магуты невымернае Шакунталу тады з сынам павялі ў Гастынапуру³.

¹ *jātakarman*- – абрад, выконваны па нараджэньні дзіцяці, падчас якога чытаюцца адпаведныя малітвы, пасья чаго сьвятар тройчы акрапляе язык нованароджанага топленым маслам.

² *sakra*- ‘кола, дыск як від зброі’ – у Індыі ўважалася, што вялікія людзі нараджаюцца з пэўнымі спрыяльнымі знакамі на целе, такімі як лотас, лук, стрэлы й г. д.

³ *Hastināpura* – горад, заснаваны князем Гастынам (*hastin*- ‘слон’), які знаходзіцца дзесьці за 57 міль на паўночны ўсход ад Дэлі на беразе старога рэчышча Гангі. Паводле Магабгараты, Гастынапура была сталіцаю князёў Месяцовага роду.

- 13 І вось яна з падмавокім¹, з багароўным сваім дзіцём да князя прыйшла з пустэльні, са знаёмых яму мясьцін.
- 14 Прадставілі яе праўцу, хоць і добра знаёмую, дружыну зь дзіцём, прыгожым, нібы сонца сьвітальнае.
- 15 Учціўшы як сьлед уладцу, прамовіла Шакунтала:
«Памаж, о вялікі княжа, свайго сына у княжычы.
- 16 Ад цябе я дзіця гэта радзіла багароўнае – час клятву сваю супоўніць, о найлепшы сярод мужоў!
- 17 Успомні, о велядольны², аб угодзе, што ўклалі мы, пабраўшыся ў доме Канвы адружаньнем гандгарвавым!»
- 18 Пачуўшы такія словы, хоць і помніў, сказаў ёй князь:
«Ня помню такога! Хто ты? Чаго хочаш, нягодніца?
- 19 У праўдзе, ўцесе й карысьці³ не жаніліся мы з табой. Ці пойдзеш, ці застанесься – ўсё адно мне, хлусьлівіца!»
- 20 Пачуўшы такую ганьбу, прыгажуня сумелася, застыла як слуп Канвоўна, анямеўшы ад горычы.
- 21 Стуліўшы дрогкія вусны, зірнула яна, гнеўна, на князя, нібыта зорам хацела спапяліць яго.
- 22 Ды ўсё ж унутры схавала яна страшную люць сваю, стрымала у сабе полым, жарбою назапашаны.

¹ *padma*- ‘лотас’ – бадай, найпашыранае слова для лотаса ў санскрыце. Слова ж «лотас» сэмцікага паходжання.

² *mahābhāga*- – у якога вялікая доля → шчаслівы, выбітны, шляхетны, шматдастойны.

³ *dharmakāmāthasambandha*- ‘сувязь паводле праўды, уцехі й карысьці’ тут ужыта ў значэньні ‘законны шлюб’. *Puruṣārtha*- ‘цэль чалавека’ – адзін з ключавых паняткаў індыйскай культуры. Звычайна гавораць пра тры цэлі (*trivarga*-): *dharmā*- ‘выкананьне сваёй праўды’, *kāma*- ‘здаволя жаданьняў’ ды *artha*- ‘здабыцьцё багацьця’. У выпадку супярэчнасьці паміж імі галоўнаю цэллю ўважаецца выкананьне сваёй праўды. У якасьці чацьвертай, найвышняй цэлі чалавечага жыцьця дадаецца *mokṣa*- ‘вызваленьне з кола перараджэньняў’.

- ²³ На міг парынуўшы ў думы, прамовіла Шакунтала,
сказала красуня слова, паглядзеўшы разьюшана:
- ²⁴ «Ты знаеш мяне выдатна! Як жа можаш цяпер казаць,
што ня знаеш мяне, княжа, бы й ня князь, а прасьцяк якісь?!
- ²⁵ Добра знае тваё сэрца, дзе мана, а дзе ісьціна¹.
Ты сам быў на шлюбe сьведкам, не ганьбуй жа хаця б сябе!
- ²⁶ Хто іншым сябе падае не такім, як напраўдзе ёсьць,
хіба ён граху ня чыніць, крадучы у сябе сябе?!
- ²⁷ Ты думаеш: «Я тут адзін!». Аднак жа
жыве ў тваім сэрцы мудрэц прадаўні,
што ведае ўсе твае грэхі, княжа.
Прад ім ты злачыніш, хаця й ня знаеш!
- ²⁸ Хто, грэх учыніўшы, кажа: «Ня ведае аб тым ніхто», –
знаюць, княжа, аб тым богі, знае муж сэрцаўнутраны.
- ²⁹ Вядомы учынкi людзкія Сонцу
і Месяцу зь Ветрам, Агню ды Небу,
вядомы Зямлі яны, Водам, Сэрцу,
Дню, Ночы, Сутонам² і Ёяму з Дгармам.
- ³⁰ Таму можа грэх прабачыць Ёяма, бог-пакаральца, кім
здаволены нівазнаўца³, відавочнік усэрцавы.
- ³¹ А кім не здаволены ён, чалавекам зладумлівым,
таго ліхачынцу Ёяма карае за яго грахі.

¹ У *satya-* і *anṛta-*. У РВ слову *anṛta-* (*an-* ‘не’) процістаўлялася слова *ṛta-* ‘лад, парадак, ісьціна, абрад’. Пазьней на месца *ṛta-* прыходзіць слова *satya-*. *Satya-* утворана ад \sqrt{as} ‘ёсьць’ і ўказвае на чыстую наяўнасьць (корань этымалагічна звязаны з указальным займеньнікам **se-*), як і беларускія словы ‘іста’, ‘ісьціна’, якія ўзыходзяць да **is-to* ‘той самы’.

² Падобныя радкі ёсьць у ЗП 8.85-86, 91. Унутрысардэчны муж – гэта *ātman-*.

³ *kṣetrajñā-* – слова *kṣetra-* (ад $\sqrt{kṣi}$ ‘жыць, насяляць’) перадусім азначае ‘поле’, але таксама ‘абсяг’ (дзеяньня) і ‘цела’.

- 32 Хто ганьбіць сябе самога, падаўшы не сабой сябе,
таму не спрыяюць багі, ён жа й сам не спрыяе ім!
- 33 Ня грэбуй жа вернай жонкай, што нібыта прыйшла сама!
Гэты ты самахоць ёю легкаважыш, шаноўнаю!
- 34 Чаму перад зборняй мною, як сьмердаўкай, грэбуеш?
Не ў пустой я крычу залі, дык чаму ты ня слухаеш?
- 35 Калі ты, ўладару, просьбу не здаволіш маю цяпер,
то зараз жа твая голаў разьляціцца стасоценна!
- 36 Увайшоўшы ў жонку сваю, нараджаецца муж ізноў –
таму прадаўнія зорцы¹ і назвалі яе жаной².
- 37 Нашчадак, які ад мужа нараджае яму жана,
ратуе ягоных продкаў, у прышласьць перавозячы.
- 38 Як што сын ратуе айца з таго пекла, што «Пут» завуць,
то з гэтай прычыны Творцам ён «путрам» названы быў³.

¹ *kavi-* – адно з найважнейшых пазначэньняў паэта ў РВ. Слова ўзводзяць да караня *(s)keц- ‘бачыць, чуць, чуць нюхам’ (бел. *чуць, човіць, чукавы*). Іншымі словамі, *(s)keц- зьвязана амаль з усім комплексам пачуцьцяў (зрок, слых, нюх), што выяўляецца ў поўнай “абуджанасьці” (пар. санскр. √*budh* ‘быць абуджаным; разумець’ і *buddhi-* ‘розум’). Паводле РВ 10.71.1-2, менавіта першыя паэты стварылі мову.

² *jāyā-* – паводле традыцыйнай этымалёгіі, гэтае слова ўтвараецца ад √*jan* ‘нараджацца’, г. зн. *jāyā-* ёсьць тою, у якой нараджаецца [дзіцё]. Бел. слову *жана*, аднак, адпавядае санскрыцкае слова *jani-* ‘жанчына, жонка’ – сувязь гэтых двух слоў з √*jan* шырока аспрэчваецца з фанэтычных прычын. Адна з найцікавейшых вэрсій зьвязвае слова *jāyā* з **g^wen-* ‘ісьці, прыходзіць’, г. зн. жонка – гэта «прыйшлая [зь іншай сям’і / роду]».

³ *putra-* – тут даецца народная этымалёгія гэтага слова (частая зьява ў МБ) як складаньне выдумананага слова *put-* з √*tra-* ‘бараніць’. Насамрэч *putra-* суадносіцца з *rota-* ‘дзіцяня жывёлы’ (лац. *puer, putus, putillus* ‘хлопчык’, бел. *птах, рас. птенец*), дзе *-r-* – памяншальны суфікс. Далейшая этымалёгізацыя паказвае, што гэта была назва сына паводле бацькі (лац. *pūtum* ‘чэляс’, рас. *потка* ‘пісюн’, гр. *οὔτω* ‘жанюся’).

- 39 Дружина – што мае дзяцей, дружина – што сочыць дом,
дружина – што мужу свайму, як жыццю свайму, верная.
- 40 Дружина – палова мужа, дружина – найлепшы друг,
дружина – корань трыцэля¹ і сябар паміральніку.
- 41 Зь ёй можна чыніць абрады, гаспадарку трымаць ільга,
зь ёй муж прабывае ў шчасці ды мае ува ўсім карысьць.
- 42 У смутку дружина мужу будзе сябрам сучаслівым,
на адправах будзе айцом, а для хворага – мацерай,
- 43 у лесе ж стане дружина вандроўніку спачывішчам.
Муж з жонкай варты даверу, таму жонка – найвышні пуць.
- 44 І нават за ўмерлым мужам, што пайшоў к перародзінам,
заўсёды ідзе дружина, што мужу свайму верная².
- 45 Памерлая першай жонка жджэ мужа на другім баку,
а як першым памрэ любы, то адразу ідзе за ім.
- 46 Таму й пажадана, княжа, для мужчыны ўступаць у шлюб,
бо і тут, і на тым сьвеце здабывае сабе жану.
- 47 Сам сябе у сваім сыне нараджае ад жонкі муж,
таму жонку з сынам яму трэба маці ўважаць сваёй.
- 48 Ubачыўшы сына свайго, нібы ў люстры уласны твар,
рад бацька, як праведнік той, што нарэшце папаў у рай.

¹ *trivarga*- – ‘набор з трох [цэляў]’ – праўда, любоў і карысьць.

² У Індыі існаваў абрад *sahagama*- ‘суадыход’ (*sahamaraṇa*- ‘супаміраньне’ ці *anvārohaṇa*- ‘узыход услед’), калі ўдава спальвала сябе разам зь целама памерлага мужа. Такую жанчыну называлі *satī*- ‘істая, часьцівая’ – паводле Шывавай жонкі *Satī*-, якая першай спаліла сябе ў пахавальным агні мужа. Лічыцца, што абрад зьявіўся сярод буйных ваярскіх радоў і толькі пазьней пашырыўся на іншыя групы насельніцтва. У ангельскіх дакумэнтах ён стаў называцца *suttee* і спачатку талераваўся каляніяльнымі ўладамі, але ў 1861 быў забаронены каралевай Вікторыяй. У Нэпале ж гэты абрад быў канчаткова забаронены толькі ў 1920. Абрад сустракаўся і ў прылеглых краінах, напрыклад, у М’янме.

- 49 Як скварам змучаны – ў рацэ, так у жонцы спагадлівай
муж знойдзе сабе палётку ад хваробы альбо тугі.
- 50 Разважлівы муж і ў гневе не абразіць нічым жану,
бо ведае: шчасьце яго залежыць ад яе цалком.
- 51 Яго перародзін жонка ёсьць спрадвечнаю ніваю,
бяз жонкі й вялікі мудрэц ня зможа нарадзіць дзяцей.
- 52 Што радасьней можа быці для бацькі, чым калі яго
абдыме, падбегшы, сыноч, хоць і пылам пакрыты ўвесь?!
53 Нашто ж легкаважыш, княжа, ты сынам, што да бацькі сам
ахвотна прыйшоў, а цяпер із дакорам ужо глядзіць?
- 54 Мурашы й тыя бароняць свае яйкі – дык як жа ты,
праўдазнаўца, свайго сына адмаўляеся вырасьціць?!
55 Ядвабу ці жонкі дотык не настолькі прыемны, князь,
як дотык малога сына, што цябе абдымае сам.
- 56 Найлепшы з двуногіх – сьвятар, о праўча,
а з двойчыдвуногіх істот – карова,
найлепшы з пачэсных людзей – настаўнік¹,
а з тых, што прыемны на дотык – сын свой².
- 57 Хай жа сын да цябе, праўча, дакранецца цяпер рукой!
Ад дотыку сына ў сьвеце нічога прыямней няма.
- 58 Праз тры, о Духшанта, гады пасья нашай сустрэчы я
радзіла гэтага сына, што разьвее тваю тугу.
- 59 «Сто ўчыніць конезаколаў³ гэты хлопчык», – так мне сказаў

¹ *gurur garīyasām* ДС ‘вагавіты – з вагавітых’. Слова *guru*- азначае ‘цяжкі’, адкуль значэньне ‘важны’. Гэтым словам называецца ўсякі паважаны чалавек (асабліва старэйшы), але перадусім бацька, маці ды настаўнік.

² Памер *śloka*- заменены на *trīṣṭubh*-.

³ *aśvamedha*- – адзін з найвядомейшых ведавых абрадаў, які дазвалялася ладзіць толькі князю. Для абраду выбіралі сталага баявога каня (ад 24 да 100 гадоў). Яго выпускалі на паўночны ўсход блукаць на працягу аднаго году (або паўгоду). Па вяртаньні каня пачынаецца ўласна сам абрад. Скакуна абмываюць і націраюць топленым маслам,

бясцелы нябёсны голас, калі сына раджала я.

- ⁶⁰ Прыйшоўшы ў чужую вёску, на калені сабе чужых саджаюць мужчыны сыноў ды цалуюць пяшчотна ў лоб.
- ⁶¹ Вядома табе і тое, што заўсёды двуродныя у часе радзін чытаюць наступную мысьлітву¹ зь Вед:
- ⁶² «Ты зь цела майго радзіўся, ты із сэрца майго узьнік², ты – я у выглядзе сына, дык жыві ж ты сто восеняў!³»
- ⁶³ Мой росквіт і роду працяг залежыць ад цябе, сыноч, таму у вялікім шчасці пражыві ж ты сто восеняў!»
- ⁶⁴ Ён зь цела твайго радзіўся як ад мужа наступны муж, дык глядзі ж на сына, нібы на адбітак сябе ў ставе!
- ⁶⁵ Як бяруць аброчны агонь з гаспадарскага⁴, так і мой

пакрываюць гунькаю ды ўпрыгожваюць залатымі аздобамі. Потым яго тройчы абводзяць вакол аброчнага слупа (*у́ра*-). Перад канём вядуць казла – аброчную долю бога Пушана. Тады абедзвюх жывёлаў прывязваюць да слупа й заколваюць. Побач з канём кладуць ягоную збрую. Сьвятары-рэзьнікі разьбіраюць тушу ў строга вызначаным парадку. Мясца гатуецца на агні, а потым зьядаецца. Абрад суправаджаецца малітвамі. Падрабязна закол каня апісваецца ў Белай Ёаджурведзе (22-25), Чорнай Ёаджурведзе (7.1-5) і Шатапатха-брагмане (13.1-5), а таксама ў РВ 1.162-163. Зь цягам часу дзейснасьць конезаколу была настолькі перабольшаная, што ўважалася, нібыта сотня такіх абрадаў можа ссунуць зь неба самога Індру.

¹ Слова *mantra*- спалучае ў сабе некалькі значэньняў: натхненне, малітва, ушанаваньне, мысьль, заклён. Яно ўтворанае ад *√man* ‘мысль, шанаваць’ – адсюль пераклад (*маліць* → *малітва* : *мысль* → *мысьлітва*).

² *aṅgāt sambhavasi hrdayād abhijāyase* сустракаецца ў *Śatapatha-brāhmaṇa* 14.9.4.[8], а ў *Bṛhadaraṇyakopaniṣad* 6.4.9 – з падваеньнем слова *aṅgāt*.

³ *ātmā vai putranāmāsi sa jīva śaradaḥ śatam* – з *Śatapatha-brāhmaṇa* 14.9.4.[26].

⁴ Традыцыйна гавораць пра тры сьвятых агні : *gārhapatya*- ‘домагаспадарскі’ (заходні агонь, які перадаецца ад бацькі да сына; на ім гатуецца

- ад цябе нарадзіўся хлопчык – гэта ты раздваіўся, князь!
- 66 Аленем падчас лавітвы заваблены ў пустэльнію, ты сустрэў мяне ў доме Канвы, і дзевай я шчэ была.
- 67 Пурвачыцьці ды Урвашы, Сагаджанья ды Мэнака, Вішвачы й Грытачы, княжа, – вось найлепшыя шэсьць апсар.
- 68 Найлепшая зь іх, Мэнака, дачка Брагмы, калісь мяне радзіла ад Вішвамітры, спусьціўшыся на дол зь нябёс.
- 69 На схіле Зімовых гораў разрадзілася мной яна, ды, кінуўшы там жа, злая, вярнулася ды ў Індраў рай.
- 70 Які ж я ўчыніла злочын у ранейшым сваім жыцьці, што кінула мяне маці, а сягонья і ты, ўладар?!
- 71 Раз ты адрынаеш мяне, вярнуся я да бацькі ў лес, але сына свайго, княжа, ня годзіць адрынаць табе!
- Духшанта прамовіў:*
- 72 Я сына твайго ня знаю, і ягоны айцец – ня я. Жанкі – вядомыя хлускі – хто ж паверыць тваёй мане?
- 73 Няма ў твае маткі жалю, ў Мэнакі той блудлівае, што кінула цябе ў горах, нібы кветкі аброчныя.
- 74 Няма і ў бацькі спагады, што, радзіўшыся воінам, сьвятаром жагадаў стаці, ды паддаўся юрлівасьці.
- 75 І ўсё ж ён найлепшы з рушаў, а маці – спасярод апсар – чаму ж ты, іх дочка, сёньня пустасловіш, як сьмердаўка?!
- 76 Як ня сорам табе зараз расказваць невідаліцы, асабліва пры мне, князю?! Ступай і не вяртайся больш!
- 77 Дзе той найсуровы моўчнік, дзе красуня нябёсная, а дзе ты, бессаромлівая, у акор’і заместа шат?!

аброчная ежа, ад яго запальваюцца два астатнія агні), *āhavanīya*- ‘жаратоўны’ (усходні агонь, у які кладуцца жаротвы) і *dakṣiṇa*- ‘паўднёвы’ (гэты агонь ужываецца на штомесячным аброку *anvāhāra*-, які прысьвечаны продкам і праводзіцца ў дзень поўні; паводле ЗП, у гэты дзень дзядом абракаліся рысавыя клёцкі).

- 78 А сын высокага росту ды сілы надзвычайнае –
як жа вырас ён так хутка, нібы шалы магутны ствол?!
79 Ты нізкага роду будзеш і здаеся блудніцаю,
бо роджана ты апсарой у парыве юрлівасьці.
80 Першы раз я пачуў сёння аб усім, што ты тут вярзла.
Знаць ня знаю цябе, чуеш? Ідзі ды не вяртайся больш!

Такі 68-ы ўзыход у Першай Кнізе сьвятой Магабгараты.

УЗЫХОД БЭ

Шакунтала прамовіла:

- 1 Ты бачыш чужыя хібы, што як семя гарчычнае,
а сваіх ня бачыш зусім, хоць і зь білву¹ яна, ўладар.
2 Апсарою ёсьць Мэнака, і багі падлягаюць ёй,
таму за тваё раджэньне маё будзе вышэйшым, князь.
3 Ты ходзіш зямлёй паднебнай, я ж надземнай прастораю,
і розьніца паміж імі, як між Мэру і зернейкам.
4 Я сягаю сяліб, княжа, і Кубэры, і Варуны,
і Ыамы, і Веляіндры. Вось такая мая мага!
5 Скажу яшчэ нешта зараз – для ўзору, не са злоснасьці.
Ты паслухай мяне ўважна і даруй мне, бязгрэшлівы.
6 Пакуль брыдкі свайго твару не пабачыць у возеры,
датуль ён сябе ўважае прыгажэйшым за ўсіх вакол.
7 Але варта ўбачыць яму у стаўку свой няглы твар,
як у ім пазнае, княжа, ён сябе, а ня іншага.
8 Хто прыгожы насампраўдзе, той зь іншага ня стане кпіць.
Хто кажа заўжды няпраўду, той праслыне агуднікам.
9 Дурны, пачуўшы ў размове і дурное, і добрае,
ўспрымае толькі дурное, як сьвіньня, што шукае гразь.

¹ Пярэчнік плода білвы складае 5-12 см.

- 10 А кемны, калі пачуе і дурное, і добрае,
ўспрымае добрае толькі, як лебедзь малако ў вадзе¹.
- 11 Як мучыцца добры, кагось незнароку абмовіўшы,
так цешыцца злы чалавек, абмовіўшы людзей знарок.
- 12 Як радуецца муж чэсны, калі чыніць старэйшым чэсьць,
так радуецца бязглузды, абражаючы чэсны люд.
- 13 Жывуць сумленныя шчасна, не шукаючы ў іншых хіб,
а дурань шчасьлівы толькі, хібы ў іншых знаходзячы.
Ня ганіць ніколі чэсны і свайго ганьбавальніка²,
- 14 таму й нічога другога на сьвеце няма сьмяшней,
чым калі назаве ганьбіт дабрачэснага ганьбітам.
- 15 Як зьмеяў, людзей бяспраўдных, што адрынулі ісьціну,
нявернік і той баіцца – што ж казаці пра вернікаў?!
- 16 Хто, сына ад жонкі сабе зачаўшы,
яго не гадуе паводле ўставаў,
зьнішчаюць ягонае шчасьце богі,
ня трапіць яму ўжо у іншасьветы³.
- 17 Асновай сям’і ды роду і найвышнюю праўдаю
быў продкамі сын названы, таму нельга яго кідаць.
- 18 Існуе пяць відаў сыноў, што Продкам пералічаны:
зачаты ад сваёй жонкі, ад чужое народжаны,
набыты, атрыманы ў дар і выгадзаны табой⁴.
- 19 Айцоўскаму ўцеха сэрцу, славы й праўды апірышча,
сыны, нібы чоўны праўды, продкаў зь пекла зратаўваюць.

¹ *haṃsa*- ‘гусь, лебедзь, флямінга’ – важная птушка ў індыйскай культуры. Вазіла бога Брагмы. Ва ўпанішадах выступае сымбалам *ātman*’а. Уважалася, што лебедзь можа аддзяліць Сому (пазьней – малако) ад вады, калі яны зьмяшаныя разам.

² Дададзены радок.

³ Памер *śloka*- заменены на *triṣṭubh*-.

⁴ Дададзены радок.

- ²⁰ Таму ты й ня маеш права адрынаць свайго першынца,
калі ты напраўду праўду бараняеш і родны род –
ня мусіш, о леў між праўцаў, ты у гэтым сабе хлусіць.
- ²¹ Стаў лепшы за сотню студняў, а за сотню ставоў – аброк,
за сотню аброкаў – сын свой, а ісьціна – за сто сыноў.
- ²² Хоць тысяча конезаколаў, княжа,
сьцьвярджаецца ісьціне здаўна роўнай,
а ўсё-такі тысяча сіх аброкаў
ня здольная ісьціны перавысіць¹.
- ²³ Ні ўсіх вывучэньне Ведаў, ні ў прошчах усіх абмыў
ня зможа ніколі, праўча, зраўнацца зь сілай ісьціны.
- ²⁴ Ніякае праўды, княжа, ад ісьціны няма вышэй,
і нічога няма грозьней ад няпраўды, о паўрава.
- ²⁵ Ёсьць ісьціна вышнім Сьвятом² і ёсьць вышняю клятваю –
не ламай жа сваёй клятвы, хай прабудзеш у ісьціне!
- ²⁶ А як цябе цягне, праўча, да няпраўды й зьняверыцы,

¹ Памер *śloka*- заменены на *triṣṭubh*-.

² *bráhmaṇ*- (н. р.) – першапачатак, зь якога ўзьнікае сусьвет. Звычайна гэтае слова выводзяць з \sqrt{brh} ‘набухаць, расьці, мацнець’ (санскр. *brhát*- ‘высокі, магутны’, ст.-сл. *благо*, бел. *балазе*). У РВ гэтае слова яшчэ ня мела такога значэньня, але азначала малітву, сьвятую мову багоў. *Brahmán*- (м. р.) жа азначае бога Брагму альбо прадстаўніка стану сьвятароў. Беларускі пераклад «Сьвято» тлумачыцца прынамсі дзьвюма прычынамі: 1) назва стану перакладаецца як «сьвятар» ці «сьвятарнік» (г. зн. сьвятар ← Сьвято); 2) этымалягічна «сьвяты» суадносіцца з санскр. *śvānta*- (сустракаецца толькі ў РВ) і \sqrt{svi} ‘набухаць’. Акрамя таго, ідэя набуханьня шчыльна зьвязаная з ідэяй сьвятла, якая, у сваю чаргу, дачыняецца з ідэяй гуку (напр. санскр. \sqrt{brmh} ‘раўсьці’). Такім чынам, атрымліваем троицу «Сьвято – сьвятар – малітва (сьвятая мова)», якая хоць і сама па сабе толькі прыблізна адпавядае санскрыцкім словам, але ў кантэксьце санскрыцкіх перакладаў можа дапаўняцца патрэбным зместам. Слова «Сьвято» скланяецца на ўзор слова «акно».

я пайду і сама: з гэткаім чалавекам ня варта жыць!

- ²⁷ Калі век твой зямны выйдзе, то ўвянчанаю Князь-гарой¹,
зямлёю чатырохмежнай² будзе правіць мой слаўны сын!

Вайшампайана прамовіў:

- ²⁸ Ледзь сказала яна гэта і сабралася йсьці дамоў,
як бясьцелы зь нябёс голас прамовіў валадарнаму
пры райцах яго й сьвятарох, пры ачольцу й настаўніках:
²⁹ «Маці – лона адно, бацьку сын належыць, бо ён – айцец.
Узгадуй жа свайго сына і ня грэбуй Шакунталай,
³⁰ бо сын семядаўчы, княжа, продка зь пекла зратоўвае.
Ты бацька гэтага сына, праўду мовіць Шакунтала.
³¹ Палову ад мужа свайго, сына родзіць яму жана,
таму ты гэтага сына абавязаны вырасьціць!
³² Злачынец, хто кіне сына жывога, калі сам жывы, –
бліскачага сына свайго узгадуй жа, о паўрава!
³³ А раз гадаваць меш сына, як табе мы загадваем,
то Бгаратам³ кліч яго ты – Гадаванцам валодніка».
³⁴ Пачуўшы божае слова, без ваганьняў тады сказаў
усьцешаны сэрцам праўца дарадцам ды ачольніку:
³⁵ «Зважайце, панове, слову, што прынёс нам ганец зь нябёс.
Я таксама прызнаў зразу свайго сына ў дзіцяці сім.
³⁶ Калі б толькі з матчыных слоў у сыны я прыняў яго,
у народзе б пайшлі чуткі, і тады б ён ня быў маім».
³⁷ Давёўшы законнасьць сына праз пасланца бажыстага,

¹ Ідзеца пра Гімалайу.

² *caturanta*- ‘у якога чатыры мяжы’ – ідзеца пра тое, што зямля аточана з усіх чатырох бакоў морам.

³ Слова *bharata*- ‘якога трэба падтрымліваць, гадаваць; узгадаваны’ утвараецца ад *√bhr* ‘трымаць, несці, падтрымліваць, гадаваць’. У РВ гэтым словам завецца аброчны агонь, а таксама адно з плямён (у мн. л.) і ягоны родапачынальнік (у адз. л.).

- прыняў шчаслівы Духшанта хлапчука у свае сыны
38 ды, абняўшы яго моцна, у макушку пацалаваў.
Усхваляны гуртом сьпеўцаў¹, ушаноўваны рушамі,
адчуў ён вялікарадасьць, хлапчука абдымаючы.
- 39 Учынiў і сваёй жонцы ён належную чэсьць-хвалу,
каб суцiшыць яе гора, ён прамовiў Шакунтале:
40 «Пабралiся мы, княгiня, бязь сьведкi анiводнага,
таму я i прыдумаў гэта, каб ачысьцiць iмя тваё.
41 Iнакш бы маглi ў народзе за блуднiцу цябе прыняць,
i княжычам твайго сына я ня змог бы тады зрабiць.
42 Усё, што ты мне сказала у гневе непрыемнага,
я дарую табе шчыра, не сярдуй, велявокая!»
43 Прамовiўшы гэты словы буйвалiцы² сваёй, тады
адарыў яе валадарнiк каштоўнымi адзежамi.
44 А потым дзiця, што ў лесе зачаў ён ад Шакунталы,
памазаў у спадкаемцы i назваў яго Бгаратам.
45 I так пакацiлася кола калясьнiцы ягонае
неадольнай i веляслаўнай, напаўнячы громам сьвет.
46 Перамогшы усiх праўцаў, падкарыў ён усю зямлю,
найправедных праўду чынiў i здабыў славы вышняе.
47 I стаў ён тады Ўсядзержцам, усяземцам³ ён стаў тады,
аброк шмат розных аброкаў, нiбы Индра, Марутаў⁴ пан.
48 А ўзьлiваў для яго жортвы сам Канва, славыты руш.

¹ *bandin-* – прыдворныя сьпевакi, што складалi хвалебны князю або суправаджалi войска ў паходзе, дзе сьпявалi ваенныя песнi.

² *mahiṣī-* – гэтым словам завецца жанчына высокага рангу, асаблiва першая й галоўная жонка князя.

³ *sārvabhauma-* ‘у якога ўся зямля’ – валадар усёй зямлi.

⁴ *marut-* ‘вечер’ – у РВ група багоў навалнiцы, залевы й маланкi. Iх бацькам уважаецца Рудра, а мацi – навалнiчная хмара Прышнi. Заўсёдныя спадарожнiкi Индры ў ягоных вычынах.

Шмат гоўе¹- й конезаколаў учыніў валадар зямлі,
за якія уздаў Канву сотні тысяч ён тысячаў².

⁴⁹ І так ад Бгараты-князя слава роду яго пайшла,
і сталі яго нашчадкаў называць усе «бгараты»³.

⁵⁰ А радзілася ў тым родзе багароўных і дужых шмат,
бліскучых, падобных Брагму людаўладнікаў праведных.

⁵¹ Не зьлічыць імён іх, таму я сёння, Джанамэджайа,
паведаю толькі пра тых, што на ўсю праслылі зямлю,
адданыя праўдзе сьвятой, бліскучыя, нібы багі.

Такі 69-ы ўзыход у Першай Кнізе сьвятой Магабгараты.

¹ *govitata*- – від конезаколу.

² *sahasraṇ padmānāṇ* – ДС «тысячу мільярдаў [залатых манэтаў]».

³ *bhārata*-.

ШАКУНТАЛА ПАЗНАНАЯ

*п'еса на сем дзеяў
вялікага паэта
КАЛІДАСЫ*

॥ नान्दी ॥

या सृष्टिः स्रष्टुराद्या वहति विधिहुतं या हविर्या च होत्री
ये द्वे कालं विधत्तः श्रुतिविषयगुणा या स्थिता व्याप्य विश्वम् ।
यामाहुः सर्वबीजप्रकृतिरिति यया प्राणिनः प्राणवन्तः
प्रत्यक्षाभिः प्रपन्नस्तनुभिरवतु वस्ताभिरष्टाभिरीशः ॥

СУЧАКА й ДЖАНУКА, *вартаўнікі*

начальнік варты

рыбак

САНУМАЦІ, *нябёсная дзева*

ДЗЬВЕ САДОЎНІЦЫ

ЧАТУРЫКА, *служанка*

йаванка

МАТАЛІ, *Індраў вазьнічы*

БГАРАТА, *Душійантаў сын на мянушку Ўсётаймоўца*

дзьве пустэльніцы

КАШЬІАПА, *бацька багоў*

АДЗІЦІ, *маці багоў*

ГАЛАВА, *нябёсны вучань*

Першыя чатыры дзеі адбываюцца ў лясной сялібе пустэльніка Канвы; дзеі пятая й шостая – у князевым палацы, а сёмая – на сьвятой гары Гэмакута. Цягам сямі дзей мінае каля сямі гадоў.

Уступ

Творцы першатварэньне,
жортваноша, жортважрэц,
што ў агонь лье адправу,
дзье дзяліцелькі часу,
гуку шыр-абсяг, які
ўсё сабой абдымае,
лона кожнага семя
ды крыніца, што жывым
дорыць дых, дыхавітым, –
хай жа ў гэтых васьмі Ён
будзе літасьцівы к нам
у выявах – Уладца! [1]¹
(У канцы хвалітвы)²

Рэжысэр: (тварам да прыбіральні) Калі пані гатовая, то прашу выйсьці на сцэну.

Акторка: (выходзячы на сцэну) Вось і я, пане. Што загадаеце? Калі ласка, я слухаю.

Рэжысэр: Гледачы ў нас надзвычай патрабавальныя. Таму сёньня мы прапануем ім новую п'есу, створаную шаноўным

¹ Памер *sragdharā*-. Уладца – гэта Шыва, а ягонья выявы па парадку згадваньня ў вершы – воды, агонь, жрэц агню, сонца й месяц, прастора паміж небам і зямлёю, зямля й паветра.

² Уступная хвалітва прамаўлялася сьвятаром, і толькі пасля гэтага ён прымаў на сябе функцыю рэжысэра. Паводле Бгараты, калі рэжысэр ня быў сьвятаром, то ён называўся *sthāpaka*- і ня меў права самапрамаўляць хвалітву.

Калідасам, а завецца яна «Шакунтала пазнаная». Усім акторам прыйдзеца добра пастарацца.

Акторка: Пан падрыхтаваў усё як мае быць. Што можа пайсьці ня так?

Рэжысэр: (*усьміхаючыся*) Шчыра кажучы,

лепей сябе не хваліць,
пакуль ня скорым знатакоў іграю.
Нават найздольны актор
і той, бывае, ў сабе сумняецца. [2]

Акторка: (*сьціпла*) Так-так, слухна. Дык з чаго тады пачнём?

Рэжысэр: Хай пані пачне зь песьні, каб пацешыць слых нашых гледачоў.

Акторка: Добра, пра якую пару году мне лепей засьпяваць?

Рэжысэр: Толькі што пачалося чароўнае лета. Пра яго хай і будзе песьня, бо ў гэты час

так прыемна нырнуць у раку
і дыхаць паветрам, п'янівым ад кветак,
у цяньчэку улежным драмаць
і ждаць няспешна вячэрніх уцехаў. [3]¹

Акторка: Добра. (*Пачынае сьпяваць.*)

Гожыя-гожыя краскі сірыш²
так любяць дзяўчаты ўплесьці ў валосьсе,
толькі ж зрываць не сьпяшаюцца іх:
цалуюць тычынкі пухнатыя пчолы! [4]³

¹ 2-3 – памер *āryā-*.

² *śīrīṣa-* 'Acacia Sirissa' – правільная транслітэрацыя «шырыша» замененая на «сірыша» дзеля мілагучнасьці.

³ Памер *udgāthā-*.

Рэжысэр: Цудоўна! Усе глядачы проста зачараваныя тваім сьпевам – сядзяць, як намаляваныя. Дык якою нам п'есаю цяпер усалодзіць іх зрок?

Акторка: Але ж пан сам толькі што сказаў, што мы будзем ставіць зусім новую п'есу пад назваю «Шакунтала пазнаная»!

Рэжысэр: Так, твая праўда, дзякую, што нагадала.

Так соладка ты сьпявала, што на мгненьне забыўся я,
захоплены сьпевам тваім, як аленам Душійанта-князь. [5]¹

*Выходзяць.*²

¹ Памер *śloka*-.

² Уступ абавязкова мусіў падрыхтаваць чытача да наступных падзей, таму тут і згадваецца князь Душійанта, які зьяўляецца на пачатку першай дзеі.

(звдзіўлена) Што такое, як ні ганюся за ім, а дагнаць не магу!

Вазьнічы: Вячысты, я наўмысна стрымліваў коней: на такой вунь бездаражы! Таму алень так і адарваўся ад нас. Цяпер жа, на роўнай сьцяжыне, дагнаць яго будзе няцяжка.

Душьянта: Тады адпускай вожкі!

Вазьнічы: Слухаю, вячысты. (*Паказвае хуткі рух поваза.*) Глядзі, княжа, глядзі!

Ледзь я аслабіў павады – паімчалі коні,
прыгнуўшы шыі, нібы сам вецер, скачуць порстка.
Ляжыць плюмаж на галаве, вушы сталі спотырч,
уецца пыл за намі – дзе ж яму нас дагнаці! [8]¹

Душьянта: (*радасна*) Хутчэй за коней Сонца ды Індры бягуць нашы скакуны,

і што было малым, становіцца вялікшым і вялікшым,
і што было крывым, выпростаецца знову перад намі,
выразнае дасюль, размыўшыся, зьліваецца у пляму,
бліжэе раптам даль, далее блізь – так хутка мчыцца поваз. [9]²

А цяпер глядзі, як я заб'ю яго. (*Кладзе стралу на цеціву.*)

Голас за сцэнаю.

Стой, княжа, стой! Гэты алень належыць пустэльні. Яго нельга забіваць.

Вазьнічы: (*пачуўшы, прыглядаецца*) Вячысты, не страляй! Паміж табой і аленем стаяць пустэльнікі.

Душьянта: (*зьмяцежана*) Спыні коней!

Вазьнічы: Добра. (*Спыняе поваз.*)

Уваходзіць пустэльнік, зь ім яшчэ двое.

¹ Памер *vasantatilakā*-.

² Памер *śikhariṇī*-, аднак канцоўка тут зьмененая.

Пустэльнік: (*падняўшы руку*) Княжа! Гэты алень належыць пустэльні, яго нельга забіваць.

Ня трэба, ня трэба, княжа, раніць стралой пякучай
пяшчотнае цела зьвера, быццам агнём прысады!¹
Дзе крохкае жыцьце ланяў², гоных, як першаквецень,
а дзе вострых стрэл жалеза, цьвёрдае, бы алмазы?! [10]

Апусьці ты зброю сваю, што ў аленя нацэлена.
Яна – для аховы слабых, не для іх забіўцы страля. [11]

Душійанта: Добра, я ня буду яго забіваць. (*Апускае лук.*)

Пустэльнік: Учынак, варты бліскучага нашчадка з роду Пуру³.

Інакш і ня мог учыніць валадар з роду паўраваў.
Хай у пана родзіцца сын, што ўсядзержцам праславіцца. [12]⁴

Астатнія два пустэльнікі: (*падняўшы рукі*) Хай у пана народзіцца сын, што стане ўсядзержцам!

Душійанта: (*накланіўшыся*) Дзякую за добраславеньне.

Пустэльнік: Княжа, мы выйшлі сабраць ламачча для агню. Тут, на беразе Маліні, ёсьць пустэльня вялікага мудраца Канвы. Калі ў цябе няма іншых спраў, то абавязкова завітай на госьці.

Ты убачыш там жарбітоў,
што чыняць абрады у цішы й спакоі,
і адчуеш тады: «Не дарма
аздобіў лук мне запысьце шнарам!» [13]⁵

Душійанта: Ці дома гаспадар сям’і?

¹ Памер *mālinī*-.

² Паэтычная вольнасьць перакладу: лані ў Індыі ня водзяцца. УІ *hariṇaka*- ‘алень, маленькі алень’.

³ Сын Ыйаці й Шарміштхі, шосты князь зь Месяцовага роду.

⁴ 10.2 – УІ *śloka*-. Заменены на *mālinī*-. 11-12 – памер *śloka*-.

⁵ Памер *gṛhā*-.

Пустэльнік: Не, прымаць гасьцей ён пакінуў сваю дачку Ша-кунталу, а сам выправіўся да Сомавай прошчы¹, каб адхіліць злую долю, што пагражае дзяўчыне.

Душьянта: Добра. Я загляну да яе. Хай пабачыць маю набож-насьць і перадасьць усё бацьку.

Пустэльнік: А мы пойдзем далей. (*Пустэльнікі выходзяць.*)

Душьянта: Вазьнічы, едзьма. Хай від сьвятой пустэльні ачысь-ціць нас!

Вазьнічы: Слухаю, вячысты.

Едуць.

Душьянта: (*азіраючыся вакол*) І бяз слоў таго пустэльніка адра-зу відаць, што гэта лес пустэльнікаў.

Вазьнічы: Чаму?

Душьянта: Хіба ты ня бачыш? Тут

птушаняты з дупла раскідалі рыжы у засені пышных дрэў,
на каменні там-сям у промнях залатых міндальны² зіхціць алей,
і даверлівы зьвер, пачуўшы галасы, ад нас не ўцякае прэч,
і дарога к рацэ ў барозенках вады, што з лах жарбітоў цякла.

[14]³

Глядзі, а вунь там

дрэвам канаў ветразыбкая плынь амывае карэньне,
кветак іх бель ледзь асмужыў дымок ад аброчнага масла⁴,

¹ *tīrtha*- 'брод' (ад √*tṛ* 'перапраўляцца') – сьвятое месца паломніцтва ў Індыі. Звычайна яно месціцца каля ракі ці крыніцы. Згаданая про-шча знаходзіцца ў сучасным штаце Гуджарат.

² *īngudī*- – *Terminalia Catappa*, ці індыйскае міндальнае дрэва. Князь хоча сказаць, што на камянх расьціралі міндальныя арэхі.

³ Памер *śārdūlavikrīḍita*-.

⁴ У аброчны агонь прынята ўзьліваць топленае масла.

трохі ж далей, на разлогім лужку, дзе пакошана дарбга¹,
ходзяць сабе ды жуюць мураву алянаты бяз страху. [15]²

Вазьнічы: Усё так.

Душйанта: (*памарудзіўшы*) Ня варта турбаваць жыхароў пустэльні. Спыні поваз тут, я сяду.

Вазьнічы: Я трымаю вожкі. Хай вячысты спускаецца.

Душйанта: (*сьшоўшы*) У пустэльнію трэба ўваходзіць у сьціплай адзежы. Вось, вазьмі. (*Перадае вазьнічаму сваю зброю ды аздобы.*) Пакуль я буду ў пустэльні, намачы коням сьпіны.

Вазьнічы: Добра. (*Выходзіць.*)

Душйанта: (*ідзе³, аглядаючыся*) А вось і ўваход у пустэльнію. Ану ўвайду. (*Уваходзячы, адчувае паторгваньне ў правай руцэ⁴.*)

Ціха й спакойна ў пустэльні сьвятой,
чаму ж дрыжыць тады правіца?!

Пэўна, ўсюды нас цікуе лёс –

адно каб зачыніць за сьпінай дзьверы. [16]⁵

За сцэнаю.

¹ *darbha*- 'Роа *synosuroides*' – сьвятая трава ў Індыі. Ёю высьцілаюць месца аброку, зь яе ж робяць сабе посьцілкі сьвятары. У дарбгі доўгае лісьце зь вельмі вострымі канцамі.

² Памер *mandākrāntā*-.

³ *parikramya* ДС 'ідучы колам' – рух на далёкія адлегласьці паказваўся абыходам сцэны па коле – адзін ці некалькі разоў. У перакладзе гэтая рэмарка перадаецца проста дзеясловам «ісьці».

⁴ *nimittam sūcayan* ДС 'паказвае знак'. Пад *nimitta*- разумеецца ўсякі знак (як, напрыклад, паторгваньне рукі ці павека), які ўказвае на будучы падзеі. Для мужчыны паторгваньне ў правым баку цела ўважаецца шчаслівым знакам, у левым жа – дрэнным; для жанчын – усё наадварот.

⁵ УІ памер *āryā*-. Заменены на *udgāthā*-.

Сюды, сюды, сяброўкі!

Душьянта: *(прыслухваючыся)* Ці не чалавечы гэта голас праваруч ад гаю? Пайду пагляджу. *(Ідзе ды аглядаецца.)* Ды гэта ж дзяўчаты-пустэльніцы вяртаюцца з ракі: вунь і збаны на плячо, ды такія невялічкія – якраз ім пад стаць. Пэўна, будуць паліваць саджанцы. *(Любуецца.)* Якія ж яны чароўныя!

Калі столькі ў пустэльніц красы,
як ня стрэнеш, бадай, і ў княскім палацы,
то павінны кветкам лясным
саступіць садовыя месца ў садзе. [17]¹

Пастаю ў засені ды паназіраю. *(Стаіць, разглядаючы дзяўчат.)*

Уваходзіць Шакунтала зь сяброўкамі. У руках збаны з вадою.

Шакунтала: Сюды, сюды, сяброўкі!

Анасуя: Шакунтала! Мне здаецца, твой бацька Канва любіць гэтыя дрэвы болей за цябе. Твая скура такая пяшчотная, як сьвежыя пялёсткі язьміну, а ён... ён кажа табе напаўняць вадою канаўкі вакол саджанцаў.

Шакунтала: Ня толькі ў бацькавым загадзе справа. Я люблю гэтыя дрэўцы, як сваіх сясьцёр. *(Палівае дрэўцы.)*

Душьянта: *(сам сабе)* Пэўна, гэта і ёсьць тая самая Шакунтала. Дрэнна робіць Кашйапаў сын, што прымушае дачку жыць пустэльніцай.

Мудрэц, каторы зажадаў жарбой суворай
красу такую ўтаймаваць у юным целе,
усё адно што той дурны, які наважыў
шамі² галіны расьсячы лязом травінкі. [18]³

¹ Памер *āryā-*.

² *śamī-* 'Mimosa Suma' – дрэва зь вельмі цьвёрддай драўнінай.

³ Памер *vaṃśasthāvī-*.

Добра, схаваяся за дрэвамі, каб не спалохаць яе, ды паназіраю.
(Хаваецца.)

Шакунтала: Анасуй! Прыямвада так туга зацягнула мне акорыну¹, што яна мне муляе. Паслаб завязкі, калі ласка!

Анасуйа: Добра. (Паслабляе завязкі.)

Прыямвада: (сьмеючыся) Ты лепей дакарай сваю маладосьць і пышныя грудзі. Мяне за што?

Душьянта: Праўду кажа.

Адзетак з кары, на рамах зьвязаны шорсткай ніткай,
хаваючы грудзі, толькі дорыць ім болей вабы.
Пад вэлюмам гэтак шэрым леташніх жоўклых лісьцяў
затоена часам першых красак краса увесну. [19]

Дадушы, гэтая адзежа з кары робіць яе толькі прыгажэйшаю.

Як лотас, і раскай скрыты, зьзяе сваёй красою,
як цёмныя плямы поўню толькі бялейшай робяць,
так гэта кара ня вадзіць зграбнаму стану дзевы –
які ж бо убор на гоным целе ня будзе ўкрасай?! [20]²

Шакунтала: (гледзячы наперад) Вунь у той кесары³ вецер так цікава гайдае галінкі: нібыта яны падзваюць мяне да сябе. Пайдуду павітаюся. (Ідзе да дрэва й абдымае яго.)

Прыямвада: Шакунтала, мілая, пастой на месцы з хвіліначку. Гляджу я на цябе – і здаецца мне, што гэта ліяна ўецца вакол стрункай кесары.

Шакунтала: Ат, слушна цябе назвалі Лісьлівіцай⁴.

¹ Адзежа з кары.

² 19-20 – памер *mālīnī*-.

³ *kesara*- – *Mimusops Elengi*, вечназялёнае дрэва, што расьце ў паўднёвай Азіі, мае вельмі духмяныя кветкі.

⁴ Так з санскрыту дакладна перакладаецца імя *Priyamvadā*-.

Душйанта: Лісьлівіца лісьлівіцай, але кажа праўду.

Яе вусны – чырвоны цвет,
а рукі пяшчотныя, нібы сьцяблінкі.

Чараўнічым і надным цъвятком
пышнее юнацтва ў целе дзявочым. [21]¹

Анасуя: Шакунтала, а вось сьвежая галінка язьміну, які ты завеш мясц-кветкаю². Сабе за мужа яна выбрала статнае манга³. Хіба ты ўжо забыла яе?

Шакунтала: Я хутчэй сябе забуду. (*Падыходзіць бліжэй, каб паглядзець.*) Які чараўны час яны выбралі, каб пабрацца шлюбам! Яна красуе сьвежымі бутонамі, а ён цягнецца да яе малядымі галінкамі. (*Любуецца параю.*)

Прыямвада: Анасуя, ведаеш, чаму Шакунтала так любуецца мясц-кветкаю?

Анасуя: Не. Чаму?

Прыямвада: Яна думае, вось бы і ёй знайсці такога прыгожага жаніха, як гэта мангавае дрэва.

Шакунтала: Ты й пра сябе так думаеш. (*Вылівае са збана ваду.*)

Душйанта: Ці магчыма, што ейная маці зь іншага стану, чым бацька-пустэльнік?⁴ Так, іначай і быць ня можа.

¹ Памер *āryā-*.

² *vanajyotsnā-* ‘мясцовае сьвятло лесу’.

³ УІ язьмін (*mālikā-*) ж. р., а манга (*sahakāra-*) м. р. У перакладзе ж.р. па слове «кветка». *Svayamvara-* ‘самавыбар’ – старажытны звычай, калі нявеста сама выбірае сабе мужа з прыйшлых да яе жаніхоў. У МБ апісваецца свайамвара князёўны Кунці, якая выйшла замуж за сына мудраца Вйасы Панду. У ЗП, стварэньне якога адносяць да мяжы эраў, гэты звычай ня згадваецца.

⁴ Паводле закону, князь ня мог ажаніцца з пустэльніцай. Калі ейная маці не сьвятарка, а са стану вояў, то шлюб становіцца магчымым.

Ёй жонкай воя, несумненна, можна быці,
раз дух мой зацны пакахаў яе адразу!
Калі ў сумненьні прабывае дабрачэсны,
заўсёды слушны яму шлях укажа сэрца. [22]

І ўсё-такі лепей разьведаць праўду.

Шакунтала: (*узрушана*) Вой, на мяне зь язьміну вылецеў чмель!
(*Адмахваецца ад яго рукамі.*)

Душйанта: (*палка*) Нават абурэньне не псуе ейнай красы.

Куды б ураз ні паляцеў гарэза гэты,
паўсюль ён ловіць незнарок красунін позірк.
А тая ў страху, хоць дасюль любві ня знала,
гуляе броўмі, не інакш какетка, спраўна. [23]¹

Зайздросна.

Уесься, чмелю, ты усё каля шчакі й веек трапяткіх,
гудзеш пяшчотна, бы на вушка ёй сакрэт хочаш расказаць,
і з надных губ крадзеш цалунак, далані ўнікнуўшы яе.
Адно вядома мне імя, а ты ужо ўсё атрымаў. [24]²

Шакунтала: Ратуйце, ратуйце мяне ад гэтага нахабнага чмяля!

Сяброўкі: (*сьмеючыся*) Хто мы такія, каб цябе бараніць? Душ-
йанту кліч, ня нас! Гэты лес пад ягонай апекаю.

Душйанта: Самы час паказацца. Ня бо... (*не дагаворваючы, сам сабе*) Не, так яны зразумеюць, што я князь. Добра, зраблю вось як.

Шакунтала: (*адышоўшы, аглядаецца*) І сюды прыляцеў!

Душйанта: (*хутка падыходзячы*) Гэй!

Валадарыць тут валадар
з радзіны Пуру, каральнік злачынцаў.

¹ 22-23 – памер *vaṃśasthāvīla-*.

² Памер *śikhariṇī-*.

Хто той дзёрзкі ліхадзей,
што сьмее трывожыць мілых пустэльніц? [25]¹

Пабачыўшы князя, дзяўчаты ніякавеюць.

Анасуйа: Хай пан не трывожыцца! Гэта ўсяго толькі чмель напужаў нашу сяброўку. *(Паказвае на Шакунталу.)*

Душьянта: *(да Шакунталы)* Вітаю! Ці добра жарбуецца?²

Шакунтала, зьмяцежаная, маўчыць.

Анасуйа: Добра-добра, асабліва з такім госьцем. Ласкава просім. Шакунтала, прынясі з буданчыка пладоў³. А гэтую вадою можна абмыць госьцю ногі.

Душьянта: Чую я вашы пачцівыя словы і ўжо пачуваюся як дома.

Прыямвада: Тады хай пан прысядзе ды адпачне з дарогі. Вунь там, у прахалоднай засені сямілісьніка⁴, стаіць услончык.

Душьянта: Пэўна, і вы стаміліся ад сваіх заняткаў. Калі ласка, прысядзьце са мною!

Анасуйа: *(да Шакунталы)* Трэба быць ветлівымі з госьцем. Сядайма ўсе разам! *(Усе сядваюць.)*

Шакунтала: *(сама сабе)* Чаму ж мне так горача, калі гляджу на яго? Не гадзіцца гэта для пустэльніцы!

Душьянта: *(гледзячы на дзяўчат)* Як міла бачыць сяброўства такіх юных і прыгожых дзяўчат!

Прыямвада: *(убок)* Анасуйа, хто гэта? Такі таямнічы, і гаворыць так ветліва, нібыта князь.

¹ Памер *āryā-*.

² *ari taro vardhate* ДС 'ці павялічваецца жарба?' – традыцыйнае вітаньне з прадстаўнікамі сьвятарскага стану.

³ Госьцю прапаноўвалі рыс, плады, кветкі й пітную ваду. Госьцю таксама давалі сядзеньне ды вады абмыць ногі.

⁴ Дрэва *saptarṇṇa-* 'Alstonia Scholaris'.

Анасуя: Мне й самой цікава. Спытаюся ў яго. (*Гучна*) Пан такі ветлівы, што я наважуся нешта спытацца. Які княскі род ты ўпрыгожваеш? Якая краіна сумуе ў тваю адсутнасць? І чаму такі вытанчаны чалавек, як ты, выправіўся ў стомнае падарожжа да нашай сьціплай пустэльні?

Шакунтала: (*сама сабе*) Сьмялей жа, сэрцайка! Твае ўласныя думкі ўжо прамовіла ўголас Анасуя.

Душьянта: (*сам сабе*) Адкрыцца ім цяпер ці пачакаць? Добра, скажу вось што. (*Гучна*) Пані, я прызначаны князем Душьянтам сачыць за тым, каб пустэльнікі маглі чыніць абрады ў міры ды спакоі. Для таго я й прыйшоў у вашу пустэльнію: пераканацца, што вам нічога не перашкаджае.

Анасуя: Дзякуем, але ў нас ужо ёсьць апякун.

Шакунтала чырванее.

Сяброўкі: (*зразумеўшы паводзіны князя й Шакунталы*) Шакунтала, каб жа толькі твой бацька быў сеньня тут!

Шакунтала: І што было б тады?

Сяброўкі: Ён бы ашчасьлівіў нашага выбітнага госьця, хоць і пазбыўся б пры гэтым свайго найвялікшага скарбу.

Шакунтала: Ай, ну вас! Што вы такое гаворыце? І чаму я вас слухаю?!

Душьянта: Я¹ таксама хачу нешта спытацца – пра вашу сяброўку.

Сяброўкі: Просячы нас, пан ужо робіць нам ласку.

¹ УІ «мы». Душьянта гаворыць пра сябе то ў адз., то ў мн. л. Формы мн. л. замест адпаведных адз. л. ужываюцца ў многіх мовах сьвету як паказьнік пашаны, а таксама ў маўленьні валадарных асоб. Але ў санскрыце «мы» можа ўжывацца замест «я» і без усялякай відавочнай прычыны.

Душьянта: Вядома, што багавіты Канва ўсё жыццё живе як пустэльнік. А вы кажаце, што ваша сяброўка – ягоная дачка. Як жа гэта магчыма?

Анасуйя: Ёсьць адзін вялікі князь-мудрэц з роду Кушыкі¹...

Душьянта: Так, я чуў пра яго.

Анасуйя: Знай жа, гэта ад яго нарадзілася наша сяброўка. Але сапраўдным бацькам ёй стаў Канва: ён знайшоў яе ў лесе й загадаваў як сваю дачку.

Душьянта: Знайшоў у лесе? Ты абуджаеш маю цікаўнасць. Ці магу я пачуць усю гісторыю?

Анасуйя: Добра, слухай. Шмат гадоў таму на беразе ракі Гаўтамі Вішвамітра чыніў сурорую жарбу, і ўстрывожаныя багі паслалі да яго апсару Мэнаку, каб яна спакусіла яго.

Душьянта: Так, багі часта баяцца сурорай жарбы людзей.

Анасуйя: І вось адной чароўнай вясной, убачыўшы яе прыбабую постаць... (*Засаромеўшыся, спыняецца.*)

Душьянта: Астатняе зразумела. Яна дачка апсары.

Анасуйя: Але.

Душьянта: Усё сыходзіцца.

Не магла жана зямная прыгажосці такой радзіць.

Маланкі сьляпучай краса – не зямлі, а нябёс дзіця. [26]²

Засаромеўшыся, Шакунтала спускае вочы.

Душьянта: (*сам сабе*) Маё жаданьне стае надзеяй³. Хоць бы яе сяброўка не жартавала, калі казалася, што яна марыць пра мужа.

¹ *Kuśika* – Вішвамітраў бацька.

² Памер *śloka* -.

³ Душьянта разумее, што Шакунтала не пустэльнікава дачка, а значыць, падыходзіць яму ў жонкі.

Прыямвада: (з усмешкаю паглядзеўшы на Шакунталу, паварочваецца да князя) Здаецца, пан хоча спытаць яшчэ нешта.

Шакунтала ківае на яе пальцам.

Душйанта: Пані ўгадала. Мне б хацелася болей дазнацца пра ваша пустэльніцкае жыццё.

Прыямвада: Хай пан не вагаецца. Мы, пустэльнікі, гатовы адказаць на любое пытаньне.

Душйанта: Хачу спытацца пра вашу сямроўку.

Зарок пустэльніцкі яна да замужжа толькі
трымаць павінна, што любві перашкоды чыніць?
Ці жыць ёй суджана заўжды, ланявокай дзеве,
між ланяў, сэрцу дарагіх, на лясной самоце? [27]¹

Прыямвада: У сваім пустэльніцкім жыцці яна цалком заложыць ад Канвы. А ён аддасць яе замуж толькі за самага дастойнага жаніха².

Душйанта: (сам сабе) Ня марна пешчу я надзею!

Сэрца, кахай жа цяпер сьмялей,
разьвеяны сумнеў, што нас мяцежыў.
Думаў я, бачу пякучы агонь,
а гэта зіхоткі бліск самацвету. [28]³

Шакунтала: (раздражнёна) Анасуя, я пайшла.

¹ Памер *vasantatilakā*-.

² У ЗП 9.2-4 кажацца: «Дзень і ноч жанчыны павінны знаходзіцца ў залежнасці ад сваіх мужчын. Будучы схільнымі да ўцех, яны павінны быць пад іх наглядам. У дзяцінстве яе даглядае бацька, у маладосці – муж, у старасці – дзеці. Жанчына не прыдатная для самастойнасці. Варты асуды бацька, што не выдае дачку ўчас; варты асуды й муж, што не зьягаецца з жонкай; варты асуды сын, што не апекуецца маці пасля бацькавай сьмерці».

³ У1 памер *āryā*-. Заменены на *udgāthā*-.

Анасуйя: Куды?

Шакунтала: Пайду раскажу шаноўнай Гаўтамі, што Прыямвада гаворыць глупства.

Анасуйя: Мілая, нельга вось так проста сыходзіць, калі ў нас госьць. Ён будзе нудзіцца.

Шакунтала, нічога не адказаўшы, падымаецца. Душійанта хоча яе спыніць, але бярэ сябе ў рукі.

Душійанта: (сам сабе) У закаханых дзеянне апярэджвае думкі.

Хоць і адразу здолеў я
спыніць сябе, каб не спыніць красуні,
мне падаецца, ўсё ж устаў,
пайшоў за ёй і зноў вярнуўся. [29]¹

Прыямвада: (спыніўшы Шакунталу) Мілая, ня варта ісьці.

Шакунтала: (нахмурыўшы бровы) Чаму ж?

Прыямвада: Ты абяцала мне паліць яшчэ два дрэвы. Як скончыш, тады можаш ісьці. (Сілай вяртае яе назад.)

Душійанта: Яна і так ужо стамілася. Хіба вы ня бачыце?

Яе плечы паніклі, скуру аб кару нацерла сабе яна²
і дагэтуль ня можа, бедная, спыніць дыханьня цяжкога бег.
Завушніцы-сірышы ліпнуць да шчакі – каралямі пот блішчыць,
і з валос растрапаных зьехала тасьма – далоньню трымае іх.
[30]³

Я вызваляю яе ад гэтага доўгу.

Дае сяброўкам пярсыцёнак. Яны чытаюць напісанае на пячатцы імя й пераглядаюцца.

¹ УІ памер *āryā-*. Заменены на *udgāthā-*.

² УІ «у якой вельмі чырвоны нутраны бок рук ад падыманьня збана», г. зн. яе рукі чапляліся за адзежу з кары й нацерліся.

³ Памер *sārdūlavikrīḍita-*.

Душйанта: Каб не было непаразуменьня – гэта падарунак ад князя, а я ўсяго толькі ягоны слуга.

Прыямвада: Тады пану ня варта зь ім расставацца. Твайго слова дастаткова, каб адпусьціць доўг. (*Са сьмехам.*) Ну што, Шакунтала, ты вызвалена ад свайго абяцання вась гэтым зычлівым панам, ці хутчэй – вялікім князем. Ідзі ўжо!

Шакунтала: (*сама сабе*) Калі змагу яго пакінуць. (*Гучна.*) Хто ты такая, каб казаць мне заставацца ці ісьці?

Душйанта: (*паглядзеўшы на Шакунталу, сам сабе*) Няўжо і яна адчувае тое самае, што і я? Прынамсі ёсьць надзея!

Хаця ні слова мне яшчэ не сказала дзева,
ледзь толькі я загавару – мае ловіць словы.
І хоць абліччам да мяне не стаіць ніколі,
вачыма постаці другою не шукае болей. [31]¹

Голас за сцэнаю.

Гэй, пустэльнікі! Рыхтуйцеся бараніць жывёл нашай пустэльні!
Непадалёк палкое сам князь Душйанта!

Пыл, падняты капытамі коней порсткіх,
у вячэрнім сонцы гарыць агнём чырвоным,
і, як хмара саранчы жарлівай, вісьне
ён на дрэвах, дзе апрапахі вашы сохнуць. [32]²

Шумам вазоў напалоханы слон уварваўся ў пустэльнію,
бівень адзін абламаўшы аб ствол прыдарожнага дрэва.
Ногі ў сілку шматліянным, і ўсё ж ён бяжыць, ашалелы,
нібы той чорт, што у плоці прыйшоў перашкодзіць аброкам.

[33]³

Пачуўшы крыкі, дзяўчаты ніякавеюць.

¹ Памер *vasantatilakā*-.

² Памер *puspitāgrā*-.

³ Памер *mandākrāntā*-.

Душйанта: (*сам сабе*) Авохці, шукаючы мяне, жаўнеры ўспудзілі ўвесь лес. Добра, пара вяртацца.

Сяброўкі: Мы ўстрывожаныя навінамі. Дазволь нам вярнуцца ў будан.

Душйанта: (*занепакоена*) Добра, ідзеце. А я паклапачуся, каб пустэльнію ніхто не патрывожыў.

Усе падымаюцца.

Сяброўкі: Хай пан даруе нам такі нягеглы прыём. Спадзяёмся, што ты завітаеш да нас яшчэ раз.

Душйанта: Ня трэба выбачацца! Пазнаёміцца з вамі – ужо гонар для мяне.

Шакунтала: Анасуйа, я парэзала нагу аб востры ліст травы, а адзежа зачাপілася за галінку амаранта. Пачакайце мяне, пакуль я вызвалю яе.

Шакунтала затрымліваецца, адно каб яшчэ раз зірнуць на князя, і выходзіць зь сяброўкамі.

Князь: Эх, ня хочацца мне вяртацца ў горад. Пайду зьбяру сваю сьвіту ды стану лягерам каля пустэльні. Не забыць мне цяпер Шакунталы.

Маё цела ў разладзе з душой:

пакінуўшы лес, я пакіну каханьне.

Таму сэрца імкнецца назад,

як сьцяг¹, што нясуць проці ветру. [34]²

Усе выходзяць.

¹ УІ *śīpāṁśukam iva ketoh* «нібы шаўковая (даслоўна: кітайская) тканіна сьцяга» – з даўняга часу індыйцы завозілі шоўк з Кітаю.

² Памер *āyā-*.

वडेय वरुणाय

Уваходзіць блазен Мадгавіа, засмучаны.

Мадгавіа: *(цяжка ўздыхаючы)* Гора мне! Сіл няма ўжо сябраваць з гэтым князем. Паляўнічы няшчасны! «Вунь алень пабег! – крычыць. – Вунь дзік, а вунь тыгар!» І ўсё цягаецца лясамі, з аднаго ў другі – нават летам у поўдзень, калі ценю – як у полі. А што мы п’ём? Сьмярдзючую ваду з горных рэк, закрашаную нейкім лісьцем, каб ня так тхнула! Час ад часу на папасцы перахопім кавалак мяса прама з агню. Ад заўсёднай язды так баліць азадак, што ноччу ледзь засьнеш. А раніцай толькі задрэмлеш, як цябе будзяць птушкаловы – галёкаюць на ўвесь лес, што вар’яты. Вы думаеце, на гэтым беды сканчаюцца? Дзе там! На старой нарве зьявілася новая! Кінуў нас учора гэты васпан, пагнаўся за чарговым аленам, заблукаў у пустэльнію, дзе – на маю галаву – сустрэў нейкую пустэльніцу на ймя Шакунтала. І цяпер не зьбіраецца вяртацца ў сталіцу! Вачэй ня зьвёў да раніцы – усё пра яе думаў. Як мне цяпер быць? Добра, паглядзім на яго, калі ён навядзе ранішняю прыгажосць. *(Ходзіць туды-сюды ды азіраецца.)* А вось і ён, ідзе мой любчык ды не адзін – цэлая сьвіта йаванак¹, ды ўсе ў вянок, луці, бач, нясуць! Прыкінуся, што зусім разьбіты. Мо хоць так крыху адпачну. *(Стаіць, абаніраючыся на кій.)*

Уваходзіць князь у суправодзе йаванак.

¹ Словам *уавана*- называлі грэкаў і бактрыйцаў, а пазьней мусульман і барбараў увогуле (у тым ліку эўрапейцаў). Лічыцца, што *уавана*-ёсьць санскрытазаваная формаю пракрыцкага *уона*-, якое паходзіць ад гр. Ἰωνες ‘іянійцы’. Йаванкі часта ўваходзілі ў сьвіту князёў, іх абавязкам было захаваньне княскага лука ды стрэлаў.

Душйанта: (*сам сабе*)

Непрыступнай здаецца яна,
ды сэрца ўсё шэпча: «Кахае-кахае!»
Хай пакуль што рассталіся мы –
у млосьці чаканьня ня менш асалоды. [35]¹

(*З усьмешкаю.*) Так закаханья й падманваюць сябе, падмяняючы пачуцьці сваіх любых уласнымі жаданьнямі.

Так пяшчотна яна зірнула прыканцы: хіба ж на мяне? о не!
Ці з какецтва ішла так вабліва? Ані! То клубаў цяжкіх хада.
І калі яна раптам крыкнула «Пастой!», сяброўку, відаць, звала.
Але я пасьпяшыў сабе ўсё прыпісаць: ня ўмее любоў інакш.
[36]²

Мадгавйя: (*усё яшчэ абаніраючыся на кій*) Даруй, сябра, рукі занятыя. Магу прывітаць цябе толькі словам.

Душйанта: Калі ты ўжо пасьпеў скульгавець?

Мадгавйя: Цудоўна, спачатку даеш у вока, а потым пытаеся, адкуль сьлёзы!

Душйанта: Нічога не разумею.

Мадгавйя: Калі чарот гнецца, як рагульнік³, хто вінаваты: чарот ці рачная плынь?

Душйанта: Плынь, вядома.

Мадгавйя: І васпан.

Душйанта: А я тут прычым?

Мадгавйя: А пры тым, што табе заманулася кінуць свае княскія абавязкі ды пасяліцца ў гэтай багамі забытай пушчы! А я... ве-

¹ Памер *āruā-*.

² Памер *śārdūlavikrīḍita-*.

³ *kubja-* ‘*Trapa bispinosa*, альбо рагульнік пływучы’, ДС ‘гарбаты’ – гэтая вадзяная расьліна сьцэлецца ў рацэ за цячэньнем.

даеш, у мяне ўжо ўсе суставы разьбіты ад гэтай штодзённай беганіны за аленямі. Таму прашу цябе, дай мне адпачыць хоць адзін дзяснёк!

Душйанта: (*сам сабе*) Вунь як загаварыў. Але ж і ў мяне самога прапала ахвота паляваць – усе думкі толькі пра Шакунталу!

Хоць напятая майго цяціва лука,
мне стралы ужо не пусьціць у гоных ланяў,
што каля яе жытла так вабна скачуць –
то ад іх красуня наўчылася какецтву. [37]¹

Мадгавйа: (*гледзячы на князя*) Кажа адно, а думае другое. Крычу, нібыта ў пустыні.

Душйанта: (*з усьмешкаю*) Што другое? Я акурат думаў, што ня варта грэбаваць сяброўскаю парадай.

Мадгавйа: Тады доўгіх пану гадоў! (*Зьбіраеца пайсьці.*)

Душйанта: Дружа, пастой! Даслухай да канца.

Мадгавйа: Добра, выкладвай.

Душйанта: Калі адпачнеш, я хачу, каб ты дапамог мне ў адной справе – яна няцяжкая.

Мадгавйа: Даесьці цукеркі?

Душйанта: Не, зараз скажу.

Мадгавйа: Даўно пара.

Душйанта: (*у бок прыбіральні*) Ці ёсьць хто побач?

Уваходзіць брамнік Райватака.

Райватака: (*пакланіўшыся*) Што загадаеце, гаспадару?

Душйанта: Райватака, пакліч ваяводу.

Райватака: Слухаю! (*Выйшаўшы, вяртаецца з ваяводам.*) Гас-

¹ Памер *puṣpītāgrā-*.

падар мае штосьці загадаць. Вунь ён стаіць і глядзіць на нас.
Падыходзь, пан, бліжэй.

Бгадрасэна: (*гледзячы на князя*) Хоць паляваньне ўважаецца за грэх, але князю яно йдзе толькі на карысьць. Толькі гляньце,

як лёгка рука тугую можа напяць цяціву,
засмагла на сонцы цела – сьпёка яму ня страшна,
худы, але цягавіты, стройны, высокі, дужы –

і горны наўрад ці слон зь ім зможа зраўнацца ў сіле. [38]¹

(*Падышоўшы.*) Перамогаў спадару! У лесе поўна зьвярыных сьлядоў. Чаму ж мы разьбілі лягер?

Душьянта: Астыў мой лавецкі запал. Дый Мадгавья асуджае наша паляваньне.

Бгадрасэна: (*у бок да блазна*) Дружа, стой на сваім, а я табе падыграю. (*Гучна.*) Гэты дурань вярзе абы-што. І сам спадар таму доказ. Толькі падумайце.

Паляўнічага цела стройнае заўжды, напругі яму няўцяж.

Навучаецца ён у дзікай зьверыне і страх прыкмяцаць, і гнеў,
а між лучнікаў той найславіцца, які ў рухомую лучыць цэль!

Памылкова за грэх мысьліўства уважаць – забавы ляпей няма!

[39]²

Мадгавья: Ідзі ты са сваім паляваньнем на сухі лес! Князь толькі ачомаўся ад усёй гэтай беганіны, а ты зноў за сваё! Вох, дапаляюся ты – трапіш у пашчу якому сапселама мядзьведзю, што ня супраць паласавацца чалавечынкай.

¹ Памер *mālinī*-.

² Памер *śārdūlavikrīḍita*-. У ЗП 7.46-50 паляваньне называецца адным зь дзесяці грахоў, якім не павінен падпадаць князь. Грахі, узьніклыя з прагі, губяць праўду (дгарму) і карысьць, а ўзьніклыя з гневу адбіраюць жыцьцё. Аднак ваявода кажа, што Душьянты гэта не датычыць.

Душйанта: Дарагі Бгадрасэна, мы знаходзімся каля пустэльні, таму я не магу паслухацца тваёй парады.

Хай сягонья быкі купаюцца удосьць і муцяць ваду ў ставе;
хай алені ў цяні разгалістых кадам¹ спакойна жуюць траву;
хай дзікі ля ракі бясстрашна ў трысьнягу капаюць сабе карані –
натрудзіўся мой лук учора зь цецівой, няхай адпачне цяпер.

[40]²

Бгадрасэна: Як спадарава ласка.

Душйанта: Вярні паляўнічых. І скажы нашым жаўнерам, каб не трывожылі пустэльні.

У кожным пустэльцы, і найрахманым,
хаваецца жар унутры пякучы.

Так сонечны камень, хоць сам халодны,
ў бязвоблачны дзень апякае скуру. [41]³

Бгадрасэна: Як спадар загадае.

Мадгавйя: Ідзі давай са сваім паляваньнем, рабыніч!

Ваявода выходзіць.

Душйанта: (*гледзячы на сьвіту*) Панове, здымайце свой паляўнічы рыштунак. А ты, Райватака, вяртайся на свой пост.

Сьвіта й Райватака выходзяць.

Мадгавйя: Машку адагналі. Мо пасядзім цяпер у цяньку? Бачыш вунь той шырокі камень? Там і табе хопіць месца, і мне.

Душйанта: Вядзі!

Мадгавйя: Ідзі за мною.

¹ *kadaṃba-* ‘*Nauclea Cadamba*’ – вечназялёнае трапічнае дрэва з аранжавымі шарападобнымі кветкамі.

² Памер *śārdūlavikrīḍita-*.

³ Памер *upajāti-*.

Падышоўшы да каменя, сядаюць.

Душьянта: Эх, Мадгавя, табе невядома, што такое зрок. Ты ж яшчэ ня бачыў наймілазрочнага, што ёсьць на сьвеце.

Мадгавя: Але ж васпан сядзіць перада мною.

Душьянта: Знаю, знаю, кожны ўважае прыгожым нешта сваё, але я кажу пра Шакунталу, аздобу гэтай пустэльні.

Мадгавя: (*сам сабе*) Добра, ня буду падсыпаць жару. (*Гучна.*) Дружа, калі яна пустэльнікава дачка, ты ня можаш да яе сва-тацца. Навошта ты ўвогуле на яе глядзіш?

Душьянта: Думкі нашчадкаў Пуру ніколі не спыняюцца на за-бароненым.

Яна дочка самой Мэнакі,
што кінула дзіця ў гарах, а Канва,
падабраўшы, ў сябе ўзгадаваў,
нібыта куст – гучок язьміну. [42]¹

Мадгавя: (*расьсьмяяўшыся*) Ты як той чалавек, які, аб'еўшы-ся фінікаў, захацеў кіслага тамарынду. Усе красуні палацу твае, а ты марыш пра нейкую там пустэльніцу.

Душьянта: Яшчэ ня бачыў яе, а ўжо судзіш.

Мадгавя: Відаць, яна сапраўды прыгожая, раз выклікае ў цябе такое захапленьне.

Душьянта: Так і ёсьць, дружа.

Ці Богам створана яна як гатовы вобраз,
ці ўсё зямное харакство ён сабраў спачатку?
Самой багіняю красы мне яна здаецца
і ўсемагутнасьці Тварца неаспрэчным знакам. [43]²

¹ Памер *āryā*-.

² Памер *vasantatilakā*-.

Мадгавйа: Калі так, яна пасароміць любую красуню.

Душйанта: І я думаю гэтаксама.

Яна як цвѣт, яшчэ ня нюханы, як вець, поўная пладоў,
як мѣд у сотах, як алмаз, які яшчэ трэба аграніць.
Ня знаю я, ці ёсьць на сьвеце хоць адзін, варты пекнаты
яе, – хіба што той, хто свой сьвятарны доўг выканаў спаўна.

[44]¹

Мадгавйа: Тады хутчэй ратуй яе, пакуль яна ня трапіла ў рукі
якому пустэльніку з наалеенай² мазгаўнёй.

Душйанта: Яна залежыць ад свайго бацькі Канвы, а яго цяпер
няма дома.

Мадгавйа: А ты ёй падабаецца?

Душйанта: Ня ведаю, дзяўчаты-пустэльніцы ад прыроды сваёй
сарамлівыя.

Калі я побач стаяў, то глядзела ўбок
і усміхалася ўкрадкай, але ж ня мне.
Так сьціпліня заступае пачуцьцям шлях,
але і вельмі скрываць не скрывае іх. [45]³

Мадгавйа: А ты думаў, яна табе на калені залезе, ледзь паба-
чыць?

Душйанта: Вядома, не, і ўсё ж, калі сыходзіла, яна амаль пака-
зала, што кахае мяне.

Мяне пакінула ледзь-ледзь, як зьнянацку крыкне:
«Аёй! Парэзала нагу аб траву я. Стойце!»

¹ Памер *śikhariṇī*-.

² УІ «бліскачай ад міндальнага алею». Пустэльнікі галілі галовы, пакі-
даючы толькі адну пасму на макаўцы. ЗП 2.65: «Абрад пастрыганьня
сьвятару належыць праводзіць у шаснаццаць год».

³ Памер *drutavilambita*-.

І, павярнуўшыся ў мой бок, вызваляці стала
сваю сукенку, што нібы на сучку засела. [46]¹

Мадгавйя: Я б на тваім месцы паклапаціўся аб прыпасах, а то
цябе ад гэтага гаю цяпер не адарваць.

Душйанта: Дружа, трэба прыдумаць нейкую прычыну, каб вяр-
нуцца ў пустэльнію.

Мадгавйя: Нейкую?! Ты ж князь!

Душйанта: І?

Мадгавйя: Скажы, што прыйшоў сабраць падаткі. Шостую час-
тку рысу, напрыклад.

Душйанта: Дурню! Пустэльнікі плацяць зусім іншы падатак –
даражэйшы й за гару самацьветаў².

Нявечная дань, што праўцы са звычайных бяруць людзей.

Лясных жа трудоў шасьціна – незьнікомы й навечны скарб.

[47]³

За сцэнаю.

Нарэшце мы знайшлі яго.

Душйанта: (*прыслухваючыся*) Якія важныя й спакойныя га-
ласы. Мусібыць, гэта пустэльнікі.

Уваходзіць брамнік.

Райватака: Перамогаў табе, гаспадару! Каля дзьвераў чакаюць
два юныя пустэльнікі.

Душйанта: Прасі іх увасыці.

Райватака: Слухаю!

¹ Памер *vasantatilakā*–.

² ЗП 7.133: «Нават паміраючы, князь ня мае браць падатак [ежаю] зь
ведазнаўцы. Не павінен ведазнаўца галадаць у ягонай краіне».

³ Памер *śloka*–.

Выходзіць і вяртаецца з пустэльнікамі.

Сюды, панове.

Гаўтама: (*разглядаючы князя*) Такая веліч! Гэта ўнушае надзею. Зрэшты, гэта й нядзіўна для князя, які амаль што сьвяты¹.

Хоць і яму шматуцешны палац за лясную пустэльню, сілу жарбы яго множыць штодня абарона падданных. Самаўладар², ён апеты даўно у хвалебнах гандгарваў славай двойной: як звыцяжлівы князь і як мудры маўчальнік³.

[48]

Другі пустэльнік: Гаўтама, дык гэта і ёсьць Душйанта, сябар самога Індры?

Гаўтама: Так, гэта ён.

Другі пустэльнік: Няма дзіва тады, што

гэтакі муж, што рукой заваліць можа мескую браму, ўсю сам-адзін бараняе зямлю ў цёмным поясе мораў. Нават багі, што ў адвечнай барні прабываюць з чартамі, луку яго давяраюць ня менш, чымся Індравай ваджры⁴. [49]⁵

Абодва пустэльнікі: (*падыходзячы да князя*) Перамогаў табе, княжа!

¹ Душйанта быў князь-рушам (*rājarṣi-*), г. зн. дасягнуў стану сьвятога мудраца, не пакідаючы сваіх княскіх абавязкаў. Сярод іншых слынных князь-рушаў можна згадаць Продка (*manu-*), Пурураваса ды Вішвамйтру.

² *vaśin-* ‘які валодае сабою, кантралюе свае пачуцьці’.

³ *muni-* ‘мудрэц, аскет’. Вытворнае ад яго слова *maṇa-* азначае ‘маўчаньне, маўклівасьць’ – адсюль пераклад «маўчальнік».

⁴ *vajra-* ‘пярун; алмаз’. Паводле паданьняў, ваджра была выраблена богам Тваштарам з касьцей мудраца Дадгйача дзеля забойства зьмея Врытры: «загубіў дзевяноста дзевяць / варагоў касьцямі Дадгйача / бесьпярэчна усьмерціў Індра» (PB 1.84.13).

⁵ 48-49 – памер *mandākrāntā-*.

Душьянта: *(падымаючыся з крэсла)* Вітаю вас, панове!

Абодва пустэльнікі: Спору табе! *(Прапаноўваюць яму плады.)*

Душьянта: *(прымаючы паднашэнне й кланяючыся)* Магу я дазнацца прычыну вашага прыходу?

Абодва пустэльнікі: Жыхары пустэльні даведаліся, што ты тут, і просяць...

Душьянта: Хутчэй загадваюць.

Абодва пустэльнікі: Рэч у тым, што ў нябытнасьць багавітага Канвы нашу пустэльню пачала трывожыць нечысьць. Таму мы просім, каб ты са сваім вазьнічым застаўся на пару дзён у гаі ды абараніў нас сваёю прысутнасьцю.

Душьянта: Палічу за гонар.

Мадгавйя: *(да князя)* Вось табе і прычына.

Душьянта: *(усьміхаючыся)* Райватака, скажы майму вазьнічачму, каб хутчэй прыгнаў поваз ды прынёс мой лук са стрэламі.

Райватака: Слухаю, Вашамосьць! *(Выходзіць.)*

Абодва пустэльнікі: *(радасна)*

Ты варты нашчадак, княжа, мнагавартых сваіх дзядоў, што ўсіх сябе прысьвячалі абароне усіх слабых. [50]¹

Душьянта: *(накланіўшыся)* Ідзеце наперад, а я неўзабаве вырешу сьледам.

Абодва пустэльнікі: Перамогаў табе! *(Выходзяць.)*

Душьянта: Мадгавйя! А ты хіба ня хочаш пабачыць Шакунталу?

¹ Памер *śloka*-. УІ *āpānābhayasattreṣu dikṣitāḥ* ‘пасьвячалі сябе саттрам выдаленьня страху ўбольненых’. Словам *sattra*- завецца вялікі аброк Сомы ды ўсякі абрад ці дабрачын, роўны ў плёне гэтаму аброку. Іншымі словамі, князі пасьвячалі сябе абраду абароны тых, што чыняць абрады.

Мадгавйа: Згараў ад нецярпеньня... пакуль не пачуў пра нечысьць.

Душйанта: Ня бойся! Ты ж будзеш увесь час каля мяне.

Мадгавйа: Ну, тады я спакойны. І нечысьць пабачу, і тваю Шакунталу.

Уваходзіць брамнік.

Райватака: Гаспадару, калясьніца гатовая й чакае Вашага пераможнага ад'езду. Але з гораду толькі што прыбыў нейкі Карабгака з пасланьнем ад княгіні-маці¹.

Душйанта: *(пачціва)* Ад маёй маці?

Райватака: Так, Вашамосьць.

Душйанта: Прывядзі яго.

Райватака: Слухаю. *(Выходзіць і вяртаецца з Карабгакам.)*
А вось і наш гаспадар. Можаш падысьці бліжэй.

Карабгака: Перамогаў найяссьнейшаму пану! Княгіня перадае, што на чацьверты дзень ад сёння адбудзецца сьвята Ёшановы сынава цела², таму Вашамосьць мусіць пачціць нас сваёй прысутнасьцю.

Душйанта: З аднаго боку, мой абавязак перад пустэльнікамі, з другога – загад маці. І абодва нельга парушыць. Што ж рабіць?

Мадгавйа: *(сьмеючыся)* Застанься пасярэдзіне, як Трышанку³.

¹ УІ слова стаіць у мн. л., што выражае пашану.

² *putra-piṇḍa-pālana- upavāsa-* ДС «сьвята падтрыманьня/абароны цела сына». Слова *piṇḍa-* 'аброчная клэцка продкам' тут азначае «цела». Слова *upavāsa-* азначае рэлігійны чын, які суправаджаецца гавеньнем. Сэнс у тым, што на 4-ы дзень княгіня сканчае свой пост і хоча бачыць на абрадзе свайго сына. Князь ня мог адмовіцца, бо прысутнасьць на такіх абрадах лічылася абавязковай.

³ Гл. заўвагу 3 на стар. 59.

Душйанта: Дапраўды, я зьбянтэжаны.

Разлад між двух абавязкаў напалам расшчапіў мой дух – так дзеліць надвое плыню меліна пасярод ракі. [51]¹

(*Падумаўшы*) Дружа, мая маці заўжды ставілася да цябе як да сына. Таму вяртайся ў палац і скажы ёй, што я вымушаны затрымацца дзеля абароны пустэльнікаў і што ты выканаеш за мяне ўсе сыноўскія абавязкі на абрадзе.

Мадгавйя: Ты ж ня думаеш, што я сапраўды баюся нечысьці?

Душйанта: (*з усмешкаю*) Што ты, вялікі сьвятару? Як я мог працябе такое падумаць?!

Мадгавйя: Добра, я згодзен.

Душйанта: Каб не трывожыць пустэльнію, я пашлю з табою ўсіх жаўнераў.

Мадгавйя: (*горда*) Уга, паеду, як княжыч!

Душйанта: (*сам сабе*) Балбатун гэты Мадгавйя. Глядзі, раскажа ўсім жанчынам у палацы, што я загахаўся ў Шакунталу. Трэба пераканаць яго ў адваротным. (*Бярэ блазна за руку. Гучна.*) Дружа, я еду ў пустэльнію з павагі да яе жыхароў. Таму ня думай, што мне й сапраўды прыглянулася тая пустэльніца.

Дзе твой пан, дзе яна, што з ланямі

гадавалася, чужынка для любві?!

Жартаваў я, мой дружа, кажучы,

што, дзей, гэтую прасьцячку пакахаў. [52]²

Мадгавйя: Жартаваў дык жартаваў.

Усе выходзяць.

¹ Памер *sloka*-.

² Памер *vaitāliya*-.

नामोजकृत्या नैरवाया

Уваходзіць вучань аброчніка, несучы сьвятую траву куша¹.

Вучань: Сапраўды вялікую сілу мае князь Душьянта! З таго часу, як ён прыбыў у нашу пустэльнію, ніхто больш ня сьмее перашкаджаць нашым абрадам.

Яму непатрэбны й стрэлы – ад гуку цецівы адной,
нібыта ад рыку тыгра, уцякае у страху зло.[53]²

Аднясу гэтую траву сьвятаром, каб было чым выслаць сягонья аброчню. (*Ідзе ды азіраецца. Потым кажа камусьці за сцэнаю.*)
Прыямвада! Для каго гэта ўшыравая³ мазь і лотаснае лісьце? (*Прыслухваецца.*) Што ты кажаш? Шакунтала моцна занядушала ад сьпёкі? І гэтыя лекі для яе? Прыямвада, ты ўжо там пастарайся як сьлед! Безь яе нашаму айцу Канву ня жыць. А я перадам Гаўтамі сьвятой вады⁴.

Выходзіць.

¹ *kuśa-* – сьвятая трава, якая ўжываецца ў абрадах. Таксама завецца *darbhā-*.

² Памер *śloka-*.

³ *uśīra-* – пахучае карэньне травы *Andropogon Muricatus*, мазь зь якой ужываецца для ахалоджваньня цела пры вялікай сьпёцы.

⁴ *vaitānikam śāntiyudakam* ДС ‘аброчную (асьвечаную на аброку) спайкой-ваду’ (г. зн. ваду, што прыносіць спакой).

વડેજા ત્રણજા

Уваходзіць закаханы князь.

Душйанта: (задуменна ўздыхаючы)

Хоць і знаю, лада мая
пад пільнай аховай жарбы суровай,
не забыць ужо сэрцу яе,
як з долу рацэ не вярнуцца ў горы. [54]¹

(З горыччу.) О божа цвѣтазбройны², і ты, і Месяц дорыце нам надзею – адно каб потым прычыніць пакуты!

Хаця і пяюць, што краскі служаць табе за стрэлы,
што поўня – сама ўхалода, бачу цяпер: няпраўда!
Пякуць ледзяныя промні, нібы агонь, падступна,
а стрэлы твае, хоць кветкі, тнуць, як само жалеза! [55]³

Каханьне-каханьне! Ня маеш ты да мяне спагады! Чаму ж твае стрэлы-кветкі такія вострыя?! А, здаецца, разумею.

¹ Памер *āruā-*. Душйанта хоча сказаць, што калі ён паспрабуе выкрасьці Шакунталу, то сіла, якую Канва назапасіў сваім жарбаваньнем, можа лёгка яго знішчыць.

² *Kāta-*, бог каханья, сын Вішну (ці Крышны) і Лакшмі. Яго лук зроблены з цукровага трысьнягу, цеціва – з пчалінага гужа, а стрэламі служаць пяць кветак, што завуцца Ўзрадавальніца, Узбуджальніца, Захапляльніца, Ачмуральніца ды Адлучальніца. Бога каханья таксама завуць Бясьцелым, пра што ёсьць цікавае паданьне ў Рамайане. Адноўчы, калі Шыва быў заняты сувораю жарбою, Кама падышоў да яго, каб запаліць каханьнем да ягонай жонкі Парваці. Разгневаўшыся, што ягоны пост спрабуюць парушыць, Шыва кінуў грозны позірк у Камаў бок – і зь яго вока вырваўся агонь, які спапяліў бога каханья ўнівеч.

³ Памер *mālinī-*.

Гарыць і па сённяя ў табе гнеў Шываў,
як Аўрваў¹ агонь пад марскою тоўшчай.
Як мог бы інакш ты, сам толькі попел,
пячы закаханым так люта сэрца? [56]

І ўсё ж,

калі раніў стралою ты
і дзеву, што ўзрокам мяне ап'яніла,
я вітаю цябе ўсёй душой
за кожную хвілю пакутаў няспынных. [57]²

Божа, няўжо ты ня злітуесься нада мной і пасля гэтых дако-
раў?!

Дарэмна я песьціў цябе, Бясьцелы,
і марамі марна жывіў агонь твой –
свіст пушчаных стрэлаў і рана ў сэрцы
мне сталі адплатай – і справядліва. [58]³

(*Ходзіць пануры.*) Нечысьць я прагнаў, абрад праведзены, і пу-
стэльнікі мяне адпусьцілі. Куды цяпер пайсьці, дзе адпачыць?
(*Уздыхае*). Ня будзе мне спакою, пакуль зноў ня ўбачу сваёй мі-
лай. Пайдзі пашукаю яе. (*Глядзіць на сонца*). У такую сьпёку яна
зь сяброўкамі звычайна бавіць час у лазовых альтанках, што

¹ Пра Аўрваў агонь ёсьць паданьне ў Магабгараце. Адноічы сыны Крытавір'іі наважылі вынішчыць увесь род Бгрыгу, каб завалодаць ягоным багацьцем. Калі яны сталі забіваць яшчэ ненароджаных дзяцей, адна з жанчын схавала свой плод у сьцягне (*ūru-*, адсюль імя Аўрва, г. зн. «той, які паходзіць са сьцягна»). Калі Крытавір'явы сыны знайшлі-такі Аўрву, той так разгневаўся, што зь яго выйшаў агонь ды асьляпіў іх. Агонь быў такі магутны, што пагражаў спаліць увесь сьвет. Тыя Бгрыгувічы, што ўніклі сьмерці, угаварылі Аўрву схаваць яго ў моры.

² Памер *āryā-*.

³ 56, 58 – памер *irajāti-*.

на беразе Маліні. Туды й пайдуду. (*Ідзе ды аглядаецца.*) Здаецца, гэтымі прысадамі толькі што ішла мая зграбная паненка.

Абарваны тут і там
рукою ейнай кветкі для букету,
і з галінак, зламаных няўзнак,
усё яшчэ точыцца сок зіхоткі. [59]

(*Адчувае на скуры прахалодны ветрык з ракі.*) Які прыемны ветрык тут дзьме.

Калі цела ў гарачцы любві,
з абнімам каханай зраўнаецца толькі
прахалоднага ветру з ракі
цалунак лотасамілапахкі. [60]

(*Ідзе далей і разглядае зямлю.*) Вунь у той лазовай альтанцы, відаць, і схавалася мая каханая.

Ля ўваходу на белым пяску
відаць яшчэ сьвежых сьлядоў істужка:
сьпераду пальцаў абрыс
і ямка глыбокая на месцы пятак. [61]¹

Схаваюся за галінамі ды паназіраю. (*Схаваўшыся, радасна.*) Вунь яна, рай маіх вачэй, улюбёніца маіх думак. Ляжыць на каменнай лаўцы, пасыпанай кветкамі. А побач сядзяць дзьве ейныя сяброўкі. Паслухаю, пра што яны міжсобку гаварыцьмуць. (*Стаіць і прыслухоўваецца.*)

Зьяўляецца Шакунтала зь сяброўкамі.

Сяброўкі: (*абмахваючы Шакунталу, зь любоўю*) Ці становіцца лягчэй, калі мы абмахваем цябе лотасным лісьцем?

¹ 59-61 – памер *āryā*. 61.4: *Uḥ avagādhā jaghanagauravāt paścāt* «ззаду ўдушаныя ад цяжкасці клубаў». Шырокія й пульхныя клубы жанчыны – улюбёны прадмет намёкаў у санскрыцкіх паэтаў.

Шакунтала: А вы мяне абмахваеце, дарагія?

Сяброўкі трывожна пераглядаюцца.

Душьянта: Здаецца, ёй моцна нездаровіцца. *(З сумневам.)* Ці ад сьпёкі гэта, ці ўсё ж тое, на што я спадзяюся? *(Упэўнена.)* Так, усё ж яно.

І ў немачы ані ня траціць пекнаты любая мая:
блiшчыць у мазях грудзь, і немаль сасьлізнуў з ручкі бранзалет¹.
І хоць аднакі жар у целе чыняць сквар сонечны і жарсьць,
ад сьпёкі ад адной ня бачыў я раней гэткай мілаты. [62]²

Прыямвада: *(шэптам да Анасуйі)* Анасуйа, з таго часу як яна ўбачыла князя, яна сама не свая. Здаецца мне, прычына яе хваробы зусім ня ў сьпёцы.

Анасуйа: Баюся, што так. Спытаю ў яе наўпрост. *(Да Шакунталы.)* Мілая, хачу ў цябе нешта спытаць. Твая гарачка ніяк не праходзіць.

Шакунтала: *(прыпадняўшыся з лаўкі)* Так, пытай.

Анасуйа: Мы з Прыямвадай, вядома, ня надта абазнанья ў любоўных справах, і ўсё ж такі... Мне здаецца, што ўсе твае пакуты ад каханья – зусім як у герояў са старых паданьяў, якія мне так падабаецца слухаць. Шакунтала, скажы нам шчыра, што цябе мучыць? Пакуль мы не зразумеем прычыны хваробы, лячыць яе бескарысна.

Душьянта: Анасуйа прамаўляе мае думкі.

¹ Г. зн. ад любоўных пакут яна так схуднела, што бранзалет ужо не трымаецца на руцэ. Папулярны вобраз у санскрыцкіх паэтаў. Пар. у самога Калідасы: «Гэтак за час адзiноты даўгой ад каханья знябыты, / што бранзалет залацісты зь яго сасьлізнуў прыдалонья» (ВВ, 1.2).

² Памер *śikhariṇī-*.

Шакунтала: (*сама сабе*) Мая любоўная гарачка, здаецца, толькі мацнее. Вох, няпроста будзе ім усё расказаць.

Прыямвада: Мілая Шакунтала, Анасуя мае рацыю. Чаму ты хаваеш, што цябе мучае? Паглядзі на сябе, ты вянеш з кожным днём. Ты ўжо ня ты – адно прыгожы цень сябе самой.

Душьянта: Праўду кажа Прыямвада.

Яе шчокі запалі, тварык пабляднеў, станчэў яшчэ болей стан,
яе грудзі згубілі пружыстасць сваю, і плечы сагнуў цяжар.
Жалюгодна і ўсё ж так міла прыгажосьць ад жарсыці зьявдае ў ёй,
як пяшчотлівы цвет ліянаў¹ у прыпар чаўрэе на жар-вятры.
[63]²

Шакунтала: Каму яшчэ мне расказаць, як ня вам? Але ж не хачу быць для вас цяжарам.

Сяброўкі: Якраз таму мы й настойваем. Падзеленае гора стае лягчэйшым.

Душьянта:

Ужо ж сяброўкам, што ізь ёй дзеляць гора й радасьць,
яна раскажа пра свой боль і адкрые сэрца.
Ня раз лавіў я на сабе яе палкі позірк,
і ўсё ж даведацца адказ мне чамусьці страшна. [64]³

Шакунтала: З таго часу, як я ўбачыла князя, што ахоўвае нашу пустэльную... (*Засаромеўшыся, спыняецца.*)

Сяброўкі: Ня трэба саромецца, мілая.

Шакунтала: ...з таго часу я й заняджала.

Душьянта: (*радасна*) Нарэшце я гэта пачуў.

¹ УІ *mādhavī*- ‘Gaertnera Racemosa’ – павойная вечназялёная расьліна з духмянымі сьветла-ружовымі кветкамі.

² Памер *śārdūlavikrīḍita*-.

³ Памер *vasantīlakā*-.

Прычыныя пакуты любоў,
яна ж і даруе ўрэшце патоллю –
так задушлівы дзень дажджом
задуху раптам сам жа й праганяе. [65]¹

Шакунтала: Калі вы ўхваляеце мой выбар, то я прашу вас, зрабеце так, каб князь нада мною зглянуўся. А калі не – то ня згадвайце ліхам².

Душійанта: Цяпер ужо няма ніякіх сумневаў.

Прыямвада: (*шэптам, да Анасуіі*) Гэта зайшло ўжо надта далёка. Ягонаў адмовы яна не перажыве. Мне здаецца, яе каханьне трэба толькі вітаць, бо не было яшчэ ў родзе Пуру больш вартага князя.

Анасуя: Твая праўда.

Прыямвада: (*гучна*) Вядома, ухваляем. Ты выбрала жаніха, вартага твайго каханьня. Куды, як ня ў мора, цячы вялікім рэкам? Хто, як ня манга, падтрымае пяшчотны гучок язміну?

Душійанта: Каму, як не Вішакхам, упадаць за маладзіком?³

Анасуя: Як бы нам выканаць сяброўчыну просьбу – каб і хутка, і тайком ад усіх?

¹ Памер *āryā-*.

² У *śiñcata me tilodakam* 'узыеце для мяне кунжутную ваду' – ідзеца пра памінальны абрад, на якім памерлым родзічам падносілі рысавыя кліцкі, прыгатаваныя на малацэ, а таксама ваду, змяшаную з кунжутам. Іншымі словамі, Шакунтала хоча сказаць, што, калі Душійанта яе адрыве, яна памрэ.

³ *viśākhe* (парны лік) – месяцовае сузор'е, у якім месяц знаходзіцца з 12-га красавіка па 21-га траўня. Месяц у санскрыце м. р., таму сузор'і ўважаліся ягонымі жонкамі, дачкамі мудраца Дакшы. Улюбёнаю жонкаю Месяца была Рогіні, Вішакхы ж згадваюцца тут, відаць, таму, што дзеянне адбываецца акурат у месяц вайшакха.

Прыямвада: Галоўнае прыдумаць, як тайком, а з хутка мы ўжо дамо рады.

Анасуйа: Чаму ты так думаеш?

Прыямвада: Ды таму што князь кахае Шакунталу. Ты заўважыла, як пяшчотна ён на яе глядзіць? А як ён асунуўся за гэтыя дні – відаць, ня сьпіць ночамі.

Душьянта: Але-але, так і ёсьць.

Да відна я ня сплю, гэтак пячэ мне грудзі агонь любові,
і бяжыць па шчацэ, капле сьляза на мой бранзалет цьмяны.
Не трымаецца ўжо цяжкі мэтал на шнарах былых звыцяг¹
і спаўзае ўвесь час, колькі бы я ні ссоваў яго назад. [66]²

Прыямвада: (*задумліва*) А што, калі напісаць любоўны ліст? А я схавваю яго ў букет і прасачу, каб ён трапіў да князя – нібыта гэта кветкі, што засталіся ад аброку?³

Анасуйа: Прыгожая задумка, мне падабаецца. А што скажа Шакунтала?

Шакунтала: Здаецца, няблага. А што напішам?

Прыямвада: Прыдумай любоўную песеньку й намякні ў ёй на сябе.

Шакунтала: Я паспрабую. Але сэрца шчыміць пры адной думцы, што ён толькі пасьмяецца зь мяне.

Душьянта: (*радасна*)

Ён тут, нясьмелая, паклоньнік твой адданы,
чыхіх насьмешак ты баісься без прычыны.

¹ Ідзеца пра шнары ад цецівы.

² Памер *hariṇī*.

³ Паднашэньне кветак, якія засталіся пасья адбраду, было знакам павагі.

Ня той напэўна, хто шукае, знойдзе шчасьце,
а той, хто шчасьцю прыглянуўся ад пачатку. [67]¹

Сяброўкі: Мілая, ты недаацэньваеш сваёй прыгажосці. Хто ж будзе хавацца пад парасонам ад святла асенняга месяца, што так прыемна халодзіць цела?²

Шакунтала: (з усмешкаю) Тады я згодная. (Сядзіць на лаўцы ў задуменьні.)

Душманта: Ах, якая прыгажосць! Аж вочы адбірае!

Адпаведных шукаючы слоў,
так міла яна прыпадняла броўку,
а на шчоках падступны пушок
падняўся, гаворачы мне: «Кахае!» [68]³

Шакунтала: Я прыдумала песеньку. Праўда, няма чым запісаць.

Прыямвада: Можаш надрапаць яе пазногцем на лотасным лісьце – ён мяккі, як брушка папугая.

Шакунтала: (надрапаўшы словы) Гатова. Паслухайце, ці добра атрымалася.

Сяброўкі: Чытай!

Шакунтала: (чытае ўголос)

Што у сэрцы тваім, угадаць не магу,
маё ж у гарачцы, што ты запаліў быў.

¹ Памер *vaṁśasthāvīla-*. 3-4: *labheta vā prārthayitā na vā śriyam / śriyā durāpaḥ katham īpsito bhavet* «шукальнік можа знайсці шчасьце, а можа і не, [але] жаданы шчасьцем, як можа ён быць цяжкадаступным для яго?!»

² Восень у Індыі – жаданая пара, калі нарэшце спадае сьпёка й праходзіць задуха ад мусонаў, але яшчэ ня так холадна, як узімку.

³ Памер *āyud-*. Паднятыя валасы на целе выдаюць вялікае захваленне альбо жарсыць – вобраз, часта ўжываны ў санскрыцкай паэзіі.

І няма мне, княжа бязжальны, цяпер
ні ўдзень палёгкі, ні ўноч адхланьня. [69]¹

Душьянта: (*зьнянацку падыходзячы*)

О красуня, калі любоў
так мучыць цябе, то мяне – спапяляе,
нібы сонца, што лотасы днём
адно закрывае, а месяц – хавае. [70]

Сяброўкі: (*бачучы князя, радасна падымаюцца*) Пра князя па-
моўка – а ён і тут. Вітаем васпана!

Шакунтала таксама хоча падняцца.

Душьянта: Не ўставай, не ўставай, мілая.

Ад гарачкі стамілася ты –
хай будзе меней адным паклонам.

Ты на кветках яшчэ паляжы:
яны, памятыя, хутка завянуць. [71]²

Анасуя: Ці не ўшануе нас дарагі сябар, сеўшы побач?

Князь сядзе, а Шакунтала ў сораце адсоўваеца ўбок.

Прыямвада: Няма сумневу, што вы кахаеце адно аднаго. Але
я, зь любові да Шакунталы, мушу нешта сказаць.

Душьянта: Калі ласка. Ня сказанае адразу заўжды мучае потым.

Прыямвада: Князеў абавязак – бараніць ад бедаў сваіх пад-
данных, так?

Душьянта: Так, усё слушна.

Прыямвада: Тады ведай, што ў гаротным стане нашай сяб-
роўкі вінавата каханьне да цябе. Таму толькі ты можаш – і му-
сіш – уратаваць ёй жыццё.

¹ Памер *udgāthā*-.

² 70-71 – памер *āryā*-.

Душйанта: Наш гаротны стан – узаемны. Палічу за гонар ёй дапамагчы.

Шакунтала: (*гледзячы на Прыямваду*) Калі ласка, не затрымлівай князя. Ён, пэўна, ужо зусім збудзіўся па сваіх дружнах.

Душйанта: Вабнавокая,

хіба ня бачыш, што сэрца маё – тваё,
хіба ня чуеш, як б'ецца з тваім у злад?!
Не сумнявайся ў пачуцьцях маіх, прашу,
нібы-дакорам ня рань ужо раненага! [72]¹

Анасуй: Але, дарагі дружа, у князёў, як мы чулі, сапраўды багата жонак. Глядзі ж, каб Шакунтала ня стала ганьбаю для сваёй сям'і!

Душйанта: Дарагая, што я магу сказаць?

Хоць шмат я маю дружнаў, толькі дзвюм свой даверу род:
Зямлі, падпасанай морам, і прыўкраснай Шакунтале. [73]²

Сяброўкі: Тады мы спакойныя.

Прыямвада: (*убок да Анасуйі*) Глядзі, там бегае алянятка – відаць, згубіла сваю маці. Хадзем адвядзём яго назад.

Абедзьве збіраюцца пайсьці.

Шакунтала: Не пакідайце мяне вось так адну, безабароннай!

Сяброўкі: Хіба ж ты адна? З табою побач абаронца ўсяе зямлі!

Сяброўкі выходзяць.

Шакунтала: Нашто яны мяне пакінулі?

Душйанта: Не хвалюйся. З табою твой пакорны слуга.

Ці сьвежым лотасным лісьцём памахаць мне, лада,
каб прахалодным вецяром тваю зьвеяць стому,

¹ Памер *drutavilambita*-.

² Памер *śloka*-.

ці мо расьпісанья хной так прыгожа ножкі
я на калені пакладу й разатру пяшчотна? [74]¹

Шакунтала: Ня буду я сябе так няславіць перад тымі, каго шаную. (*Падняўшыся, хоча пайсьці.*)

Душьянта: Красуня, сьпёка яшчэ ня спала, а ў цябе гарачка.

Не ўставай зь цьветаложку свайго,
пялёны пялёстак з грудзей ня скідвай.
Тваё цела, о крутаклубая,
такое пяшчотнае, а сквар – палючы. [74]²
Сілаю хоча яе затрымаць.

Шакунтала: Вядзі сябе прыстойна! Ты ж нашчадак Пуру! Хоць я і кахаю цябе, але сама сабе не гаспадыня.

Душьянта: Мілая, ня трэба баяцца. Шаноўны Канва добра ведае закон і зразумее, што тваёй правіны тут быць ня можа.

Шмат дочак князь-мудрацоў, як паданьні аб тым вядуць,
пабраліся ў лад гандгарваў – і прызналі бацькі той шлюб!

[76]³

Шакунтала: Адпусьці мяне! Мне трэба яшчэ раз абгаварыць усё зь сяброўкамі.

Душьянта: Добра, адпушчу, калі...

Шакунтала: Калі што?

Душьянта:

Калі соку тваіх цнатлівых вуснаў
паспытаю, о красуня, наастачу,

¹ Памер *vasantatilakā*-.

² Памер *āryū*-.

³ Памер *śloka*-.

як нэктару са сьвежай кветкі пчолка, –
абяцаю: адпушчу тады адразу. [77]¹

*Абняўшы Шакунталу, хоча прыпадняць ёй падбародак, каб
пацалаваць, але яна вырываецца.*

За сцэнаю.

Чакравака² дарагая! Пара разьвітвацца са сваім сябрам. Ужо
цямнее.

Шакунтала: Гэта маці Гаўтамі! Ідзе сюды, каб праведаць мяне.
Хутчэй, хавайся за тымі галінамі!

Душьянта: Добра. *(Хаваецца за дрэвамі.)*

Уваходзіць Гаўтамі зь міскаю ў руках, перад ёю – сяброўкі.

Сяброўкі: Сюды-сюды, маці Гаўтамі!

Гаўтамі: *(падыходзячы да Шакунталы)* Дачушка, ці спала твая
гарачка?

Шакунтала: Так, маці, мне ўжо лепей.

Гаўтамі: Я прынесла дарбговай вады³. Яна павінна дапамагчы.
(Пырскае Шакунтале на галаву.) Хадзем, дарагая, назад у будан.
Сонца ўжо сядзе.

Усе пачынаюць ісьці.

Шакунтала: *(сама сабе)* Сэрцайка маё сэрцайка, чаму ж ты ва-
галася, калі мой каханы быў побач? А цяпер, калі ён пайшоў,
шчыміш яшчэ мацней. Што ж ты нарабіла? *(Спыніўшыся на
паўдарозе, гучна.)* Бывай, цяністая альтаначка! Яшчэ пабачым-
ся з табою.

¹ Памер *aupacchandāsika*–.

² *sakravāka*– гэта птушка стала ў Індыі сымбалам шлюбнай верна-
сьці. Кожнае ночы чакравакі вырачаныя разлучацца: сеўшы на проці-
леглых берагах ракі, яны пераклікваюцца жаласнымі сьпевамі.

³ Г. зн. вада з травой куша. Гл. паміждзею першую.

Выходзіць, смутная, з маці й сяброўкамі.

Душманта: (*вярнуўшыся да лаўкі, уздыхаючы*) Чаму ж дарога да шчасьця такая цяжкая?!

Адварнуўшы да рамя гошы тварык,
паглядала на мяне з-пад веек доўгіх
ды шаптала: «Ня трэба!» – нібы ў згодзе.
О, чаму пацалаваць яе ня здолеў?! [78]¹

І куды цяпер ісьці?.. Пабуду яшчэ крыху тут, у гэтай альтанцы,
дзе толькі што ляжала мая каханая. (*Азіраецца вакол.*)

Вось і ложка каменны: кветкі ўсё яшчэ захоўваюць мілай сьлед;
вось лісток, на якім пазногцікам яна надрапала мне пісьмо;
вось яе бранзалет², што з ручкі сасьлізнуў, – усё кажа мне аб ёй.
Як жа гэты куток пакінуць мне цяпер?! Ня тут, але й тут яна!

[79]³

За сцэнаю.

Вялікі княжа!

Ледзь мы вячэрнюю ўсчалі адпраўляць адправу,
як ля аброчнага вагню заскакаў зьнянацку
жахлівых ценяў карагод, як сутон крываваых.

Баюся, знову наш прытул атачыла нечысьць! [80]⁴

Душманта: Добра, ужо іду.

Выходзіць.

¹ Памер *aupacchandasika*-.

² *bisābharaṇa*- ДС 'упрыгожаньне са сьцяблінак', г. зн. бранзалецік быў сплечены з лотасных сьцебляў.

³ Памер *śārdūlavikrīḍita*-.

⁴ Памер *vasantatilakā*-.

नामोजकृत्या वरुणा

Уваходзяць Шакунталіны сяброўкі, збіраючы кветкі.

Анасуя: Прыямвада, я вельмі рада, што наша дарагая Шакунтала знайшла нарэшце сваё шчасьце, пабраўшыся шлюбам гандгарваў са шматдастойным Душьянтам. І ўсё ж такі адна рэч не дае мне спакою.

Прыямвада: Якая?

Анасуя: Абрад ужо скончаны, і сёньня пустэльнікі адпусьцілі князя. Ён вярнуўся да сябе ў сталіцу, а там ён аточаны іншымі жонкамі. Ці ўспомніць ён бедную Шакунталу?

Прыямвада: Пра гэта не хвалюся. Мужчыны такой велічы й красы не бываюць ліхімі. Мяне больш трывожыць, што зробіць айцец Канва, калі даведаецца пра шлюб?

Анасуя: Мне здаецца, ён ухваліць іх адружаньне.

Прыямвада: Чаму?

Анасуя: Як чаму? Ён жа ад самага пачатку хацеў выдаць яе за самага дастойнага чалавека. А калі лёс сам знайшоў ёй такога мужа, чаму б Канву ня быць задаволеным?

Прыямвада: Можа, і так. *(Гледзячы на свой кошык з кветкамі.)* Я думаю, кветак для аброку ўжо хопіць.

Анасуя: Нам яшчэ трэба ўшанаваць нябёснага апекуна нашай Шакунталы.

Прыямвада: Але-але, тады лепей назьбіраць яшчэ крыху.

Зьбіраюць кветкі.

За сцэнаю.

Хто прывітае мяне ў гэтай пустэльні?

Анасуя: (*прыслухоўваючыся*) Здаецца, у нас госьці.

Прыямвада: Шакунтала дома. (*Сама сабе.*) Але сэрца яе сёньня далёка.

Анасуя: Добра, гэтых кветак ужо хопіць.

Ідуць дамоў.

За сцэнаю.

Ты сьмееш грэбаваць такім госьцем, як я?! Ну што ж,

як ты ня бачыш прад сабой старога руша,
так той, аб кім ты летуціш самазабыўна,
няхай цябе не прыгадае пры сустрэчы,
як п'яны той, што сваіх слоў ня можа ўспомніць! [81]¹

Прыямвада: Бяда-бяда! Я гэтага й баялася. Шакунтала цяпер такая расьцярушаная – відаць, зь няўвагі пакрыўдзіла кагосьці.

Анасуя: (*гледзячы наперад*) Не кагосьці, а самога вялікага мудраца Дурвасаса², што слыне сваёй гняўлівасьцю! Пракляў нашу Шакунталу й мала не бяжыць з пустэльні – вось так разьбюшыўся!

Прыямвада: Авохці, нішто ня паліць так моцна, як агонь жарбіцкага праклёну!

¹ Памер *vaṁśasthāvīla-*.

² *Durvāsas-* ‘дрэнна адзеты, паўголы’ – знакаміты веляруш, які ўважаецца зямным увасабленьнем Шывы. У пуранах ёсць нямала гісторый пра яго праклёны з розных нагодаў. Напрыклад, аднойчы Дурвасас пракляў бога Індру толькі за тое, што ягоны сын упусціў на зямлю гірлянду з кветак, якую падносиў мудрацу. У выніку таго праклёну пачалі чэзнуць усе расьліны на зямлі, а чарты сталі перамагаць багоў. У выпадку Шакунталы Дурвасас так моцна разгневаўся яшчэ і таму, што добрае прыманьне госьця ў Індыі было сьвятым абавязкам, і яго парушэньне лічылася вялікім грахам.

Анасуйя: Хутчэй, дагані яго, пакланіся ў ногі ды вярні назад!
А я пакуль што прыгатую яму вады абмыць ногі.

Прыямвада: Ужо бягу. (*Выходзіць.*)

Анасуйя: (*спатыкнуўшыся*) Вось няўклюд, так расхвалывалася, што спатыкнулася ды ўпусьціла кошык з кветкамі. (*Зьбірае кветкі.*)

Вяртаецца Прыямвада.

Прыямвада: Хто ж уціхамірыць такога гневаша?! Я крыху залагодзіла яго – і толькі.

Анасуйя: Ужо нямала. Расказвай, як усё было.

Прыямвада: Калі ён не захацеў вяртацца, я ўпала яму ў ногі ды стала благаць: «Многашаноўны Дурвасас, успомні ранейшую пабожнасьць нашай сяброўкі й даруй ёй гэты праступак! Не пазнала цябе сьвятароўна, не разгледзела тваёй вялікай жарбы!»

Анасуйя: А ён?

Прыямвада: А ён кажа: «Сказанага ня вернеш. Словы мае павінны здзейсьніцца. Але праклён спадзе, як толькі ейны муж убачыць тое ўпрыгожаньне, што раней падарыў ёй». І зьнік.

Анасуйя: Ну, цяпер можна ўздыхнуць спакойна. Калі князь ад'яжджаў, ён даў на памяць Шакунтале свой пярсьцёнак, на якім выгравірана ягонае імя. Гэта яе і ўратуе.

Прыямвада: Хадзем, трэба правесьці для яе абрад.

Ідуць.

Прыямвада: (*гледзячы*) Глядзі, вунь і наша мілая Шакунтала, сядзіць нерухома, апёршы галаву на левую ручку. Як намалёваная! У сваёй тузе па князю яна й сама сябе не заўважае – што ўжо казаць пра гасьцей!

Анасуйа: Ня будзем ёй расказваць пра тое, што здарылася. Нам трэба яе берагчы. Ты ж ведаеш, якая яна легкаранная.

Прыямвада: Так-так. Хто ж палівае язьмін гарачаю вадою?!

Выходзяць.

वृद्धेय पाञ्चवैर्ताय

Уваходзіць Канваў вучань, толькі што прагнуўшыся.

Вучань: Шаноўны Канва толькі што вярнуўся з падарожжа й загадаў мне даведацца, каторая гадзіна. Выйду на двор ды гляну, колькі ночы яшчэ засталася. (*Выходзіць і глядзіць.*) Авохці мне, ужо сьвітае!

Вунь Месяц хіліцца ужо да гары Заходняй,
а вунь чырвоных скакуноў паганяе Золак¹.
Адзін заходзіць, а другі узыходзіць сьветаць –
застыў, нібыта усябыт, у бясчасьсі шэрым. [82]

Схаваўся месяц і з сабой скраў красу лілей,
і ўжо яна і не яна – успамін, ня болей.
Ах, цяжка любага кахаць, калі ён далёка,
таму й асунулася так у тузе Канвоўна. [83]²

Анасуя: (*уваходзячы, рэзка адкідвае занавеску*)³ Хоць я й жыву ў пустэльні, але нават я разумею, што князь абышоўся з Шакун-талай бессаромна.

¹ *yāty ekato 'staśikharaṃ patir ośadhinām / āviṣkṛtārūṇapuraḥsara ekato 'rkaḥ* ДС 'З аднаго боку едзе да Заходняй гары Пан лекавых траў [= Месяц], / з другога боку – Сонца, чый папярэднік Аруна ўжо паказаўся'. Уяўлялася, што сонца ўзыходзіць і заходзіць над дзьвюма горамаі, якія называюцца адпаведна *Udaya-* 'усход' і *Asta-* 'заход'. *Aruṇa-* 'барвовы, чырванаваты' – вазьнічы ў Сонцавай калясьніцы, запрэжанай сямю коньмі альбо адным сямігаловым канём.

² 82-83 – памер *vasantatilakā*-.

³ Сцэна аддзялялася ад прыбіральні сьценкаю зь дзьвюма дзьвярыма, якія закрываліся занавескаю. Калі пры ўваходзе трэба было перадаць пасьпешнасць, узбуджэньне, радасьць, смутак ці іншае моцнае перажываньне, то актор рэзка адкідваў занавеску.

Вучань: Пайдз скажу настаўніку, што пара чыніць ранішні абрад. (*Выходзіць.*)

Анасуя: Вось і раніца прыйшла. Але чым заняцца? Ногі ня слушаюцца, звычайныя справы валяцца з рук. Эх, такая мілая дзяўчына, з чыстым сэрцам, а даверылася гэтаму здрадніку. І яны яшчэ завуць гэта каханьнем! Хаця не, князь тут ні пры чым. Гэта ўсё Дурвасасаў праклён. Іначай як бы ён мог так прыгожа гаварыць, а потым не перадаць і вестачкі?! Так-так, трэба паслаць яму пярсыёнак, які ён пакінуў Шакунтале. Але каго папрасіць? Пустэльнікі – люд суровы, спачуваньня ў іх мала. І хоць нашай віны тут няма, я ніяк не магу наважыцца расказаць айцу Канву, што Шакунтала пашлюбавалася з Душьянтам і зацяжарыла ад яго. Што ж нам рабіць?

Уваходзіць Прыямвада.

Прыямвада: (*радасна*) Анасуя, хадзем хутчэй! Трэба адсвяткаваць Шакунталін ад’езд!

Анасуя: Які яшчэ ад’езд?

Прыямвада: Слухай, я толькі што хадзіла да Шакунталы спытацца, як ёй спалося, і...

Анасуя: І?

Прыямвада: Яна сядзела з пахіленай ад сораму галавой, а айцец Канва абдымаў яе й суцяшаў: «Не журыся, мілая! Хоць дым і засьціў аброчніку вочы, аброк усё ж патрапіў у агонь. Дачушка, мае клопаты пра цябе далі плён – як веда, перададзеная добраму вучню¹. Аб іх я не шкадую ані! Сягоньня ж я дам табе ў суправоднікі сваіх вучняў, каб яны адвялі цябе да законнага мужа.

¹ ЗП 2.114: «Прышоўшы да сьвятара, Веда сказала: “Я твой скарб, барані мяне. Не перадавай мяне агудніку, тады я змагу стаць вельмі магутнаю”».

Анасуя: Але хто расказаў усё айцу Канву?

Прыямвада: Голас зь неба¹ прамовіў верш, калі ён увайшоў у сьвяцілішча агню.

Анасуя: (*у зьдзіве*) І што было ў вершы?

Прыямвада: (*гаворачы на санскрыце*)

Знай, сьвятару: дочка твая, як мімоза ў сабе агонь²,
плод носіць бліскучы князеў – на прыдобу ўсім жывым!
[84]³

Анасуя: (*абняўшы Прыямваду*) Я так рада, дарагая, так рада!
Але і сумна мне ўвадначас, калі падумаю, што ўжо сёньня Ша-
кунтала нас пакіне.

Прыямвада: Дарагая, нам сёньня нельга сумаваць. Хай Ша-
кунтала нараэшце парадуюцца.

Анасуя: Добра, я пастараюся. Трэба сабраць для праводзін тое-сёе. Вунь там, на мангавай галінцы, вісіць какосавая пушачка, а ў ёй – сьвежы вянок з кесар. Схадзі прынясі. А я тым часам прыгатую фарбу з жоўтага парашку, прошчавай гліны ды сьцяблінак пальчатніку⁴.

Прыямвада: Ужо іду.

Анасуяа выходзіць. Прыямвада дастае вянок.

¹ *aśarīṅyā vācā* ДС «бесьцялесным голасам [было расказана]».

² *śamī*- ‘Mimosa Suma’ – дрэва зь цвёрдкай і легкапалкай драўнінай. Яго ўжываюць, каб распальваць сьвяты агонь. Паводле аднаго паданьня, гандгарвы паралі Пурурувасу здабыць для аброку агонь, пацёршы дзьве палачкі – адну са смакоўніцы, а другую зь мімозы. Паводле ж другога паданьня, багіня Парваці, Шывава жонка, будучы аднойчы пад уплывам вялікай жарсьці, села адпачыць на дрэва *śamī* і тым самым распаліла ўнутры яго агонь.

³ Памер *śloka*-.

⁴ *dūrvā*- ‘Panicum Dactylon’ – сьвятая трава.

За сцэнаю.

Гаўтамі, скажы Шарнгараву ды астатнім вучням зьбірацца ў да-рогу: яны паедуць разам з Шакунталай!

Прыямвада: (*прыслухоўваючыся*) Анасуйа, хутчэй! Ужо за-вуць пустэльнікаў, што паедуць у Гастынапуру¹.

Уваходзіць Анасуйа з фарбаю ў руках.

Анасуйа: Хадзем-хадзем, дарагая!

Ідуць.

Прыямвада: (*аглядаючыся*) А вунь і Шакунтала, ужо вымыла на золку валасы. А побач стаяць пустэльніцы, сыплюць асьве-чаным рысам і зычаць ёй шчасьця². Хадзем да яе.

Падыходзяць.

Уваходзіць Шакунтала з трыма пустэльніцамі.

Першая пустэльніца: (*да Шакунталы*) Прымі ж нарэшце тытул вялікай княгіні³ на знак мужавай да цябе пашаны.

Другая пустэльніца: Дзіця, хай народзіш ты вялікага асілка!

Трэцяя пустэльніца: Дзіця, хай шануе заўжды цябе муж!

Даўшы добраславеньні, пустэльніцы выходзяць.

Сяброўкі: (*падышоўшы*) Хай будзе шчасным тваё абмыцьцё!⁴

¹ *hastināpura*- (УІ *hastinānagara*-, што тое самае) – гл. с. 28. У гіндзі, аднак, канцавы «а» звычайна не вымаўляецца, таму назва гораду гучыць як «Гастынапур» – менавіта гэтая выява ўжываецца цяпер найчасцей.

² Ідзеца пра *svastivācana(ka)*- ‘зычэнне ўдачы / шчасьця’ – кароткі абрад, які праводзіцца перад аброкам ці іншаю ўрачыстасцю (у да-дзеным выпадку – праводзінамі). Падчас яго зямля пасыпаецца асьве-чаным вараным рысам і чытаюцца адпаведныя малітвы.

³ *mahādevī*- – галоўная князева жонка.

⁴ Абмыцьцё, ці абмыў – абрад ачышчэння, які чыніцца раніцай. Па-

Шакунтала: Вітаю вас, дарагія сяброўкі! Сядайце сюды!

Сяброўкі: (сядаюць, трымаючы ў руках вянок і пушачку з фарбаю) Стой нерухома, мы нанясём ашчасныя азнакі.

Шакунтала: Дзякуй вам вялікі! Ці будзеце калі яшчэ мяне ўбіраць, як цяпер? (Плача.)

Сяброўкі: Ну-ну, мілая, ня сьлед плакаць у гэты шчасьлівы час. (Выціраюць ёй сьлёзы ды пачынаюць убіраць.)

Прыямвада: Ты вартая найдаражэйшых аздобаў, а нам прыходзіцца ўбіраць цябе чым папала.

Уваходзяць два юныя пустэльнікі з аздобамі.

Юныя пустэльнікі: Вось аздобы для нашай паненкі.

Дзяўчаты глядзяць на іх у здзіўленьні.

Гаўтамі: Нарада, сынку, адкуль яны ўзяліся?

Нарада: Сілаю айца Канвы.

Гаўтамі: Стварэньне ягонаі мысьлі?

Гаўтама: Не зусім. Айцец Канва паслаў нас нарваць для Шакунталы кветак. Толькі мы падышлі да дрэваў, як бачым:

на галінцы сукенка белая вісіць, як поўня, зіхіць ядваб;
са ствала нацякла чырвоная камедзь – для ножак выдатны лак¹;
а з каронаў на тонкіх прущіках-руках усякіх аздобаў нам
падалі лесавіцы й зьніклі, нібы сон, але дабраслаўны сон. [85]²

водле іншых рукапісаў: «Ці добра выкупалася?»

¹ *lākṣā*- – чырвоная фарба, якая гатуецца з пэўных казурак і смалы (перадусім дрэваў *palāśa*- ‘*Butea Frondosa*’), зь якой яны робяць сабе нешта накшталт гнязда, выдзяляючы пры гэтым асаблівую сакрэцыю, якая й надае чырвонае адценьне. Уласна слова *лак* паходзіць ад гін. *lākh*, якое адпавядае санскр. *lākṣā*- (хутчэй за ўсё, ад *√raj* ‘чырванец’).

² Памер *sārdūlavikrīḍita*-.

Прыямвада: (*гледзячы на Шакунталу*) Гэты дар лясных духаў знаймуе тваё шчасьлівае жыцьцё ў княскім палацы.

Шакунтала выражае засаромленасьць.

Нарада: Хадзем, Гаўтама! Раскажам айцу Канву пра чароўны дар дрэваў. Ён якраз вярнуўся з ранішняга абмыцьця.

Гаўтама: Хадзем!

Выходзяць.

Сяброўкі: Авохці, не прывыкшыя мы, Шакунтала, да такіх украсаў! (*Задумаўшыся.*) Напэўна, мы зможам убраць цябе так, як на карцінах малююць княгіняў.

Шакунтала: У вас усё атрымаецца.

Убіраюць Шакунталу.

Уваходзіць Канва пасля абмыцьця.

Канва:

Не пакінула дочка пустыні яшчэ, а сэрца ужо шчыміць,
затуманены зрок ад стoenых сьлёз, і ў горле стаіць клубок.
Калі гэтак разлука мучае мяне, вялікага жарбіта,
то якія ж тады ў звычайнага айца пакуты павінны быць?

[86]¹

Ходзіць вакол.

Сяброўкі: Ну ўсё, Шакунтала, гатова. А цяпер надзень гэту яд-вабную сукенку².

Шакунтала ўстае й надзяе сукенку.

¹ Памер *śārdūlavikrīḍita*-.

² *kṣaumatayugala*- ДС «пара льняных адзежын». Традыцыйны індыйскі жаночы ўбор складаецца з дзвюх частак: кароткай блюзкі, што пакрывае грудзі й плечы, і доўгага палатна, якое абкручваецца вакол таліі й перакідваецца цераз плячо.

Гаўтамі: Дачушка, вярнуўся твой бацька. Вунь ён стаіць і глядзіць на цябе, нібыта абдымае позіркам на разьвітаньне, і вочы яго поўныя сьлёзаў радасьці. Прывітай жа яго як сьлед.

Шакунтала: (*сарамліва*) Вітаю вас, тата!

Канва: Дзіця маё,

як Шарміштху князь Ыайаці¹, хай шануе цябе твой муж!

Ты родзіш сына-ўсядзержцу, што, як Пуру, праславіцца!

[87]²

Гаўтамі: Гэта ня проста добраславеньне – гэта дар!

Канва: Дзіця маё, а цяпер абыдзі³ вакол сьвятога агню: у яго толькі што ўзьлілі жаротву. (*Усе абыходзяць агонь. Канва чытае нарасьпеў славень*⁴.)

Пасьцелена трава сьвятая дарбга,

гараць агні сьвятыхя ўкол аброчні.

Няхай духменем спаленых жаротваў

цябе ачысьцяць і бяду прагоняць! [88]⁵

Ну а цяпер можна і ў дарогу. (*Азіраецца.*) А дзе Шарнгаравы астатнія?

¹ Ыайаці (*yaūti-*) быў пятым князем Месяцовага роду. Ягоны бацька Нагуша вядомы тым, што быў запрошаны правіць замест Індры, але з часам загардаваў і быў скінуты зь неба й ператвораны ў зьмея. Шарміштха (*śarmiṣṭhā-*) – адна зь дзвюх жонак Ыайаці, дачка князя асураў Врышапарвана. Іхны сын Пуру (*puru-*) – пачынальнік дынастыі паўраваў, да якой і належыць Душьянта.

² Памер *śloka-*.

³ *daṅṣīṅkuruṣva* ДС ‘зьмясьці праваруч’. Аб’ект ушанаваньня прынята абыходзіць вакол, павярнуўшы да яго правым бокам.

⁴ *ṛc-* – складовая адзінка РВ, звычайна напісаная адным памерам. Гэтага верша няма ў РВ – Калідаса толькі пераймае рыгведавы стиль.

⁵ Калідаса задумваў пераняць ведавы чатырохступны *triṣṭubh-*, але памер усё адно атрымаўся надта строгім.

Уваходзіць Шарнгаравы з астатнімі вучнямі.

Шарнгаравы: Мы тут, багавіты.

Канва: Вядзі сястру сваю, сынку.

Шарнгаравы: Хадзем!

Усе ідуць.

Канва: О дрэвы лясныя, пачуйце мяне! Ідзе ваша сяброўка Ша-
кунтала,

што ніколі ня брала й кропелькі у рот, пакуль не напоіць вас;
што й галінкі малой ня сьмела абарваць – за ўкрасы вы ёй мілей;
што, як сьвята, заўжды страчала першацвет, – яна пакідае нас
і сягонья да мужа рушыць у палац. Пазычце ж удачы ёй!

[89]¹

Пачуўшы сьпеў зязюлі.

Дрэвы чуюць мае словы й шлюць адказ,
задрыжала лісьце усьлед Шакунтале.
Праваджаючы сястру ў далёкі шлях,
закувала ў кроне зязюля скрушная. [90]²

У наветры.

Хай пуць аздобяць ёй ставы ў самацвэтах лілій,
хай косаў сонечных ісквар адсланяюць дрэвы,
хай песьціць ножкі ёй ня пыл, а пылок духмяны,
хай дзьме ў дарозе заўсягды спадарожны ветрык! [91]³

Усе слухаюць у здзіўленьні.

Гаўтамі: Дачушка, гэта з табою разьвітваюцца лясныя боствы.
Яны любяць цябе, як сваю. Пакланіся ж вялебным!

¹ Памер *śārdūlavikrīḍita-*.

² Памер *aparavaktrā-*.

³ Памер *vasantatilakā-*.

Шакунтала: *(накланіўшыся, убок да Прыямвады)* Вох, Прыямвада, хоць і збудзілася я моцна па любым панічу, а ногі мае ледзьве ідуць – цяжка, цяжка пакідаць мне пустэльнію!

Прыямвада: Не табе адной цяжка. Глядзі, і гай сумуе таксама, прадчуваючы разлуку з табою!

Лані траваў не жуюць,
паўліны застылі, забыўшы пра танцы,
сьлёзы – блядое лісьцё –
раняюць долу паніклія лозы. [92]¹

Шакунтала: *(успамінаючы)* Ах, тата, мне ж яшчэ трэба разьвітацца са сваёй сястрычкай – зь любою месяц-кветкаю!

Канва: Я ведаю, як ты любіш сваю лясную сястру. Глядзі, вунь яна праваруч!

Шакунтала: *(падышоўшы да кветкі)* Любая месяц-кветка! Адпусьці на хвілінку свайго мужа манга, абдымі мяне на дарожку! Пакідаю цябе я й буду цяпер далёка.

Канва:

Шукаў даўно я жаніха, што б цябе быў варты,
а ты сама яго знайшла, ды яшчэ якога!
Глядзі, і кветачка твая абдымае манга.
За вас спакойны я цяпер і прадбачу шчасьце. [93]²

А цяпер у дарогу.

Шакунтала: *(да сябровак)* Сябровачкі мілыя, даглядайце маю сястрычку.

Сяброўкі: А нас хто будзе даглядаць? *(Абедзьве пачынаюць плакаць.)*

¹ Памер *āryā-*.

² Памер *vasantatilakā-*.

Канва: Анасуя, Прыямвада, годзе! Якое ад вас сучяшэньне Шакунтале, калі вы самі плачаце?!

Усе ідуць.

Шакунтала: Тата, бачыце вунь тую цяжарную аленіху каля нашага буданчыка? Калі яна ажарэбіцца, пашлеце мне вестачку, ці ўсё зь ёю добра. Толькі не забудзьце, калі ласка!

Канва: Не забуду, дзіця маё.

Шакунтала: *(нечакана спыняецца)* Вой, хто гэта мяне трымае за сукенку й не адпускае? *(Паварочваецца.)*

Канва: Дзіця,

то лань, што зрэзала губу лісталёзай кушай,
і ты ўзялася загаіць ёй алеем¹ раны,
ў сябе пакінула й з рукі гадала просам –
ня хоча, ўдзячная, з табой разлучацца дочка! [94]

Шакунтала: Мілая, нашто ты ідзеш за мною? Сыходжу я з нашага лясочку бадай назаўжды. Так, я ўгадавала цябе, бо твая матка памерла, калі ты нарадзілася. Але сёньня цябе пакідаю і я. Пра цябе будзе клапаціцца мой тата. Ідзі ж назад! Ідзі! *(Ідзе далей са сьлязамі ўваччу.)*

Канва:

Будзь мужнай, мілая, ня плач, з сваіх доўгіх веек
змахні сьлязінкі, што вачом засьцілаюць сьцежку.
Хаця бяз выбаін яна і бяжыць раўнютка,
твой крок зьбіваецца ужо – так і ўпасці можна! [95]²

Шарнгаравя: Багавіты, Сьвятое Слова³ прадпісвае праваджаць

¹ У1 «алеем міндальных дрэў».

² 94-95 – памер *vasantatilakā*.

³ У1 *iti śrūyate* ‘так чуецца’ – гаворка ідзе пра *Śruti*- ‘Слова’, збор тэкстаў, у які перадусім уваходзяць чатыры Веды.

сваіх любых толькі да першай вады. А мы ўжо падышлі да берагу возера. Калі ласка, дай нам указаньні, як быць далей, і вяртайся ў пустэльнію.

Канва: Тады пастаім крыху ў цяні вунь таго малочнага дрэва¹. (Усе спыняюцца. Канва сам сабе.) Што б ім даручыць, каб яны перадалі шаноўнаму Душійанту? (Раздумвае.)

Шакунтала: (да сябровак) Глядзецце, вунь там, справа, сядзіць чакравака. Заве свайго каханага, што схаваўся за лістком лота-са. Чуеце, як яна плача: «Гора мне, гора!»?

Анасуя: Дарагая, не гавары так!

І для яе мінае ноч,
бясконцай хоць бяз мужа падаецца.
Нас у разлуцы не туга –
надзея стрэчы зь любымі злучае. [96]²

Канва: Шарнгараву, калі прывядзеш Шакунталу да князя, скажы яму вось што.

Шарнгараву: Я слухаю.

Канва:

Беручы пад увагу набажнасьць маю і цноты сваіх дзядоў
і што ў гэтай любові Шакунталы к табе заслугі маёй няма,
ты павінен яе з пашанаю прыняць і чціць, як другіх дружын.
На астатняе – воля лёсу ды нябёс, ня ў змозе мы тут рашаць.
[97]³

Шарнгараву: Добра, я запомніў.

Канва: (да Шакунталы) Дзіця маё, паслухай маю параду. Хоць я жыву ў лесе пустэльнікам, але трошкі ведаю і сьвет.

¹ Дрэва *Ficus Glomerata*, якое выдзяляе белую, як малако, смалу.

² Памер *āryā-*.

³ Памер *śārdūlavikrīḍita-*.

Шарнгаравя: Няма нічога, што не было б вядома мудрацу.

Канва: Калі нарэшце дабярэсься да мужавага дому,

паслухмянься старэйшым, іншым сужанкам ласкавай сяброўкай будзь, не гнявіся на мужа, нават калі ён пакрыўдзіў цябе няўзнак, паважай сваіх слуг і шчасьцем анідзе сваім не хваліся ты.

Маладзіца такая – гонар для сям’і, свавольніца ж ганьбіць род.

[98]¹

Мо Ѓаўтамі нешта дадасьць?

Ѓаўтамі: Лепшай парады і не дасі. Дачушка, запомні ўсё як сьлед.

Канва: Падыдзі, дзіця маё, абдымі мяне й сябровак у апошні раз.

Шакунтала: Як, і Прыямвада з Анасуйай таксама вяртаюцца з табою?

Канва: Дзіця маё, калі-небудзь і яны выйдучь замуж. Таму ім нельга да князя ў палац. З табою пойдзе Ѓаўтамі.

Шакунтала: (*абдымаючы бацьку*) Адлучае мяне лёс ад бацькоўскага дому, як вырываюць сандалавае дрэўца са схілаў Малайі², каб пасадзіць у новым месцы. Ці прыжывуся я на чужбіне?

Канва: Навошта сябе так мучыць?

Ты жанчына ужо, больш не дзіця, а муж твой – вялікі князь. Прамінацьмуць твае ў клопатах дні, княгіняй няпроста быць. А затым у цябе родзіцца сын, як сонца на ўсходзе дня, – і тузе па айцу месца ужо ня будзе ў тваіх грудзях. [99]³

(*Шакунтала прыпадае да бацькавых ног.*) Хай збудзецца ўсё, што я прадказаў табе!

¹ Памер *sārdūlavikrīḍita*-.

² *Malaya*- – горы ў паўднёвай частцы Заходніх Ѓгатаў. Іх схілы асабліва багатыя на зарасьці сандалавых дрэў.

³ Памер *hariṇi*-.

Шакунтала: *(падышоўшы да сябровак)* Абдымеце мяне і вы!

Сяброўкі: *(разам абняўшы Шакунталу)* Калі раптам князь не адразу цябе прызнае, пакажы яму той пярсьцёнак зь ягоным імем, што ён падарыў табе.

Шакунтала: Дарагія, нешта мне ад вашых слоў не па сабе.

Сяброўкі: Ня бойся, мілая! Любові без трывогі не бывае.

Шарнгаравя: Ужо поўдзень. Трэба паспяшацца.

Шакунтала: *(гледзячы ў бок пустэльні)* Тата, калі я зноў пабачу нашу пустэльнію?

Канва: Дзіця маё,

шмат год прабывшы сужаной самае Дарыцы¹
і неадольнага свайго ажаніўшы сына,
ты разам з мужам, што яму перадасьць праўленьне,
у пустынь вернешся ізноў, каб знайсці спачынак. [100]²

Гаўтамі: Дачушка, час выходзіць, пара ў дарогу. Адпускай ужо бацьку. *(Крыху счакаўшы.)* Не, так яна яго ніколі не адпусьціць. Пане, прашу Вас, вяртайцеся ўжо дамоў.

Канва: Дзіця маё, мяне ў пустэльні чакаюць справы.

Шакунтала: *(яшчэ раз абдымаючы бацьку)* Не тужыце па мне, тата. Вы і так зашмат мардуеце сябе суворай жарбою.

Канва: *(уздыхаючы)*

Не змагу не тужыць я, дзіця,
мне ўсё навокал пра цябе гаворыць,
нават гэтая рунь ля дзвьярэй –
зярняткі рысу з твайго паднашэння. [101]³

¹ *vasuṃdharā*- ДС 'ёмішча багацьця' – зямля.

² Памер *vasantatilakā*-.

³ Памер *āṛyā*-. Раніцай і вечарам перад уваходам было прынята рас-

Ну, добра. Ідзі ўжо. Хай шчасьціць табе ў дарозе!

Шакунтала ды яе спадарожнікі выходзяць.

Сяброўкі: (*гледзячы ўсьлед Шакунтале*) Вось і ўсё, схавалася за дрэвамі.

Канва: (*уздыхаючы*) Анасуя, Прыямвада! Пайшла ўжо ваша сяброўка. Утаймуйце свой смутак, пара вяртацца ў пустэльню.

Сяброўкі: Войча, без Шакунталы наш гай здаецца такім пустым. Нашто нам туды вяртацца?!

Канва: Усё будзе добра, у вас цяпер гаворыць любоў. (*Ідзе ў задумьні.*) Ну вось, я нарэшце выправіў Шакунталу да ейнага мужа і зноў стаў самім сабою¹.

Дапраўды, дзяўчына чужым ёсьць скарбам.

Адправіўшы сёння дачку да мужа²,

нарэшце адчуў я спакой у сэрцы,

нібыта заставу вярнуў застаўцу. [102]³

Усе выходзяць.

кідваць рыс, які заставаўся ад ежы, як паднашэньне боствам дому, а таксама ўсім істотам (ЗП 3.87-91).

¹ *labdham ... svāsthyam* ДС «[мною] было здабыта знаходжаньне ў сабе», г. зн. Канва, будучы пустэльнікам, якому належыць заўжды захоўваць нутраны спакой, знаходзіўся «не ў сабе» ад перажываньняў за дачку.

² У *parigrahīṭṭ-* 'пераемца' – адна з назваў мужа, якая вынікае з шлюбнага абраду. Жаніх з дружкамі падыходзіў да дома нявесты. Нявесцін айцец выводзіў дачку з дому, і тады яе *пераймаў* жаніх. Іх далоні зьвязваліся сьвятою травой куша. Потым жаніх абракаў у хатні агонь свае паднашэньні, а нявеста кідала ў яго рысавае зерне. Пасьля яны рабілі сем крокаў вакол сьвятога агню, і абрад лічыўся завершаным.

³ Памер *indravajrā-*.

वृद्धेयं न्याताय

Князь сядзіць, каля яго блазен.

Мадгавйя: (*прыслухваючыся*) Дружа, чуеш, нехта грае ў гудзьбоўні? Ды так мілагучна! А як чыста й пяшчотна сьпявае! Відаць, гэта практыкуецца сама княгіня Гамсападыка.

Душйанта: Памаўчы! Дай паслухаць.

З гудзьбоўні даносіцца княгінін сьпеў.

Так пяшчотна цалаваў ты манга-цвёт,

а цяпер забыўся у пахкім лотасе.

Ах, чмялёчку, не красы шукаеш ты –

табе б толькі сьвежым пылком паласаваць! [103]¹

Душйанта: Як палка яна сьпявае!

Мадгавйя: Зразумеў, значыць, таемнае значэньне песьні?

Душйанта: (*усьміхаючыся*) Калісьці я вельмі яе кахаў. Пэўна, яна папракае мяне праз Васумаці. Дружа, пайдзі скажы княгіні, што ейны дакор нам даспадобы.

Мадгавйя: Як пан загадае. (*Падымаецца.*) Толькі, калі ейныя слугі схопяць мяне за чуб² ды пачнуць калаціць, у мяне будзе столькі ж шанцаў уратавацца, як у таго пустэльніка, які пайшоў у лес хавацца ад людзкіх жарсьцяў, а папаў у абдымкі апсары.

Душйанта: Ідзі-ідзі. Улагодзь яе, толькі паводзься пачціва, як належыць гараджаніну³.

¹ Памер *aparavaktrā*–.

² Сьвятары галілі галаву, пакідаючы на макаўцы толькі адну пасму.

³ Слова *nāgarika*– ‘гараджанін’ таксама азначае вытанчанага, добра-выхаванага маладога чалавека. Ладу жыцьця такога *nāgarika*– прысьвечаны, напрыклад, першы разьдзел Камасутры.

Мадгавйя: А што яшчэ мне застаецца, улагоджу як мае быць.
(*Выходзіць.*)

Душйанта: (*сам сабе*) Чаму ад гэтай песні мяне апанавала таякая туга? Хіба я разлучаны з каханаю? І ўсё ж,

бывае, слодычнае штось у далі пачуем
альбо пабачым – і туга апануе раптам.
Відаць, узгадвае душа аб былых раджэньнях
і тых уцехах, што калісь мы дзялілі зь іншым. [104]

Стаіць у задуменні. Уваходзіць пакаёвы Ватайана¹.

Ватайана: Авохці мне, да чаго я дажыўся! Зусім струхлеў.

Узяў калісьці з трысьнягу я кіёчак гэты,
каб кожны бачыў: сьцерагу я князёвых жонак.
Шмат год мінула, і цяпер неразлучны зь ім я:
прылік стаў мыліцаю мне – так трасуцца ногі. [105]²

Я добра ведаю, што князю нельга грэбаваць дзяржаўнымі абавязкамі, і ўсё адно ніяк не наважуся паведаміць яму пра прыход Канвавых вучняў. Не хачу парушаць яго адпачынак – ён толькі-толькі пакінуў сталец правосудзьдзя. З другога боку, абарона падданных ня церпіць адвалокі.

Ніколі ня томяцца коні Сонца,
і ноччу, і днём пах разносіць вецер,
няспынна трымае зямлю зьмей Шэша³ –
так мусіць выконваць свой доўг і праўца. [106]⁴

¹ Слуга ў жаночай частцы княскага палацу. Паводле НШ, пакаёвым мае быць стары сьвятар, надзелены многімі цнотамі й дасьведчаны ва ўсякай справе. Уваходзіць на сцэну ён павінен хісткаю хадою.

² 104-105 – памер *vasantatilakā*-.

³ *Śeṣa*- – тысячагаловы зьмей, які трымае на сабе сем падземных сьветаў і адпаведна сем сьветаў над імі.

⁴ Памер *indravajrā*-.

Што ж, даручэньне ёсьць даручэньне. (*Ідзе ды азіраецца.*) А вось і князь.

Свой люд адарыўшы айцоўскай ласкай,
шукае ў самоце сабе спачынку,
як слон-важак – прахалоды ў дрэвах,
калі ужо знойдзены цень для статку. [107]¹

(*Падыходзячы.*) Перамогаў Вашамосьці! Прыбылі пустэльнікі, што жывуць у лесе ля падножжа Гімалаі. Зь імі таксама жанчыны. Яны прынеслі вестку ад багавітага Канвы. Што загадаеце рабіць?

Душьянта: (*з павагаю ў голасе*) Ад багавітага Канвы, кажаш?

Ватаяна: Так.

Душьянта: Тады слухай мой загад. Няхай Сомарата прыме іх асабіста ды ўшануе паводле сьвятых прадпісаньняў², а потым праводзіць да мяне. Я буду чакаць іх у месцы, прызначаным для прыняцьця пустэльнікаў.

Ватаяна: Слухаю, Вашамосьць. (*Выходзіць.*)

Душьянта: (*падняўшыся*) Ветраваці, вядзі мяне ў сьвяцілішча агню.

Ветраваці: Сюды, Вашамосьць!

Душьянта: (*ідзе, усім выглядам выражаючы стому ад сваіх абавязкаў*) Усякі іншы, дасягнуўшы жаданага, толькі радуецца – але ня князь. Гэты, чым больш здабывае, тым больш пакутуе.

Улада здольна наталіць адно прагу ўлады,
замест чаканых асалод – несупынны клопат.

¹ Памер *upajāti*-.

² *śrautena vidhinā* ДС «паводле ўставы, [наяўнай] у *śruti*-'Слова' (канон тэкстаў, які ўлучае перадусім чатыры Веды, а таксама брагманы, араніякі, упанішады й некаторыя іншыя тэксты).

Яна – нібыта парасон¹ у далоні ўладцы,
што легчыць горачы цяжар, але сам цяжэзны. [108]²

За сцэнаю.

Два зьвестуны³: Перамогаў Вашамосьці!

Першы зьвястун:

Забыўшы уласны клопат, сьвету й сваім падданым
штодня аддаеш сябе ты, доўг выпаўняеш спраўна.
Так дрэва даруе засень кожнаму ў дзень прыпарны,
хоць сонца яму самому паліць няшчадна гольле. [109]

Другі зьвястун:

Жазлом ты закону, княжа, ўказваеш пуць зблукалым,
ты ўладжваеш звады й спрэчкі, люд бараняеш просты.
Сваяк сваяку таварыш, толькі калі пры грошах, –
ты ж сябар усім падданым, бедным альбо багатым. [110]⁴

Душьянта: Дзіўна, толькі што я быў стомлены, але словы паэ-
таў надалі мне сіл. (*Ідзе далей.*)

Ветраваці: А вось і сьвяцілішча. Яго нядаўна падмялі, і падлога
блішчыць чысьцінёю, як сама багіня Шры⁵. Хай князь падыма-
ецца. А вунь стаіць карова, што дае малако для жаротваў.

¹ *chattra* – парасон у Індыі зьяўляецца адным з сымбляў княскай
улады: як і князь, ён дае ахову тым, хто мае ў ёй патрэбу. Княскі пара-
сон вельмі цяжкі, і звычайна яго трымае адмысловы слуга. Калідаса
ж укладае парасон у рукі самога князя.

² Памер *vasantatilakā*–.

³ *vaitālika*– – княскі паэт-услаўца, чым абавязкам было абвяшчаць
часткі дня й ночы. І дзень, і ноч дзяліліся на восем частак па паўтары
гадзіны.

⁴ 109-110 – памер *mālini*–.

⁵ *abhinava-sammārjana-saśrīkaḥ* – альбо «прыгожы ад нядаўняга падмя-
танья».

Душйанта: (падняўшыся, стаіць, абапіраючыся на плячо Ветраваці) Ветраваці, зь якой нагоды сьвяты Канва мог прыслаць да мяне пустэльнікаў?

Мо якасыці нечысьць мірным жарбітом парушыла іх жарбу?
Ці, магчыма, на ланяў пустыні сьвятой палюе якісь зладзей?
Або цьвет не цьвіце ды вядзее лісьцё – азнака маіх правін?
Што ж магло іх здалёк прывесьці у палац? Бядота? Ці ўсё-ткі не?
[111]¹

Ветраваці: Я думаю, пустэльнікі прыйшлі, каб скласьці Ваша-мосьці падзяку за мірнае праўленьне.

Уваходзіць жрэц, за ім Канвавы вучні, а за імі Шакунтала з маці Гаўтамі.

Ватайана: Сюды, шаноўныя.

Шарнгарва: Шарадвата,

хаця і правіць тут дастойны валадар, помнячы свой доўг,
і найапошні сьмерд ня збочвае з пуці праўды й чысьціні,
але мая душа прывыкла да лясной безьлюдзі й цішы,
і шумны горад сёй нагадвае мне дом ў вэрхале агню. [112]²

Шарадвата: Твая праўда, Шарнгарва. Калі мы ўваходзілі ў горад, я падумаў тое самае.

Як чысты глядзіць на людзей нячыстых,
як заўжды бадзёры глядзіць на сонных,
як вольны – на вязьняў, гляджу я й бачу
адно ўцехалюбцаў, і больш нічога. [113]³

Шакунтала: (заўважыўшы дурны знак) Што гэта? Чаму ў мяне заторгалася правае вока? Дурны знак, ныйначай!

¹ Памер *śārdūlavikrīḍita-*.

² Памер *śikhariṇī-*.

³ УІ памер *āryā-*. Заменены на *triṣṭubh-*.

Гаўтамі: Хай адхінецца ліха! Хай пашлюць табе шчасьця боскія апекуны твайго мужа ды яго роду!

Ідуць да сьвяцілішча.

Сомарата: *(указваючы на князя)* Пустэльнікі, а вось і князь, абаронца людзей усякага стану ды веку. Ён толькі што пакінуў сталец і чакае на вас ля сьвяцілішча. Глядзеце!

Шарнґарава: Вялікі сьвятару, мы цэнім ягоную ласку, але ў гэтай справе мы толькі пасярэднікі й для сябе нічога ня хочам.

Плады падносячы, схіляе дрэва голье,
спускаецца, каб напаіць зямліцу, хмара,
сьціплей тым праведнік, чым ён стае багатшым –
так чыніць той, хто памагаць паклікан іншым. [114]¹

Ветраваці: Вашамосьць, пустэльнікі выглядаюць задаволенымі. Я думаю, справа, зь якой яны прыйшлі, няцяжкая.

Душйанта: *(пабачыўшы Шакунталу)* Ах, а хто гэтая паненка?

Што за дзева сваю пекнату
хавае ад нас пад ядвабнай смугою?
Між пустэльцаў суворых яна –
як парастак сьвежы між чэзлага лісьця. [115]²

Ветраваці: І я заўважыла яе, Вашамосьць. Такая красуня! Але за вялёнаю амаль не відаць твару.

Душйанта: Годзе! Ня варта мне разглядаць чужую жонку.

Шакунтала: *(наклаўшы руку на грудзі, сама сабе)* Сэрцайка маё, чаго ж ты так забілася? Супакойся, не раскахаў мяне паніч.

Сомарата: *(выходзячы наперад)* Вашамосьць, пустэльнікі былі прынятыя паводле Сьвятога Слова й цяпер хочуць перадаць Вам пасланьне ад сьвятога Канвы. Хай пан рачыць іх выслухаць.

¹ Памер *vaṁśasthāvīla-*.

² Памер *āryā-*.

Душйанта: Я слухаю.

Канвавы вучні: (*падняўшы рукі*) Перамогаў князю!

Душйанта: Вітаю вас!

Канвавы вучні: Хай здабудзеш ты ўсяго, чаго жадаеш!

Душйанта: Ці добра вам жарбуецца? Ніхто не замінае?

Канвавы вучні:

Хто ж наважыць нам завадзіць, калі нас твой бароніць лук?!

Пакуль зьзяе ў небе сонца, цьме ня месца на сёй зямлі. [116]¹

Душйанта: Значыць, не дарма я нашу тытул князя. Ці ў добрым здароўі цяпер, на радасьць сьвету, багавіты Канва?

Шарнгаравя: Хто дасягнуў духоўнай дасканаласьці, той сам кіруе сваім здароўем. Ён таксама пытаецца аб князевым здароўі ды шле Вашамосьці вестку.

Душйанта: І што багавіты ў ёй кажа?

Шарнгаравя: А кажа ён вось што: «Раз пан ажаніўся з маёю дачкою з узаемнай згоды, то я такому шлюбу толькі рады й даю сваё добраславеньне.

Цябе мы лічым найдастойным між дастойных,

а дочка наша – увасобленая цнота.

Злучыўшы гэткіх маладых законным шлюбам,

ня мог памылкі дапусьціць бажысты Брагма. [117]²

Яна носіць тваё дзіця. Прымі яе ў свой род, як тое прадпісвае закон».

Гаўтамі: Вялікі княжа, і я б хацела нешта дадаць.

Не пытала яна бацькоў,

ня раіўся й ты з сваякамі сваімі –

¹ Памер *sloka*-.

² Памер *vaṃśasthavila*-.

ажаніліся вы самахоць.

Тут словы лішнія – будзьце шчасьлівы! [118]¹

Шакунтала: (*сама сабе*) Што ж адкажа паніч?

Душьянта: Што ўсё гэта значыць?

Шакунтала: (*сама сабе*) Гора, гора!

Шарнгаравя: Але, што ўсё гэта значыць? Каму, як ня пану ведаць звычаі й парадкі гэтага сьвету?!

Калі дружина ў сваякоў жыве, то людзі
і ў найчасьцівай пачынаюць сумнявацца.

Таму бацькі і адсылаюць дочку самі
жыць з мужам, нават калі ён яе ня любіць. [119]²

Душьянта: То-бок вы сьцьвярджаеце, што гэтая паненка – мая жонка?

Шакунтала: (*у роспачы*) Сэрцайка, вось і спраўдзіліся ўсе твае страхі!

Шарнгаравя: Ці прыстала князю парушаць закон, толькі таму што яму не падабаецца ўласны ўчынак?

Душьянта: Што за хлусьлівыя абвінавачаньні?

Шарнгаравя: У тых, што ўпіваюцца ўладаю, як віном, такія перамены ня рэдкасьць.

Душьянта: А цяпер яшчэ і абразы!

Гаўтамі: Дачушка, ты толькі не саромся. Я на хвілінку адкіну вьлэну – і муж адразу цябе пазнае. (*Адкідае вьлэну.*)

Душьянта: (*разглядаючы Шакунталу, сам сабе*)

З такой бездакорнай дзевай, пэўна ж, я мог пабрацца,
і ўсё ж я ня помню шлюбу – нельга прымаць яе мне!

¹ Памер *āryā-*.

² Памер *vaṃśasthāvīla-*.

Пчала так на золку ўецца вокал духмянай кветкі:
нэктару напіцца хоча – толькі ж пялёсткі ў росах! [120]¹

Стаіць у роздумах.

Ветраваці: (*сама сабе*) І ўсё ж наш гаспадар – сама праведнасьць. Іншы ня стаў бы вагацца, калі б да яго прыйшла такая красуня – ды яшчэ самаволь?!

Шарнгаравы: Княжа, што значыць тваё маўчаньне?

Душманта: Паслухайце, колькі не спрабую – не магу я ўспомніць, каб шлюбавалася з гэтай маладзіцаю. Як жа мне прыняць яе, цяжарную, у свой дом? Мяне будуць лічыць пералюбнікам!

Шакунтала: (*у распачы, сама сабе*) Цяпер ён сумняецца ў самім нашым шлюбe! Навошта мае надзеі ўзлуналі так высока?!

Шарнгаравы: Значыць, не.

Прабачыў маўчальнік табе, што дочку
змусьціў ты – таму так яго няславіш,
яго, што табе, нібы ты й ня злодзей,
сам дорыць багацьце, якое скараў ты?! [121]²

Шарадвата: Годзе, Шарнгаравы. Мы перадалі ўсё, што мусілі перадаць. Пачулі мы й князеў адказ. Шакунтала, скажы цяпер сваё апошняе слова, якое ўсё праясьніць.

Шакунтала: (*сама сабе*) Калі прайшло такое каханьне, якім кахаў мяне ён, ды яшчэ так хутка – то нашто пра сябе нагадваць? Адно аплакваць – вось што застаецца! (*Гучна.*) Мужу мой... (*Спыняецца.*) Не, раз ты сумняесься ў самім нашым шлюбe, зьвяртацца да цябе так не выпадае. Нашчадку Пуру, ня годзіць табе гаварыць са мною такімі словамі – пасля таго як у лясной пустэльні ты спакусіў маё даверлівае сэрца й намовіў стаць тваёю жонкай!

¹ Памер *mālinī*-.

² Памер *upajāti*-.

Душійанта: *(закрываючы вушы)* Якое блюзьнерства!

Ачарняючы цяпер маё імя,
запляміш заразом ты і сябе, жанчына, –
так празрыстая раней рака
змывае берагі ды валіць дрэвы. [122]¹

Шакунтала: Добра, калі ты паводзісься так толькі таму, што думаеш, што я жонка іншага, то я разьвею ўсе твае падазрэньні гэтаю памяткай.

Душійанта: Выдатна!

Шакунтала: *(мацаючы палец, дзе павінен быць пярсьцёнак)* Бо-жухна, а дзе ж пярсьцёнак? *(Глядзіць у адчай на Гаўтамі.)*

Гаўтамі: Відаць, ён сасьлізнуў у цябе з пальца, калі ты складала пашану водам у прошчы Індрані² каля таго месца, дзе на зямлю спускаўся ейны муж.

Душійанта: *(усьміхаючыся)* Праўду кажуць, жанчынам слоў не пазычаць – прыдумляюць на хаду!

Шакунтала: Значыць, так мне судзіла доля. Але скажу табе, княжа, нешта яшчэ.

Душійанта: І хай гэта нешта будзе нарэшце праўдай.

Шакунтала: Аднаго дня мы сядзелі з табою ў альтанцы, апавітай ліянамі. У тваёй руцэ быў кубак з лотасных лістоў, напоўнены вадою...

Душійанта: Я слухаю-слухаю.

Шакунтала: ...і тут да нас падышла маладая сарна, маё прыёмнае дзіцятка, я заву яе Раскосымі вочкамі. Табе стала яе шкада, і ты пачаў падзываць яе да сябе, каб напаіць. Але сарна, ня ведаючы цябе, ня стала піць з тваіх рук. А калі тую самую ваду пра-

¹ У1 памер *āryā-*. Заменены на *udgāthā-*.

² У1 *śacī-* 'сіла' – Індрава жонка.

панавала я – яна пачала лакаць. І ты, рассьсьмяяўшыся, скажаў:
«Зямляк земляка чуе здаля. Вы абедзьве вырасьлі ў лесе».

Душйанта: Вось такімі салодкімі, але пустымі словамі жанчыны й звабліваюць юрліўцаў.

Гаўтамі: Вялікі княжа, ты ня маеш права так гаварыць. Шакунтала вырасла ў пустэльні, яна незнаёмая з падманам.

Душйанта: Старая пустэльніца,

ад роду хітрыя жанкі, іх вучыць ня трэба,
што добра бачна у зьвярох – пагатоў у людзях.
Вазьмі зязюлю, што ў чужых пакідае гнёздах
карміць уласных птушанят, а сама зьлятае. [123]

Шакунтала: (*гнеўна*) Нягоднік! Ня трэба судзіць іншых па сваім падступным сэрцы! Хто яшчэ пасьмеў бы так абражаць мяне?! Ты хаваеся пад покрывам дабрачыннасьці, як балота – пад сакавігаю травой.

Душйанта: (*сам сабе*) Здаецца, гнеў яе шчыры, і гэта мяне бянтэжыць.

Калі адмовіўся прызнаць я каханьне наша,
занадта жорстка прагучаў мой адказ, напэўна:
так бровы выгнула яна над вачэй пажарам,
што лук у Камы¹ не стрымаў – напалам зламаўся! [124]²

(*Гучна.*) Дарагая, учынкi князя Душйанты добра вядомыя ўсёй дзяржаве. І пералюбства сярод іх няма.

Шакунтала: А я стаю тут, як распусьніца! Так мне і трэба! Даверылася нашчадку Пуру, у якога на вуснах мёд, а ў сэрцы – атрута! (*Закрывае твар крысам сукенкі, пачынае рыдаць.*)

¹ Жаночыя бровы часта параўноўваюцца санскрыцкімі паэтамі з лукам бога каханьня, а палкія позіркi – зь ягонымі стрэламі.

² 123-124 – памер *vasantatilakā*-.

Шарнгаравы: Уласная неразважнасьць пячэ ня горш за агонь.

Таму й не сьпяшае ніколі мудры,
тым болей – у справе з таемным шлюбам,
бо часта ў ня зьведаным добра сэрцы
нянавісьцю раптам стае каханьне. [125]¹

Душійанта: Ды чаму вы верыце гэтай маладзіцы, а мяне абвінавачваеце ва ўсіх гэтых грахах?

Шарнгаравы: (зьдзекліва) Відаць, настаўлялі князя дагары нагамі, раз ён думае, што

няможна таму чалавеку верыць,
каго з нараджэньня хлусьні ня ўчылі,
а трэба таго уважаць дастойным,
хто добра засвоіў навуку зману. [126]²

Душійанта: Дарагі мой праўдалюбе, дапусьцім, што ўсё так і ёсьць і я сапраўды падмануў яе. Што я гэтым здабуду?

Шарнгаравы: Уласную пагібель.

Душійанта: Каб паўравы самі шукалі сабе пагібелі? Ня веру!

Шарадвата: Шарнгаравы, што тут яшчэ сказаць? Настаўнікаў наказ мы выканалі. Думаю, пара вяртацца ў пустэльнію. (Да князя.)

Можаш кінуць, можаш прыняць – яна жонка твая цяпер,
а ўладу мужа над жонкай лічаць рушы бязьмежнаю. [127]³

Гаўтамі, ідзе першаю.

Пачынаюць ісьці.

Шакунтала: Як жа так? Спачатку мяне падмануў гэты нягоднік, а цяпер і вы мяне пакідаеце?! (Пачынае ісьці за імі.)

¹ У1 памер *śloka*-. Заменены на *triṣṭubh*-.

² Памер *upajāti*-.

³ Памер *śloka*-.

Гаўтамі: (*спыніўшыся*) Шарнгарава, сынку, Шакунтала ідзе за намі й горка плача. Што будзе мая бедная дачушка рабіць у доме мужа, які так бяздушна яе адрынуў?

Шарнгарава: (*наварочваючыся ў гневе*) Ах ты свавольніца! Хочаш парушыць запавет продкаў і пакінуць мужа?¹

Шакунтала ўздрыгвае ў спалоху.

Шарнгарава: Шакунтала!

Калі распусьніца ты, як гаворыць князь,
то што айцу з такой дочкай цяпер рабіць?
Калі ты клятвы² сваёй не ламала ўсё ж,
то і рабыняю ў мужа ільга пражыць. [128]³

Заставайся тут, а нам пара ісьці.

Душйанта: Што ж ты, пустэльнік, падманваеш маладзіцу?

Месяц будзіць лотас-цвёт
адзіна ночны, дзённы ж – сонца.
Муж, адданы жонцы сваёй,
з чужой ня стане жыць дружнай! [129]⁴

Шарнгарава: Адзін раз ты ўжо забыў пра сваё злачынства – за ўцехаю зь іншымі. Чаму ж ты так баісься парушыць закон цяпер?

Душйанта: Я мушу спытацца ў свайго жраца, у чым будзе цяжэйшы грэх.

Ці мне заставацца ў змане, ці давесьці, што гэта зман?

Ці верную жонку прагнаць, ці з чужою ў граху мне жыць?[130]⁵

¹ Гл. заўвагу 2 на стар. 102.

² Ідзецца пра шлюбную клятву.

³ Памер *drutavīlambita-*.

⁴ У1 памер *āryā-*. Заменены на *udgāthā-*.

⁵ Памер *śloka-*.

Сомарата: *(разважаючы)* Калі ўжо так здарылася, то...

Душійанта: Хай пан мяне наставіць.

Сомарата: ...няхай гэта маладзіца застанецца ў нашым доме, пакуль не народзіць дзіця. Калі спытаеся: «Навошта?» – я магу адказаць. Празорцамі было прадказана, што твой першанец стане ўсядзержцам. Калі сын гэтай сьвятароўны будзе мець адпаведны знак на руцэ¹, то складзі ёй пашану ды ўвядзі ў сваю жанкоўню. Калі ж не, то яна павінна будзе вярнуцца да свайго бацькі.

Душійанта: Добра, так і зробім.

Сомарата: Дзіця, ідзі за мною.

Шакунтала: О маці Зямля, забяры мяне да сябе!²

Плачучы, выходзіць за жрацом. А за ёю – і пустэльнікі.

Князь, у якога памяць адабраная праклёнам, стаіць і разважае пра Шакунталу.

За сцэнаю.

Дзіва! Дзіва!

Князь: *(чуючы)* Што там дзеецца?

Сомарата: *(уваходзячы, вельмі здзіўлены)* Вашамосьць, адбылося нешта неймавернае!

Князь: Што, што там?

Сомарата: Толькі Канвавы вучні пайшлі,

стала яна долю клясьці ліхую й

рыдма рыдаць, рукі узняўшы ўгору...

¹ Калі рысы на правай руцэ закручваліся ў кола, гэта было знакам таго, што мужчына стане ўсядзержцам – валадаром усяе зямлі. Тут жа, у п'есе, знакам стала балонка паміж пальцамі.

² Г. зн. «раскрыйся й паглыні мяне, дай мне памерці».

Душьянта: І што далей?

Сомарата:

...тут са стаўка дзеваў нябёсных¹ выйшла
дзева-сьвятло й, плачку падняўшы, зьнікла. [131]²

Усе выражаюць здзіўленьне.

Душьянта: Рашэньне ўжо прынятае, навошта мучыць сябе марнымі додумкамі? Хай пан ідзе адпачываць.

Сомарата: (*крыху падумаўшы*) Добра, хай будзе так. Перамогаў!
(*Выходзіць.*)

Душьянта: Ветраваці, я зусім зьмяцежаны сёньняшнімі падзеямі. Правадзі мяне ў лажніцу.

Ветраваці: Сюды, Вашамосьць.

Душьянта:

Гэту дочку мудраца
ня помню я, каб браў за жонку.
Але ж сэрца так смыліць,
нібыта хоча, каб я паверыў! [132]³

Або выходзяць.

¹ Ідзеца пра апсараў. Такім чынам, узьнясенне Шакунталы зьвязваецца зь яе паходжаньнем ад апсары Мэнакі. Цікава, што ў Калідасы нідзе не расказваецца, чаму й калі Мэнака зьлітавалася над бязжална кінутаю дачкою. У сёмай дзеі паэт крыху пралівае на гэта сьвятло, але ня надта пераканаўча.

² Памер *śālinī*-.

³ Памер *āryā*-.

паміждзея трэцяя

Уваходзіць князеў швагер¹ – начальнік гарадзкае варты, за ім двое вартаўнікоў – Сучака й Джанука, якія вядуць зьвязанага рыбака.

Вартаўнікі: (б'ючы рыбака) Ну што, зладзюжка, ану гавары, дзе ты ўзяў гэты пярсыёнак з самацьветам? На ім выгравана імя нашага князя!

Рыбак: (спужаны) Паночкі, зьлітуйцеся! Ня злодзей я!

Сучака: Вядома, які ж ты злодзей?! Князь, відаць, падумаў, што ты шаноўны сьвятар, і зрабіў табе падарунак.

Рыбак: Выслухайце мяне. Я просты рыбак і живу каля Індравай прошчы.

Джанука: Ах ты зладзюжка, хіба мы цябе пра тое пытаем, дзе ты жывеш і што робіш?

Начальнік варты: Не перабівайце яго! Хай раскажа ўсё па парадку.

Вартаўнікі: Як скажаце, начальнік.

Рыбак: Я, паночкі, кармлю сям'ю тым, што лаўлю рыбу: сеткаю, на кручок ці яшчэ як.

Начальнік варты: (са сьмехам) Дастойны заняткаў, нічога ня скажаш².

¹ Нярэдка пэрсанаж у п'есах.

² ЗП 10.46-48: «Прадстаўнікі апасадаў (дзяцей ад шлюбу сьвятара з прадстаўніцаю трох ніжэйшых станаў, ваяра – двух ніжэйшых станаў, вяскоўца – са сьмердаўкаю), а таксама ападгвамсы (дзеці ад шлюбу, у якім бацька належыць да ніжэйшага, чым матчын, стану) павінны пражыўляцца заняткамі, ганебнымі для двойчынароджаных...

Рыбак: Дарма вы так гаворыце.

Не гадзіцца бацькоўскай справаю,
пагарджанаю між іншых, пагарджаць!
І сьвятар найлагодны змушаны
для нябёсьнікаў жывёлаў забіваць. [133]¹

Начальнік варты: Добра-добра. Расказвай далей.

Рыбак: Разьбіраў я нядаўна вялізнага карпа², і тут бачу: у яго ў трыбуху нешта блішчыць. Хваць – а гэта пярсьцёнак з самацьветам. Дай, думаю, прадам. Пайшоў зь ім на рынак – там вы, паночки, мяне і схапілі. Хоць забеце – усё так і было!

Начальнік варты: (*нюхаючы пярсьцёнак*) Здаецца, гэты сьмярдзючы скуралуп³ і сапраўды рыбак. Тым болей трэба разабрацца, адкуль ён узяў такі пярсьцёнак. Джанука, Сучака, хадзем да князя!

Вартаўнікі: (*да рыбака*) Ідзі давай, машнарэзіна!⁴

Усе ідуць.

Начальнік варты: (*да вартаўнікоў*) Я пайду паведамлю князю пра пярсьцёнак, а вы чакайце мяне ля гарадзкой брамы ды глядзеце, каб гэты рыбажэр ня ўцёк.

Нішады (*дзеці сьвятара й сьмердаўкі*) павінны пражыўляцца рыба-лоўствам...» Горшым за гэтыя заняткі лічылася толькі мясьніцтва й гарбарства.

¹ Памер *vaitāliya*-.

² *rohītamatsya*- 'Сурпринус Rohita' – від карпа, які вядзецца ў азёрах ля Гангі. Вырастае да мэтра ўдоўжкі.

³ УІ *goghātin*- 'забойца кароў' – адным з найбольшых грахоў для індуіста ўважаецца забіцьцё каровы, таму гэтае слова ўжываецца як лаянка.

⁴ *granthibhedaka*- 'вузларэз', г. зн. злодзей. Грошы насілі ў кавалку тканіны, адзін канец якой завязваўся ў вузел, а другі абвязваўся вакол таліі.

Вартаўнікі: Будзем старацца, начальнік. Хай князь будзе да Вас літасьцівы.

Начальнік варты выходзіць.

Сучака: Джанука, нешта начальнік не сьпяшаецца.

Джанука: Нельга ж проста так узяць і зайсьці да князя.

Сучака: У мяне ўжо рукі сьвярбяць надзець гэтаму зладжоку вянок на галаву¹. (*Указвае на рыбака.*)

Рыбак: Нельга забіваць чалавека без прычыны!

Джанука: (*пабачыўшы начальніка*) А вось і начальнік ідзе, а ў руцэ – князеў загад. (*Да рыбака.*) Ну што, кішэньнік, цяпер альбо бруганьню на корм пойдзеш, альбо сям'ю сабачую ўбачыш².

Начальнік варты: (*уваходзячы*) Гэй, Сучака, разьвяжы рыбака. Праўду сказаў ён пра пярсьцёнак.

Сучака: Як скажаце, начальнік.

Джанука: Ну і лёсік: вярнуўся з жытла самога бога сьмерці!

Разьвязвае рыбака.

Рыбак: (*накланіўшыся начальніку варты*) Пане, а нашто ж мне цяпер жыць?

Начальнік варты: Князь рачыў перадаць табе вось гэты дар, роўны кошту пярсьцёнка. (*Перадае рыбаку падарунак.*)

Рыбак: (*накланіўшыся, бярэ грошы*) Дзякую міласьціваму пану!

¹ Чалавеку, якога абракалі Шыву альбо Дурзе, надзявалі на галаву вянок. Так рабілі й са звычайнымі злачынцамі перад пакараньнем. А за крадзеж княскага майна акурат каралі горлам.

² На думку Моньера-Ўільямза, вартаўнік абыгрывае тут выраз «пабачыць твар [свайго] дзіцяці» (словы «сабакі» і «дзіцяці» гучаць на пракрыце вельмі падобна). Ідзецца пра сабак, якія даядалі на жэглішчы не да канца спалення трупы.

Сучака: Яшчэ б ён ня дзякаваў! Амаль на кале апынуўся, а цяпер яго ледзь не на слана¹ садзяць!

Джанука: Начальнік, відаць, князь высока цаніў гэты пярсьцецёнак, раз так шчодро адарыў рыбака.

Начальнік варты: Думаю, не ў самім пярсьцеценку справа. Толькі ён убачыў яго, як, пэўна, успомніў кагосьці вельмі дарагога – бо адразу заплакаў. А князь, як вы ведаеце, чалавек стрыманы.

Сучака: Саслужылі вы князю добрую службу, начальнік.

Джанука: Хутчэй гэтаму патрашыльніку рыб! (*Глядзіць на рыбака з зайздрасьцю.*)

Рыбак: Шаноўныя, возьмеце палову грошай – хай гэта будзе платаю за вянок².

Джанука: Зусім іншая справа!

Начальнік варты: Ну, рыбака дарагі, цяпер ты мой найлепшы таварыш. Трэба абмыць наша навацьпечанае сяброўства. Хадзем у карчму, вып'ем вінца!³

Астатнія: Хадзем-хадзем!

Усе выходзяць.

¹ Сланы ўжываліся падчас сьвяточных шэсьцяў, таму сядзецц на іх уважалася за вялікі гонар.

² *sumanomūlyam* – гульня слоў: «плата за кветкі» і «плата за ласку».

³ У *kādambarī* – 'алькагольны напой з кветак дрэва кадамба'.

वसन्त षोडश्या

На наветраным повазе зьяўляецца апсара
на ймя Санумаці.

Санумаці: Вось і скончылася маё чаргаваньне на прошчы апсар, калі сьвятыя мужы чыняць абмываньне. Пайду пагляджу, што там робіць мудры князь. Усё ж такі Шакунтала – дачка Мэнакі, а значыць, мне радня. Дый сама Мэнака прасіла мяне разьведаць усё наконт сваёй дачкі. (*Азіраецца.*) Дзіўна! Сёньня Сьвята вясны¹, але ў княскім палацы не відаць ніякай падрыхтоўкі. Я магла б дазнаць прычыну і сама – сілаю празору, але будзе лепей зрабіць усё, як прасіла мяне сяброўка. Накіну на сябе плашч-нябачанку ды стану каля вунь тых садоўніц. Ад іх усё і разьведаю. (*Спусьціўшыся на зямлю, становіцца ля садоўніц.*)

*Уваходзяць дзьве садоўніцы². Першая зь іх разглядае
кветку манга.*

Першая садоўніца:

Манга-кветачка мая,
зялёна-жоўтая красуня-краска!
Распускайся ж ты, расьцьвітай
на радасьць нам, вясны вьстунка! [134]³

¹ *vasantotsava*- – сьвята прыходу вясны, прысьвечанае богу Крышну. Аднак раней падчас яго, відаць, ушаноўваўся і бог каханьня Кама, што відаць з наступнай сцэны з садоўніцамі. Сьвята таксама завецца *holākā*-, ці *holī*-. Раней голі сьвяткавалі на пачатку красавіка, але цяпер урачыстасьці адбываюцца на пачатку сакавіка.

² Садоўніц завуць *Parabrtikā*- ‘зязюлечка’ і *Madhukarikā*- ‘пчолка’, што далей абыгрываецца ў іх размове.

³ Памер *āryā*-.

Другая садоўніца: Зязюлечка мая, пра што ты там кукуеш сама з сабою?

Першая садоўніца: Ах, Пчолка мая, ты ж ведаеш: варта тваёй Зязюлечцы пабачыць кветку манга, як яна хмялее ад радасці.

Другая садоўніца: *(радасна падбягае да сяброўкі)* Ах, няўжо і праўда прыйшла меданосная вясна?!

Першая садоўніца: Так, Пчолка, прыйшла. Пара й табе забыцца ў палкай песьні ды зумкаць вакол дрэўцаў.

Другая садоўніца: Патрымай мяне, мілая, я стану на дыбачкі ды сарву кветку. Хачу паднесці яе богу каханьня.

Першая садоўніца: Добра, але калі атрымаеш узнагароду – палавіна мая.

Другая садоўніца: А як жа іначай?! Мы з табою – адно, і жыццці нашы неразлучныя. *(Абапёршыся на сяброўку, прыўстае ды зрывае кветку.)* Ах, кветка яшчэ не раскрылася, але ўжо так салодка пахне, калі адламаць чаранок! *(Складвае далоні лодачкаю.)*

Кветка-кветачка, цябе

дару Любві я луканоснай.

Будзь найлепшай зь пяці стрэл¹,

што сэрца тнуць жанкам вандроўцаў². [135]³

Кідае кветку. Уваходзіць Ватайана, рэзка адкідваючы занавеску.

¹ Стрэламі богу каханьня служылі пяць кветак: ашока (*Jonesia Asoka*), белы лотас, блакітны лотас, язьмін і манга.

² Жонка, што тужыць па мужу, пакуль ён падарожнічае, – адзін з улюбёных вобразаў санскрыцкіх паэтаў. Ёсць ён і ў ВВ: «Згледзяць цябе на дарозе вятроў і пачнуць у надзеі / косы свае падымаці жанкі вандравальцаў далёкіх» (1.8.1-2).

³ Памер *āryā-*.

Ватаяна: (*гнеўна*) Стой, дурніца! Як ты сьмееш зрываць кветкі манга, калі наш князь найстражэйшым чынам забараніў сьвяткаваць прыход вясны?

Абедзьве садоўніцы: (*спалохана*) Даруй нам, паночку! Мы ня ведалі.

Ватаяна: Яны ня ведалі... Як жа ж! Князевому загаду падпарадкоўваюцца нават дрэвы і птушкі!

Хоць пара ужо кветцы манга расьцьвісьці, ня сьмее яна цьвісьці; хоць зардзеўся ужо раскошны амарант, ня ўскрые ніяк бутон; хоць зіма прамінула, ў лесе цішыня: ня чутна нідзе зязюль; нават Кама спужаны: з тула напалоў ён вынуў стралу й замір.

[136]¹

Абедзьве садоўніцы: Няма сумневу, вялікая князева сіла!

Першая садоўніца: Паночку, нас толькі пару дзён таму прыслаў князеў швагер Мітравасу, каб даглядаць тутэйшы сад. Вось таму й ня чулі мы нічагуткі пра загад.

Ватаяна: Добра-добра, толькі больш так не рабеце.

Абедзьве садоўніцы: Паночку, здаволь нашу цікаўнасьць. Раскажы нам, калі можна, чаму гэта князь забараніў сьвяткаваць прыход вясны?

Санумаці: А людзі вельмі любяць сьвяты. Тут павінна быць нейкая паважная прычына.

Ватаяна: Чаму ж няможна? Пра гэта ўсе гавораць. Хіба не дайшлі да вас чуткі аб тым, як князь адрынуў Шакунталу?

Абедзьве садоўніцы: Дайшлі-дайшлі, паночку. Нам расказаў князеў швагер, але толькі да таго месца, калі быў знойдзены пярсьцёнак.

¹ Памер *śārdūlavikrīḍita*-.

Ватайана: А па тым і ня шмат здарылася. Толькі князь убачыў свой пярсьцёнак, як адразу ўспомніў, што сапраўды таемна ажаніўся з Шакунталаю, і зразумеў, што адрывуў яе памылкова. З таго часу й грызе яго раскаяньне.

Занядбаў ён дзяржаву, раднікаў прагнаў, забавам ня рады больш, і начама ў пасьцелі круціцца бяз сну, ня ў сілах забыць віну.

А калі загаворыць (зь ветласьці адно) зь якою з сваіх дружын, то адразу ў бянтэзе моўкне, бо яе назваў ён чужым імём¹. [137]

Санумаці: Прыемна чуць.

Ватайана: Князева скруха, вось што забараніла сьвята.

Абедзьве садоўніцы: Яго можна зразумець.

За сцэнаю.

Сюды, сюды, Вашамосьць!

Ватайана: (*прыслухоўваючыся*) Ага, сюды ідзе сам князь. Вяртайцеся да работы.

Абедзьве садоўніцы: Добра, паночку. (*Выходзяць.*)

Уваходзіць Душманта ў пакаяннай адзежы, за ім – блазен і брамніца.

Ватайана: (*разглядаючы князя*) Ат, прыгожы выгляд чаруе нас ва ўсякім стане. Наш князь прыўкрасны і ў сваім смутку.

Паздымаў ён аздобы, толькі бранзалет на левай блішчыць руцэ. Ад бяссонья схуднеў ён, чырвань у вачох, і вуснаў завянуў цвет. Але ўсе гэты мукі ўнутранай красы ня могуць сабой зацьміць. Так алмаз шліхаваны траціць у вазе, але ж зіхаціць ярчэй.

[138]²

¹ Г. зн. Шакунталаю.

² 137-138 – памер *śārdūlavikrīḍita*-.

Санумаці: (*пабачыўшы князя*) Няма дзіва, што Шакунтала так зьнемагае па ім, хоць ён і зьняславіў яе, прагнаўшы.

Душьянта: (*ідучы марудна ў задуменьні*)

Спала сэрца у грудзях,
калі мяне звала мая красуня.
Адно гора будзіць нас,
любві мы голасу зусім ня чуем. [139]¹

Санумаці: Так і ёсьць.

Мадгавйя: (*сам сабе*) Ну вось, ізноў у яго прыступ Шакунталінай хваробы. Як яго вылечыць – не дабярэ розуму.

Ватаяна: (*падыходзячы*) Перамогаў Вашамосьці! Вялікі княжа, я толькі што аглядзеў сад: усё гатова для Ваших забав.

Душьянта: Ветраваці! Скажы майму дарадцу, вельмішаноўнаму Пішуну, што я вельмі стомлены пасля бяссоннай ночы й не змагу сёння ўзысці на сталец правасудзьдзя. Няхай ён запіша ўсе разгледжаныя справы гараджанаў і перадасьць іх мне пазней.

Ветраваці: Слухаю, Вашамосьць. (*Выходзіць.*)

Душьянта: Ватаяна, ты таксама вяртайся да сваіх абавязкаў.

Ватаяна: Слухаю, Вашамосьць. (*Выходзіць.*)

Мадгавйя: Машку адагналі. Цяпер можна і адпачыць. Глядзі, які прыгожы цяпер сад! Халады мінулі, сьпёка яшчэ не надышла – любата!

Душьянта: Эх, дружа, праўду кажа прымаўка: «Бяда ідзе ды бяду вядзе».

Бо не пасьпела заслона упасьці з воч
і да Шакунталы ў сэрцы прачнуцца жарсьць,

¹ Памер *āryā-*.

як паразіць мяне Кама задумаў зноў:
на цеціве манга-цвіетам цвіце страла! [140]¹

Мадгавйя: Пачакай крыху. Зараз я сваім кійком саб'ю гэту нахабніцу. (*Падняўшы кій, замахваецца на кветку манга.*)

Душйанта: (*з усмешкаю*) Годзе-годзе, бачыў я тваю сьвятарскую мужнасьць. Скажы лепей, дружа, дзе б мне прысесьці, каб пацешыць позірк відам квітучых ліян? Яны так нагадваюць мне пра каханую.

Мадгавйя: Як дзе? Здаецца, ты сам казаў Чатурыцы, што будзеш бавіць час у альтанцы. У той, што ўвіта ліянамі. Ты нават загадаў ёй прынесьці туды партрэт панны Шакунталы, які нядаўна пачаў маляваць.

Душйанта: Што ж, вядзі. Можа, хоць там я знайду палёжку свайму сэрцу.

Мадгавйя: Сюды-сюды. (*Ідуць. Санумаці рушыць за імі сьледам.*) А вось і яна, альтанка. Глядзі, як чароўна глядзяцца кветкі на самацветных лавачках – нібыта вітаюць нас і просяць увайсці! Хадзем прысядзем! (*Уваходзяць і сядваюць.*)

Санумаці: Схаваюся за ліянамі ды пагляджу на партрэт, а потым раскажу сяброўцы, як моцна муж яе кахае. (*Схаваўшыся, стаіць.*)

Душйанта: Цяпер я, дружа, помню ўсё, што адбылося ў мяне з Шакунталаю. Гэта праўда, цябе не было побач, калі я праганяў яе. Але ж я і раней расказваў табе пра Канвоўну. Чаму ж ты маўчаў увесь гэты час? Ці ты таксама яе забыў, як і я?

Мадгавйя: Не, не забыў. Але ж ты сам, калі расказваў мне пра Шакунталу, у канцы дадаў, што ўсё гэта проста жарт. А я, галавацяп, табе паверыў. Доля круціць намі, як хоча.

¹ Памер *drutavilambita*-.

Санумаці: Што праўда, то праўда.

Душйанта: (*трохі падумаўшы*) Дрэнна мне, дружа.

Мадгавйя: Што гэта з табою? Не чакаў я ад цябе такога! Сапраўдны мужчына ніколі не паддаецца смутку. Хіба горы дрыжаць пад націскам ветру?

Душйанта: Толькі я падумаю, як груба яе адрынуў, як моцна яна пакутуе цяпер на самоце, – мяне апаноўвае адчай.

Калі за маці ўсьлед наважыла пайсьці, выгнаная мной,
а ёй: «Застанься тут!» – сувора загадаў вучань мудраца,
яна ў слязох ізноў зірнула на мяне, жорсткага, з мальбой,
і позірк той дасюль атручанай стралой сэрца мне пячэ. [141]¹

Санумаці: Авохці, а ён і сапраўды раскайваецца! Гэта ня можа ня радаваць.

Мадгавйя: Думаецца мне, Шакунталу мог зьнесці нехта зь нябёсьнікаў.

Душйанта: А хто б яшчэ наважыўся дакрануцца да вернай жонкі вялякнязя? У пустэльні мне казалі, што маці тваёй сяброўкі² – сама Мэнака. Сэрца мне падказвае, што гэта яна і зьнесла Шакунталу альбо нехта зь яе сябровак.

Санумаці: Не, розум ягоны мяне ня дзівіць, а вось нядаўняя амарока...

Мадгавйя: Калі так, то думаю, вы яшчэ пабачыцеся.

Душйанта: Чаму?

Мадгавйя: Ды таму што ніводныя бацькі ня змогуць доўга глядзець на тое, як пакутуе іх дачка ад разлукі з мужам.

¹ Памер *śikharīni*-.

² Князь называе Шакунталу сяброўкаю Мадгавйі. Гэтаксама робіць йакша ў ВВ, калі, зьвяртаючыся да воблака, называе сваю жонку ягонаю сяброўкаю.

Душйанта: Дружа,

Ці гэта міраж быў, ці сон, ці морак,
ці выйшаў запас маіх добрых справаў¹ –
мінула яно, і з вышыняў шчасьця
у невараць палі мае надзеі. [142]²

Мадгавйя: Не гавары так! Хіба гісторыя зь пярсьцёнкам не паказвае, што сустрэча зь немінучым, нават самая неверагодная, рана ці позна адбываецца?!

Душйанта: (разглядаючы пярсьцёнак) Тады мне вельмі яго шкада: ён упаў з вышыняў, якіх няпроста дасягнуць.

Пэўна, персьню, і тваіх усіх заслугаў
не хапіла, каб пекнатою такой валодаць,
раз судзіла табе доля з ружы пальца
сасьлізнуць зьнячэўку на дно, у цьму рачную. [143]³

Санумаці: Яго было б шкада, калі б ён быў на іншай ружэ.

Мадгавйя: А як ён увогуле апынулася на пальцы нашай паненкі?

Санумаці: І мне таксама карціць даведацца.

Душйанта: Добра, зараз раскажу. Калі я вяртаўся з пустэльні ў сталіцу, мая каханая, са сьлязьмі на вачох, спытала: «Панічу, калі ты прышлеш пра сябе вестачку?»

Мадгавйя: І што? Што далей?

Душйанта: А я надзеў ёй на палец гэты самы пярсьцёнак ды сказаў:

¹ Ідзеца пра запас добрых спраў, учыненых князем у мінулых жыцьцях.

² Памер *ураjātī* -

³ Памер *puspītāgra* -

«Лічы па літары штодня у маім ты імі,
што на пярсыцёнку, і калі падыдзеш да рэшняй,
прыедзе, любая, у гай па цябе пасланьнік:
у стольны горад да мяне адвязе цябе ён». [144]¹

Але я, бессардэчны, забыў і ня выканаў свайго абяцання!

Санумаці: Усё так добра пачыналася, але доля судзіла іначай!

Мадгавйя: А як пярсыцёнак трапіў карпу ў трыбух?

Душйанта: Калі твая сяброўка малілася ў прошчы Шачы, пярсыцёнак сасьлізнуў зь ейнага пальца ў Ѓангу.

Мадгавйя: Ах, вось яно што!

Санумаці: Дык вось чаму князь, заўжды адданы праўдзе, засумняваўся ў сваім шлюбe з Шакунталай. І ўсё ж такі, хіба такое каханьне патрабуе памятак? Як жа так сталася?

Душйанта: Таму калі каго й трэба дакараць, дык гэта пярсыцёнак.

Мадгавйя: (*сам сабе*) Здаецца, ён ужо пачынае вар'яцець².

Душйанта:

Як мог ты, персьню, прамяняць на глей рачны
красу чысьцюткую яе пяшчотных рук?!

Зрэшты,

бяздушным рэчам прыгажосьць і неўпрыцям,
але ж як ладаю сваёй пагардзіў я?! [145]³

Мадгавйя: (*сам сабе*) Я тут з голаду паміраю, а ён языком мянціць.

¹ Памер *vasantatilakā*-.

² У іншых адменах п'есы блазен кажа: «А я буду дакараць свой кій. Чаму ж ты такі прамы, а я – крывы?!»

³ Памер *vaṁśasthāvīla*-.

Душйанта: О любая мая, адрынутая безь віны! Глядзі, як мучае мяне раскаяньне! Зьлітуйся ж нада мною, дай нам сустрэцца зноў!

Чатурька: (рэзка адкідваючы занавеску, уваходзіць з карцінаю ў руках) Княжа, а вось і партрэт нашай пані. (Паказвае.)

Мадгавйя: Выдатна, дружа! Такая мілая пастава, столькі жарсьці! Мой позірк ажно спатыкаецца на выпукласьцях.

Санумаці: Ах, ды князь сапраўдны мастак! Гляджу на партрэт – і быццам бачу сваю сяброўку наяве.

Душйанта:

Ня ўсе перадаў я добра і зьмяніў бы сям-там дэталь,
А зрэшты, як ні старайся – красы ейнай не паўтарыць!

[146]¹

Санумаці: Ні ноткі пыхі! Так можа гаварыць толькі сапраўднае каханьне, памножанае на раскаяньне.

Мадгавйя: Дружа, я бачу на карціне тры паненкі. І ўсе прыгажуні. Каторая ж зь іх Шакунтала?

Санумаці: Ня бачыўшы яе красы, ня ведае бядак, што значыць бачыць.

Душйанта: А ты як думаеш?

Мадгавйя: Гм, я думаю, тая, у якой выпадаюць кветкі з рассыпанных валасоў, бо разьвязалася стужка; тая, у якой на лобе праступілі пацеркі поту, а рукі паніклі, як бліскучыя ад вады галінкі мангавага дрэўца, ля якога яна стаіць, крыху прытомленая. Так, вось яна і ёсьць Шакунтала, а дзэве другія – ейныя сяброўкі.

Душйанта: Угадаў! Ёсьць тут і знакі майго каханья:

¹ Памер *śloka*-.

Вось тут, з краёчку, палатно я потным зачапіў пярстом¹,
А вунь там, дзе сьвятлей фарба, – гэта сьлёзаў маіх пячаць.

[147]²

Чатурыка! Мая карціна яшчэ не закончаная – трэба прамаляваць краявід. Схадзі прынясі пэндзлі.

Чатурыка: Пане Мадгавя, патрымайце карціну, пакуль я не вярнуся.

Душьянта: Я сам патрымаю. (*Бярэ карціну. Чатурыка выходзіць.*)

Прагнаў я любую сьпярша ад сябе, каб потым
яе партрэтам зноў і зноў любавалася тайна,
як той вандроўнік, што ракой паўнаводнай згардзіў,
наперад гнаны міражом у сухмень пустыні. [148]³

Мадгавя: (*сам сабе*) Гэта ён прайшоў міма ракі⁴, не папіўшы?!
(*Гучна.*) А што пан зьбіраецца дамалёўваць?

Санумаці: Відаць, ён хоча дадаць усе тыя мясціны, што так падабаюцца маёй сяброўцы.

Душьянта: Вось, паслухай.

Маліні намалюю з парай лебядзёў на водмелі, а ў далі
Гімавату сьвятога сьнежных хрыбты, на схілах аленьяў гуж,
а вось тут, між галін, дзе сушаць жарбіты адзежу сваю з кары,
будзе левым павекам церціся аб рог каханка красуня-лань.

[149]⁵

Мадгавя: (*сам сабе*) А ў выніку намалюе натоўп барадатых пу-
стэльнікаў – як піць даць.

¹ Паценьне ўважаецца адным са знакаў жарснага каханьня.

² УІ памер *āryā-*. Заменены на *śloka-*.

³ Памер *vasantatilakā-*.

⁴ Санскрыцкія паэты нярэдка параўноўваюць жанчын з рэкамі.

⁵ Памер *śārdūlavikriḍita-*.

Душйанта: Забыў намаляваць, яшчэ адну аздобу, якая падабалася Шакунтале.

Мадгавйя: Якую менавіта?

Санумаці: Якую ня можа не насіць дзяўчына, жывучы ў лесе.

Душйанта:

Сірышы краску ў валасох за ейным вухам,
чые тычынкі на ядваб шчакі спадаюць,
і нізку лотасаў, пяшчотных, нібы промні
асеньняй поўні, між яе крамяных грудзяў. [150]¹

Мадгавйя: А чаму гэта яна, нібыта ў спалоху, прыкрывае сабе твар чырвоналілейнай ручкаю?² (*Прыглядаецца ўважлівей.*) Ат, ды гэта пракляты чмель, крадзежнік пылку, хоча сесьці паненцы на твар!

Душйанта: Хутчэй, адгані нахабу!

Мадгавйя: Гэтая твая задача – караць злачынцаў. Вось і адганяй.

Душйанта: Твая праўда. Гэй, мілы госьцю квітучых ліянаў! Навошта ты лятаеш тут і марнуеш час?

Вунь каханачка твая
на кветку прылягла ў любоўнай стоме.
Зьнемаглася ўся ў тузе,
мядку ня п'е – цябе чакае! [151]³

Санумаці: Які незвычайны спосаб адганяць чмялёў. Князь – сама ветлівасць.

Мадгавйя: Глядзі, які ўпарты! Не адганяецца!

Душйанта: Ня хочаш слухацца майго загаду, значыць?

¹ Памер *vaṁśasthāvila-*.

² Жанчыны фарбавалі сабе рукі сандалам – адсюль параўнаньне.

³ Памер *āryā-*.

Калі, нахабніча, кранеш ты бутона вуснаў,
 чым нэктарам я п'янеў на піры каханьня,
 ня бачыць болей пекнаты табе гэтай дзевы:
 замкну я ў лотасе цябе – будзеш там сваволіць! [152]¹

Мадгавйя: Ну, такой суворай пакары ён дакладна спужаецца!
 (*Сьмеючыся, сам сабе*) Зусім зьехаў з глузду са сваім каханьнем,
 і я туды ж. Праўду кажуць, з кім спазнаеься, такім і станеься.
 (*Гучна.*) Дружа, гэта ж карціна, кар-ці-на!

Душйанта: Як карціна?!

Санумаці: Нават я толькі цяпер зразумела, што чмель намаляваны, – што ж казаць пра князя, які бачыць не карціну, а каханую жонку!

Душйанта: Дружа, навошта ты мяне так падмануў?!

Бачыў я ладу сваю
 нібыта наяве й быў шчасьлівы.
 Але ты заман прагнаў –
 і вось яна ізноў карціна! [153]²

Пускае сьлязу.

Санумаці: Такого ў закаханых я яшчэ ня бачыла: спачатку адрывуў, а цяпер сьлёзы пралівае.

Душйанта: Дружа, канца маім пакутам няма! Я больш не магу іх трываць!

Мне зь любай і ў сьне ня стрэцца: я начамі ляжу бяз сну.
 На карціне – і то ейны за сьлязамі ня бачу твар. [154]³

Санумаці: Годзе, ты ўжо цалком выкупіў тое ліха, што ўчыніў Шакунтале, прагнаўшы яе.

¹ Памер *vasantatilakā*-.

² Памер *āryā*-.

³ Памер *śloka*-.

Чатурыка: *(уваходзячы)* Перамогаў гаспадару! Я ўзяла скрынку з пэндзлямі, як Вы прасілі, ды йшла сюды, калі...

Душьянта: Калі што?

Чатурыка: ...калі мне сустрэлася княгіня Васумаці са сваёю служанкаю Таралікай. Яна выхапіла ў мяне скрынку й сказала, што аднясе пэндзлі сама.

Мадгавья: Ты яшчэ лёгка абышлася.

Чатурыка: Але ў княгіні зачাপілася за куст сукенка, і пакуль Тараліка вызваляла крысо, я кінулася наўцёкі.

Душьянта: Дружа, княгіня ідзе сюды, бо гордасьць яе абражаная. Паклапаціся пра карціну.

Мадгавья: Ты б лепей пра сябе паклапаціўся. *(Беручы карціну, падьмаецца.)* Калі выйдзеш адсюль жывым, я буду ў Воблачнай вежы¹. *(Сьпешина выходзіць.)*

Санумаці: Хоць князева сэрца аддадзена цяпер іншай, ён шануе і сваё першае каханьне. А ён сябар вярнейшы, чым я думала.

Брамніца: *(уваходзіць, трымаючы ў руках данясеньне)* Перамогаў Вашамосьці!

Душьянта: Ветраваці, ты часам не сустракала княгіню Васумаці?

Брамніца: Сустракала. Яна йшла сюды, але вярнулася, пабачыўшы ў маёй руцэ данясеньне.

Душьянта: Так, ведаючы, што я буду заняты, яна ніколі мяне не трывожыць.

Ветраваці: Вашамосьць, дарадца Пішуна прасіў перадаць, што змог разгледзець толькі адну справу, бо прыйшлося лічыць вялікую суму грошай. Ён усё запісаў і перадае ліст.

¹ Відаць, ідзеца пра высокую вежу ў палацы.

Душьянта: Пакажы.

Брамніца ўручае князю ліст.

Душьянта: *(прачытаўшы)* Дарадца піша, што нейкі марскі купец на ймя Дганамітра¹ загінуў у караблекрушэнні. Небаракка быў бязьдзетным, таму ўсе ягоныя ашчаджэнні паводле закону пераходзяць у дзяржаўны скарб. Якое гора быць бязьдзетным! Купец быў багатым і, пэўна, меў шмат жонак. Ветраваці, трэба праверыць, ці не цяжарная часам адна з іх.

Ветраваці: Вашамосьць, якраз паведамілі, што купецкая дачка з Айодгій², ягоная жонка, цяпер на трэцім месяцы цяжарнасьці.

Душьянта: Тады ейны сын і атрымае бацькаву спадчыну. Ідзі, паведамі дарадцу.

Ветраваці: Як пан загадае. *(Зьбіраецца ісьці.)*

Душьянта: Пачакай хвілінку.

Ветраваці: Слухаю.

Душьянта: Якая, зрэшты, розніца, ці ёсьць у яго нашчадкі альбо не?

Хто б ні страціў сваіх родных, калі толькі ня грэшнік ён, хай абвесьцяць: у Душьянце ён знойдзе сваяка сабе. [155]³

Ветраваці: Так і будзе абвешчана. *(Выходзіць і неўзабаве вяртаецца.)* Вашамосьць, гараджане сустрэлі ваш указ зь вялікаю радасьцю – як дождж, які прыходзіць па гарачым леце.

Душьянта: *(глыбока й цяжка ўздыхнуўшы)* Так, на жаль, уся спадчына радзіны, калі памірае яе апошні прадстаўнік, пера-

¹ *Dhanamitra*- 'сябар багацьця'.

² *Ayodhya*- – горад на рацэ Сарайу, прытоку Гангі. Легендарная сталіца Рамы, заснаваная яшчэ Ікшваку, сынам Продка (*Manu*-), першым князем Сонечнага роду.

³ Памер *śloka*-.

ходзіць да чужога чалавека. І па маім сконе такі ж самы лёс чакае слаўны род Пуру – як тое насеньне, што пасеяна няўчас.

Ветраваці: Хай адхінецца ліха!

Душьянта: Гора мне, гора – за тое, што пагрэбаваў шчасьцем, якое само прыйшло да мяне!

Санумаці: Няма сумневу, ён дакарае сябе за тое, што прагнаў Шакунталу.

Душьянта:

Як мог я законную жонку выгнаць,
што носіць у лоне майго нашчадка,
як маці-зямля – у сабе насеньне,
што ўздыдзе калісьці магутным дрэвам?! [156]¹

Санумаці: Твой род на табе не перарвецца.

Чатурыка: (да Ветраваці) Навіны пра купцову сьмерць толькі падвоілі князеў смутак. Схадзіла б ты ў Воблачную вежу ды прывяла шанюўнага Мадгавіу – можа, хоць ён зможа суцешыць князя.

Ветраваці: Добрая думка. (Выходзіць.)

Душьянта: Гора-гора! Чакае Душьянтавых продкаў забыцьцё!

Хто будзе продкам узьліваць, як належыць, жортвы,
калі па сьмерці я да іх далучуся ў небе?
Ня маю сына я, што б чын працягнуў аброчны.
Сьлязамі буду вас, дзяды, я паіць да скону! [157]²

Непрытомнее.

¹ Памер *upajāti-*.

² Памер *vasantatilakā-*. Абавязак паення продкаў аброкамі ляжыць на старэйшым сыне. Лічыцца, што калі ў родзе не застаецца нікога, каб чыніць памінальны абрад, продкі зрынаюцца зь неба ў ніжэйшыя сьветы.

Ветраваці: (з трывогаю) Ачуйцеся, гаспадару, ачуйцеся!

Санумаці: Як мне яго шкада! Асьлеплены віною перад Шакунталаю, ён ня бачыць сьвятла выратаваньня. Я магла б ашчаслівіць яго проста зараз. З другога боку, я чула, як Індрава маці, сучышаючы Шакунталу, казалася, што багі ўжо зачалакіся аброкаў, і таму збіраюцца неўзабаве вярнуць князю яго законную жонку¹. Так, няхай усё ідзе сваім парадкам. А я тым часам абрадую навінамі Шакунталу. (*Узьляцеўшы ў неба, зьнікае.*)

За сцэнаю.

Ратуйце! Ратуйце!

Душійанта: (*ачуўшыся й прыслухоўваючыся*) Гэта ж крычыць Мадгавіа. Гэй, ёсьць хто побач?

Чагурыка: (*уваходзячы*) Пане, ваш сябар трапіў у бяду. Ратуйце яго!

Душійанта: Хто пасьмеў пакрыўдзіць бяскрыўднага сьвятара?

Чагурыка: Якаясь нябачная нечысьць схавіла Мадгавіу ды зацягнула на дах Воблачнай вежы.

Душійанта: (*падумаючыся*) Ну, не! Годзе! Нечысьць ужо забіраецца ў мой уласны дом. Зрэшты,

і ўласных праступкаў усіх ня ўбачыш:
то тут спатыкнешся, то там спудлуеш –
дык як жа магчыма адному князю
ўсачыці за кожным сваім падданым?! [158]²

За сцэнаю.

Ратуй, дружа, ратуй!

Душійанта: (*ідучы падбегам*) Ня бойся, я ўжо іду!

¹ Г. зн. засмучаны князь перастаў чыніць багом аброкі.

² Памер *црајāті-*.

За сцэнаю.

Ага, ня бойся! Нехта схапіў мяне за карак ды хоча зламаць, як тую трысьцінку!

Душійанта: (азіраючыся) Мая зброя!

Йаванка: (уваходзячы з лукам) Гаспадару, вось ваш лук са стрэламі й пальчатка.

Князь бярэ лук са стрэламі. За сцэнаю.

Глытну гарачае крыві з твайго я горла
як тыгар – быдла, задзяру цябе умомант.
Заві Душійанту-ўладара, заступцу слабых, –
хай лук нацягне і мяне працяць наважыць! [159]¹

Душійанта: (гнеўна) Ён яшчэ сьмее зьдзекавацца! Пачакай, трупаедзе, твая сьмерць ужо блізка! (Кладзе стралу на цеціву.)
Ветраваці! Вядзі мяне на лесьвіцу!

Ветраваці: Сюды, Вашамосьць!

Усе сьпяшаюцца сьледам.

Душійанта: (азіраючыся) Але тут нікога няма.

За сцэнаю.

Я тут, ратуйце! Я вас добра бачу, але вы мяне – чамусьці не. Я нібы тая мыш пад лапаю ката. Мне канец!

Душійанта: Гэй, нечысьць! Дарма ты ганарысься сваёй нябачнасьцю! Мая страла цябе знойдзе й навосьлеп! Яна

усьмерціць дастойную сьмерці нечысьць,
а сябра, дастойнага жыць, ашчадзіць –
так лебедзь заўжды малако аддзеліць
ад водаў, зь якімі яно зьмяшана. [160]²

¹ УІ памер *praharṣiṇī*-. Заменены на *vaṃśasthāvila*-.

² УІ памер *śloka*-. Заменены на *triṣṭubh*-.

Цэліцца. Зьяўляецца Маталі, Індраў вазьнічы.

Маталі:

Хіба ты Індравы наказ ужо забыў?
У чортаў цэліцца адно твой мусіць лук!
На сябра ж любага свайго пабожны муж
ласкавы кідае пагляд – ня джалы стрэл. [161]¹

Душійанта: (*апускаячы лук*) Гэта ж Маталі! Вітаю вазьнічага са-
мога Індры!

Блазен: (*уваходзячы*) Гэты Маталі мяне ледзь не забіў, як аброч-
ную жывёліну, а ты зь ім вітаеся!

Маталі: (*з усмешкаю*) Вячысты, паслухай, зь якою мэтаю пры-
слаў мяне Пан багоў.

Душійанта: Я слухаю.

Маталі: Ёсьць адно племя чартоў², якое празвалі Неадольным.
Яны нашчадкі самога Каланэмі³, старукагаловага сына Гіранйа-
кашыпу⁴.

Душійанта: Так, я чуў пра іх ад Нарады⁵.

Маталі:

Аднаму іх не адалеці нават Індру –
войска божае ачаліць ты мусіш, княжа.

¹ Памер *vaṁśasthavila-*.

² *dānava-* ДС ‘нашчадак Дану’ – Дану – адна з дванаццаці дачок му-
драца Дакшы, жонка мудраца Кашйапы (у РВ – маці зьмея Врытры,
забітага Індрам). Яе дзеці данавы часта атаясамляюцца з дайтйаімі, ці
асурамі, – дзецьмі Кашйапавай жонкі Дзіці. Уважаюцца адвечнымі
ворагамі багоў.

³ *Kālanemi-* ‘вобад часу’.

⁴ *Hiraṇyakaśipu-* ‘з залатою падушкаю / адзежаю’ – князь дайтйаў.

⁵ *Nārada-* – слаўты мудрэц, адзін зь дзесяці Паноў спародаў, ство-
раных Брагмам. Пасланец багоў.

Цьма начная, што не баіцца промняў сонца,
перад месяцам¹ адступае ў сховы ценяў. [162]²

Вазьмі свой лук, узьдзі на Індраў поваз – і наперад, да перамогі!

Душьянта: Магутны Індра ўчыніў мне вялікую ласку, для мяне будзе гонарам выканаць яго даручэньне. Але ж навошта было так абыходзіцца з Мадгавіем?!

Маталі: Усё проста. Я пабачыў, што ты зусім знябыўся ад нейкай сардэчнай скрухі, і вырашыў цябе разгневаць.

Як пыхне полымя, калі паварушыш дровы,
як раскрывае капюшон, узлаваўшы, кобра,
так муж, абражаны, ураз адчувае ярасць,
што сэрца гоіць ад журбы ды вяртае сілу. [163]³

Душьянта: (да блазна) Дружа, я мушу падпарадкавацца загаду Пана нябёсаў. Ідзі паведамі дарадцу Пішуну пра ўсё, што сталася, і дадай:

«На мудрасьць й развагу тваю пакідаю часова край.

У вышніх мясьцінах сёньня спатрэбіцца мой меткі лук». [164]⁴

Мадгавія: Слухаю. (Выходзіць.)

Маталі: Вячысты, узыходзь на поваз.

Князь падымаецца на поваз.

Усе выходзяць.

¹ Маталі намякае на Душьянтава паходжаньне зь Месяцовага роду.

² Памер *praharṣiṇī*-.

³ У1 памер *āryā*-. Заменены на *vasantatilakā*-.

⁴ Памер *śloka*-.

वृत्रहर्तृलक्ष्मण

Летучы на паветраным повазе, зьяўляюцца
Душійанта й Маталі.

Душійанта: Маталі, хоць я і выканаў Іन्द्रава даручэньне, я адчуваю, што ня варты таго раскошнага прыёму, які справіў мне Пан багоў.

Маталі: (з усьмешкаю) Вячысты, я думаю, што гэтае пачуцьцё ў вас узаемнае, бо

ты паслугу сваю Бажыстаму
уважаеш недастойнаю дароў,
што яму за труды спадаравы
ўзнагародаю здаюцца заскупой. [165]¹

Душійанта: Што ты, Маталі! Разьвітальны прыём перавысіў усе мае чаканьні. Падумай толькі, у прысутнасці багоў Індра падзіў мяне на сталец побач з сабою ды,

зірнуўшы на сына свайго² з усьмешкай,
што прагнуў употай такой жа ўшаны,
надзеў мне на шыю вянок з мандараў³,
духмяны сандалам з грудзей ягоных⁴. [166]⁵

Маталі: Вячысты, і што з гэтага ты лічыш незаслужаным?

¹ Памер *vaitāliya*-.

² Іन्द्रавага сына завуць *Jayanta*- 'пераможны'.

³ Вянкі й гірлянды з розных кветак ад даўніх часоў ужываюцца ў Індыі як знак пашаны падчас сьвяточных урачыстасьцяў, а таксама для аздабленьня аброчных жывёлаў. Яны альбо вешаюцца на шыю, альбо кладуцца на галаву.

⁴ Дакладней, «сандалам, якім былі нацёрты ягоныя грудзі».

⁵ Памер *prajāti*-.

Не забывай: толькі двойчы ад сьцен нябёс
адганяў Індра навалу чартоўскіх хмар:
у старажытнасьці – кіпцямі Мужа-льва¹,
а па тым – сьвістам тваіх беспасібных стрэл. [167]²

Душьянта: Што толькі дадае славы Індравай мужнасьці.

Калі усплёніцца слуга у вялікай справе,
то знай: ён ласцы ўладара абавязан гэтым.
Як мог бы Золак разганяць цемнату начную,
калі б ня быў за вазака ў калясьніцы Сонца?! [168]³

Маталі: Што толькі пацвядджае тваю сьціпласць. (*Крыху пра-
ехаўшы.*) Вячысты, глядзі, славу тваю правяшчае само неба!

Фарбоцьцем з убору саміх багіняў
на гладкай лістоце сьвятога дрэва⁴
выводзяць нясьмертныя ўзоры словаў:
звыцязе тваёй неўміручы славень! [169]⁵

Душьянта: Маталі, калі мы падымаліся на неба, я толькі й ду-
маў, што пра хуткую бітву з чартамі, таму дарогі зусім ня пом-
ню. Дзе мы цяпер? На каторай зь вятровых пучін?⁶

¹ 4-ы спуск (*avatāra*-) бога Вішну на зямлю, калі ён вызваліў сусьвет ад жахлівага чорта Гіраньякашыпу.

² Памер *drutavilambita*-

³ Памер *vasantatilakā*-.

⁴ *kalpalatā*- 'ляна жаданьяў' – ідзеца пра райскае дрэва, што можа споўніць любое жаданьне.

⁵ Памер *prajāti*-.

⁶ Неба дзялілася на сем пучін, і за кожнай быў замацаваны свой ве-
цер. Першая зь іх улучае *bhuvanloka*- 'паветра', што месціцца паміж
bhūloka- 'зямля' і *svarloka*- 'уласна неба'. Яе вецер завецца *āvaha*- 'на-
вей', ён рухае аблогі, маланкі й г. д. Астатнія шэсьць пучін уваходзяць
у *svarloka*-. Вецер другой пучіны завецца *pravaha*- 'правей', ён рухае
сонца. *Samvaha*- 'сுவей', вецер трэцяй пучіны, рухае месяц. Вецер

Маталі:

Сьцягой, зьняцемранай калісь другім крокам Вішну¹,
 ляцім цяпер мы, валадар, па вятры Абвеі,
 што плынь траістую нясе сьвят-Ѓангі Нябёснай²
 і правіць сьветачамі³ ў іх кругабегу зыркім. [170]⁴

Душйанта: Ах, вось чаму душу маю ды цела агарнуў такі спакой! (*Паглядзеўшы на колы поваза.*) Маталі, пакуль мы гаварылі, наш поваз спусьціўся на пуціну аблокаў.

чацьвертай пуціны, які завецца *udvaha*- 'узвей', рухае накшатры (сузор'і, у якіх знаходзіцца месяц). *Vivaḥa*- 'развей', вецер пятай пуціны, рухае сем плянэт. Вецер шостаі пуціны, ці *parivaha*- 'абвей', рухае сузор'е Сямі Мудрацоў (Вялікі воз) і Нябёсную Ѓангу. *Parāvaha*- 'звей', вецер сёмай пуціны, рухае Нябёсны кол (Палярную зорку).

¹ Тры крокі Вішну згадваюцца яшчэ ў РВ: імі ён вымераў усё быцьцё. Уважаецца, што першыя два крокі ўвасабляюць сабою зямлю й неба, а трэці, вышні, аб'ядноўваючы й прыміраючы, пераўзыходзіць іх абодва. У РВ 1.155.5 кажацца, што нават на першыя два крокі людзі глядзяць у вялікім здзіўленьні, а на трэці ніхто нават і не наважаецца. У пасьялведавы час гэтае паданьне набыло новыя дэталі. Адноўчы вялікі чорт на ймя Балі сілаю сваёй жарбы заваяваў усе тры сьветы. Калі ён чыніў аброк, перад ім зьявіўся Вішну ў выглядзе карузьліка Ваманы й папрасіў у яго зямлі на тры крокі, каб пабудаваць сабе хацінку. Балі не адмовіў яму ў такой дробнай просьбе. Першым крокам Вішну пакрыў зямлю, другім – неба, і тады Балі пазнаў Вішну й заблагаў аб літасьці. Вішну апусьціў занесеную нагу, і за Балі застаўся падземны сьвет.

² Нябёсная Ѓанга – гэта Жураўліная дарога. Лічыцца, што яна выплынае з пальца нагі Вішну, цячэ небам, а потым спускаецца на зямлю, дзе сілу ўдару яе водаў прымае на сябе сам Шыва. Далей Ѓанга спускаецца ў падземны сьвет Патала, жытло дайт'яў і нагаў.

³ Паводле камэнтатараў, тут ідзецца пра сузор'е *Saptarṣi*- 'сем празорцаў' – наш Вялікі воз.

⁴ Памер *vasantatilakā*-.

Маталі: Як ты зразумеў?

Душйанта:

Снаваньне між тонкіх сьпіцаў кроплелюбовіх чатак¹,
адсьвет бліскавіц на гладкай шэрсці буланых коней
і колы ў імглістых перлах – ўсё выдае, што поваз
імчыцца ужо дарогай зьлівацяжарных хмараў. [171]²

Маталі: Яшчэ імгненьне – і мы будзем на падуладнай табе зямлі.

Душйанта: (*гледзячы ўніз*) Маталі, наш імклівы спуск надае
сьвету людзей такі таямнічы выгляд. Глядзі!

Лагавіна нібыта сасьлізгвае з гары, што ўзносіцца ўсё вышэй;
і з каронаў густых дадолу, не ўгару, выпроставаюць дрэвы ствол;
а рака, толькі што танюткая, бы ніць, рассоўвае берагі –
нібы хтосьці падкінуў цэлую зямлю: ня мы, а яна ляціць! [172]³

Маталі: Як трапна заўважана! (*Глядзіць уніз у паважным захавленьні.*) Зямля глядзіцца так велічна й прыгожа!

Душйанта: Маталі, а што за горы высацца вунь там? Схілы іх
цягнуцца ад Усходняга да Заходняга мора, а вяршыні струме-
няць залатым патокам, падобным да гужа аблокаў у полымі вя-
чэрняга сонца.

Маталі: Гэта, вячысты, Гэмакута⁴ – залатыя горы кіннараў, дзе
пустэльнікі дасягаюць вызволу⁵.

¹ *cātaka*- ‘*Cuculus melanoleucus*’ – уважаецца, што птушка чатака п’е
толькі дажджавыя кроплі, якія ловіць у паветры.

² Памер *mālinī*-.

³ Памер *śārdūlavikrīḍita*-.

⁴ *Netakūta*- ‘золата-гара’. Адзін з горных ланцугоў, якія дзеляць Джам-
будв’іпу, ці Яблычны востраў, на дзевяць краін. Месьціцца на поўнач
ад Гімалай ды разам зь ім утварае межы краіны кіннараў, служкаў
бога багацьця Кубэры.

⁵ У *siddhi-kṣetram* ‘месца дасягу’. Пад дасягам разумеецца дасягненьне

Тут жыве са сваёй жонкай і жарбуе сам Кашйапа,
сын Марычы¹ й унук Брагмаў, нарадзіцель усіх багоў.

[173]²

Душйанга: Нельга прамінуць такую спрыяльную магчымасьць.
Я хачу абысьці³ вакол багавітага мудраца ды скласьці яму па-
шану.

Маталі: Выдатная думка.

Поваз спускаецца.

Душйанга: (*зьдзіўлена*)

Рыпеньня колаў я дасюль ня чую, дружа,
і пылу ззаду не відаць, хоць едзем хутка.
Ужо спусьціўся з аблачынаў поваз нашы,
але зямлі ён не крануў, а мчыць паветрам! [174]⁴

Маталі: Такая асаблівасьць Індравай калясьніцы.

Душйанга: Маталі, у якім баку знаходзіцца пустэльнія шаноўна-
га Кашйапы?

Маталі: (*паказваючы рукою*) Глядзі!

Бачыш, стаіць нерухома, як слуп, на пякучым прысоньні
ў кучы па крыж мурашынай, з гняздом у даплевачых кудлах,
моўчнік худы, перацяўшы сабе грудзі зьлінкам, а шыю –
ссохлай лазой, – там і ёсьць у гаі Праайцова прыстаньне. [175]⁵

канчатковай цэлі жарбаваньня – вызволу з кола перараджэньняў.

¹ *Marīci-* – вялікі мудрэц, адзін зь сямі сыноў Брагмы, зорка η Вялікага
воза. Кашйапа зьяўляецца бацькам і для чартоў (*asura-*), што ёсьць УІ
(*surāsuraguru-*), але апушчана ў перакладзе.

² Памер *śloka-*.

³ УІ *dakṣiṇīkr̥tya* ‘абышоўшы праваруч’.

⁴ Памер *vaṃśasthāvila-*.

⁵ УІ памер *śārdūlavikr̥dita-*. Заменены на *mandākrāntā-*.

Душйанта: Паклон таму, хто чыніць такую суворую жарбу!

Маталі: (*нацягваючы павады*) Вячысты, вось мы й дабраліся да сьвятой пустэльні Пана спародаў¹, чья жонка Адзіці² вырошчвае прыўкрасныя мандары³.

Душйанта: Тут болей сьвятога спакою, чым на саміх нябёсах. Я нібы занурыўся ў возера нясьмерця!⁴

Маталі: (*спыніўшы поваз*) Хай вячысты спускаецца.

Душйанта: (*спусьціўшыся*) А ты, Маталі?

Маталі: Я таксама спусчуся – поваз слухаецца маіх загадаў. (*Спусьціўшыся.*) Сюды, вячысты. (*Прайшоўшы крыху.*) А вось і тыя мясьціны, дзе шанюныя мудрацы чыняць сваю суворую жарбу.

Душйанта: Неверагодна! Я ў захапленьні!

Хоць у гаі чудатворным жывуць, а харчуюцца ветрам,
чыняць абмыў у вадзе, залатой ад пылку лотас-кветак,
цноту блюдуць між апсар, засярод – між агнёў самацвётных.
Посьцяць яны там, куды цераз пост прагнуць іншыя трапіць.

[176]⁵

¹ *prajāpati*- ‘пан усяго народжанага’ – адно зь ведавых бостваў. Пазьней так сталі называць дзесяць сыноў Брагмы. У Рамайане пералічваецца шаснаццаць Паноў спародаў, сярод якіх называецца й Кашйапа. Таксама перакладаецца як «Прародзіч».

² *aditi*- ‘бязьмежжа’ – адна з найстаражытнейшых індыйскіх багіняў, часта згадваецца ў РВ. Пазьней стала ўважацца дачкою Дакшы й жонкаю Кашйапы.

³ *mandāra*- – *Erythrina Indica*, альбо каралавае дрэва. Адно зь пяці райскіх дрэў.

⁴ *amṛta*- – напой несмяротнасьці, які п’юць багі (пар. гр. ἀμβροσία, дзе гук β – устаўны).

⁵ УІ памер *sārdūlavikṛīḍita*-. Заменены на *mandākrāntā*-.

Магалі: Намеры вялікіх духам заўжды сягаюць высока. (*Ідучы наперад, кажа камусьці за сцэнаю.*) А, Шакалія старэйшы! Вітаю! А чым заняты багавіты Кашйапа? Чым-чым, кажаш? Ён цяпер з Дакшоўнай¹ і жонкамі мудрацоў? Адказвае на яе пытаньні наконт абавязкаў вернай дружныны?

Душйанта: (*прыслухоўваючыся*) Тады нам трэба пачакаць, пакуль мудрэц пойдзе адпачываць.

Магалі: (*гледзячы на князя*) Няхай вячысты пачакае ў засені гэтай ашокі, а я паведамлю бацьку Індры аб нашым прыходзе.

Душйанта: Як пан пажадае. (*Становіцца пад дрэва.*)

Магалі: Я хутка вярнуся. (*Выходзіць.*)

У князя торгоаецца правая рука.

Душйанта:

Я шчасьця ня сьмею прагнуць, што ж ты марна дрыжыш, рука?!
Хто дар адрынуў аднойчы, той ня варты ужо дароў! [177]

За сцэнаю.

Перастань сваволіць! Зноў ты за сваё!

Душйанта: (*прыслухоўваючыся*) Тут ня месца для свавольства. Каго б гэта маглі так ушчуваць? (*Глядзіць у той бок, адкуль чуюцца словы. Зьдзіўлена.*) Ды гэта ж хлопчык! Яшчэ зусім малы, але сіла ў яго недзяціная: дзьве дарослыя пустэльніцы і тое ня могуць даць зь ім рады!

Адняўшы ад маткі рукой не па гадох магутнаю,
за грыву ён цягне льявня ды змушае з сабой гуляць. [178]²

Уваходзіць Бгарата, за ім бягуць дзьве пустэльніцы.

¹ Адзіці, Дакшава дачка.

² 177-178 – памер *śloka*-.

Бгарата: Гэй, леве, ану разяў пашчу! Я хачу палічыць, колькі ў цябе зубоў.

Першая пустэльніца: Вось няпослух! Ну нашто ты дражніш нашых жывёл? Яны нам як родныя дзеці! Вох, такі малы, а ўжо такі дзёрзкі. Усё ж нездарма пустэльнікі празвалі цябе Ёсётай-моўцам.

Душйанта: Чаму ж на душы стала так цёпла, нібы я ўбачыў роднага сына? (*Стаіць, задумаўшыся.*) Напэўна, ад бязьдзетнасці я стаў занадта чульлівым.

Другая пустэльніца: Глядзі, не адпусьціш ільвянятка – на цябе накінецца львіца.

Бгарата: (*з усмешкаю*) Вой, баюся-баюся. (*Закусвае губу.*)

Душйанта:

У хлопцы тоіцца зерне, што ўзыдзе славаю калісь.

Ён іскра цяпер ды з часам разгарыцца буйным агнём. [179]¹

Першая пустэльніца: Мілы, адпусьці ўжо княжычча зьвяроў! Я дам табе іншую цацку.

Бгарата: Дзе яна? Давай сюды! (*Працягвае руку.*)

Душйанта: Авохці мне, ды ў яго на руцэ знак усядзержцы!

Ледзь ён па цацку працягнуў сваю далонь, як

між пальцаў тонкая заружавела тканка² –

так першы промень на зары сьвіціць праз лотас,

што толькі-толькі раскрываць пачаў пялёсткі. [180]³

Другая пустэльніца: Суврата⁴, аднымі словамі нам яго не ўтаймаваць. У маім буданчыку ляжыць шакунта, такі расфарбаваны

¹ Памер *śloka*-.

² Паміж хлопчыкавымі пальцамі была балонка.

³ Памер *vaṃśasthāvīla*-.

⁴ *svratā*- 'у якой добрыя зарокі', г. зн. якая цвёрдая ў сваім зароках.

гліняны паўлінчык. Гэта цацка Маркандэйі. Схадзі прынясі яе.

Першая пустэльніца: Добра (*Выходзіць.*)

Бгарата: А я пакуль што пагуляюся з ільвянём. (*Глядзіць на пустэльніцу й сьмяецца.*)

Душійанта: Як жа мне падабаецца гэты пястун!

Якое шчасьце для бацькоў абдымаць дзіцёнка,
і бачыць пупышкі зубкоў, калі ён сьмяецца,
і словы ў лепеце яго разьбіраць старанна,
і сьлед ад брудных ручанят на сабе знаходзіць! [181]¹

Другая пустэльніца: Нібыта і ня зь ім гавару! (*Азіраецца.*) Гэй, ёсьць тут хто зь юных пустэльнікаў? (*Убачыўшы князя.*) Спадару, дапамажэце мне вызваліць беднае льявнятка. Гэты свавольнік так моцна яго трымае, што мне адной ня даць рады.

Душійанта: (*падышоўшы, з усмешкай*) Сыне мудраца!

Ты навошта у сьвятой пустэльні, друг,
шчэ маленькі, а спакой ужо псуеш,
нібы тое зьмяяня – сандалу ствол?²
Гай – прытулак для жывёл, такі закон! [182]³

Другая пустэльніца: Дабрадзёю, але ж не мудраца ён сын.

Душійанта: Так, пра гэта кажучь і выгляд ягоны, і паводзіны. Але ж мы ў пустэльні, таму я і падумаў, што ён сын жарбіта. (*Вызваляе льявня і, дакрануўшыся да хлопчыка, кажа сам сабе.*)

¹ Памер *vasantatilakā* -.

² Пустэльнія параўноваецца з сандалам, бо, з аднаго боку, гэтае дрэва вельмі цэніцца, а з другога боку, яго пастаянна даймаюць розныя істоты. Пра гэта ёсьць добры верш у *Hitopadeśa* - : «Карэньне – зьмеямі, кветкі – пчоламі, галіны – малпамі, вяршыні – мядзведзямі, – няма такога ў сандалавага дрэва, што б не было апанавана вельмі злоснымі шкоднікамі» (2.163).

³ Памер *rathoddhatā* -.

Мяне, незнаёмца, і тое радасьць
напоўніла, ледзьве крануў дзіцё я.
Якім жа павінна быць шчасьце мужа,
каторы яму падарыў раджэньне?! [183]¹

Другая пустэльніца: (*разглядаючы абодвух*) Дзіва дзіўнае!

Душьянта: Чаму ты так здзіўляеся, пані?

Другая пустэльніца: Тым, наколькі вы з хлопчыкам падобныя.
Але ж вы не сваякі і нават не знаёмыя, а паслухаўся цябе ён
адразу.

Душьянта: (*гладзячы хлопчыка на галаве*) Калі не мудраца ён
сын, то зь якога ж тады роду?

Другая пустэльніца: З роду Пуру.

Душьянта: (*сам сабе*) Значыць, усё-такі родзічы. Вось чаму пу-
стэльніцы здалася, што мы падобныя. Ёсьць у нашым родзе та-
кі звычай:

мы раюем спачатку ў рай-палацах
і падданымі сваімі правім спраўна,
але потым, як старэем, прагнем цішы
і ў пустэльні лесавой да скону посьцім. [184]²

(*Гучна.*) Але ж сьмертныя ня могуць трапіць сюды самі.

Другая пустэльніца: Ваша праўда, дабрадзею. Але ягоная маці –
з роду нябёсных дзеваў, таму і нарадзіла яна тут, у сьвятым гаі
Айца багоў.

Душьянта: (*сам сабе*) Яшчэ адна прычына для надзеі! (*Гучна.*)
А як завуць таго князя, што стаў ёй мужам?

Другая пустэльніца: Хто ж будзе згадваць яго імя, калі ён адры-
нуў сваю законную жонку?

¹ Памер *urajāti*-.

² Памер *aupacchandāsika*-.

Душійанта: *(сам сабе)* Усё ўказвае на мяне. Ці спытацца цяпер, як завуць маці хлопчыка? *(Разважае.)* Не, ня годзіць мне распытваць пра чужых жонак.

Уваходзіць першая пустэльніца з глінянаю цацкаю.

Першая пустэльніца: Усётаймоўча, а вось і твая шакунта!¹ Лаві!

Бгарата: *(аглядаеца)* Дзе? Дзе мама?

Абедзьве пустэльніцы: Яму пачулася імя ягонай маці. Любіць ён яе надзвычайна!

Другая пустэльніца: Мілы, я хацела сказаць: «А вось і твой гліняны паўлінчык!»

Душійанта: *(сам сабе)* Дык значыць ягоную маці завуць Шакунтала! Зрэшты, хіба яна адна носіць такое імя? Каб жа толькі мая надзея не аказалася зноў міражом!

Бгарата: Цёця, паўлінчык такі прыгожы. Мне падабаецца! *(Бярэ цацку ў рукі.)*

Першая пустэльніца: *(гледзячы на хлопчыка, з трывогаю)* Вой, бяда, а дзе ж ягоны кудмень, што быў на запясыці?

Душійанта: Ды не хвалюйся так, ён сасьлізнуў з рукі, калі хлопчык барукаўся з ільвянём. *(Хоча падняць кудмень.)*

Абедзьве пустэльніцы: Не, ня трэба! *(Гледзяць на князя.)* Як жа ён змог так лёгка яго падняць?! *(Прыціснуўшы ў здзіўленьні рукі да грудзей, глядзяць адна на другую.)*

Душійанта: Чаму вы не хацелі, каб я падымаў яго?

Першая пустэльніца: А вось чаму, вялякняжа. Гэтую зёлку, што завуць Неадольнаю, даў хлопчыку адразу па радзінах сам багавіты Кашйапа. Калі яна ўпадзе на зямлю, нікому, акрамя бацькоў і хлопчыка, падымаць яе нельга.

¹ У і *śakuntalāvyaṇṇa* ‘на прыгажосьць птушкі’, дзе чуваць імя Шакунтала. Слова *śakunta*- азначае ‘птушка’.

Душьянта: А калі нехта ўсё ж падыме?

Першая пустэльніца: Тады яна скінецца ў зьмяю ды ўкусіць.

Душьянта: А вы самі тое бачылі?

Абедзьве пустэльніцы: Так, і неаднойчы.

Душьянта: (*радасна, сам сабе*) Што ж гэта я стаю? Трэба прывітаць сваю збытую надзею! (*Абдымае хлопчыка.*)

Другая пустэльніца: Суврата, хадзем хутчэй! Трэба расказаць усе Шакунтале – ня трэба ёй болей хадзіць з касою!¹

Абедзьве выходзяць.

Хлопчык: Пусьці мяне! Я таксама хачу да мамы.

Душьянта: Добра, сынку, хадзем прывітаем маму разам.

Хлопчык: Мой тата – Душьянта, а ня ты.

Душьянта: (*з усьмешкаю, сам сабе*) Пярэчачы, ён пераконвае мяне яшчэ больш.

Уваходзіць Шакунтала, яе валасы заплеченыя ў касу².

Шакунтала: Калі я пачула, што сынаў кудмень не ператварыўся ў зьмяю, як быў павінен, – нават тады я не паверыла свайму шчасьцю. Але, відаць, праўду сказала Санумаці, і гэта-такі ён, мой мілы князь!

Душьянта: (*гледзячы на Шакунталу*) Так, гэта ўсё-такі яна, мая Шакунтала!

Але як жа схуднела! Ўсе аздобы
паздымала, і ў тугой касе валосьсе –

¹ *nīyamauṣṛtā* – г. зн. Шакунтала працягвала лічыць сябе Душьянтавай жонкай і паводзілася так, нібы ён у доўгім ад'ездзе. Паводле іншых перакладчыкаў, яна дала зарок хадзіць удавою. Гл. увагу ніжэй.

² У Індыі жанчыны запляталі валасы ў касу, калі іх муж паміраў або надоўга пакідаў дом.

аба мне, бяздушым, шчыра тужыць
і выконвае дасюль зарок свой шлюбны! [185]¹

Шакунтала: (*гледзячы на князя, збляднелага ад душэўных паку-
таў*) Не, гэта ня мой муж! Тады хто ж насъмеліўся апаганіць
майго сына сваім дотыкам?! Кудмень мусіў яго абараніць!

Хлопчык: (*падыходзячы да маці*) Мама, хто гэты чалавек, што
абняў мяне й назваў сынам?

Душманта: Любая, тое гора, што я, бессардэчны, прычыніў та-
бе, апынулася вялікім шчасьцем! Хіба ты не пазнаеш мяне?

Шакунтала: (*сама сабе*) Супакойся, сэрцайка! Доля нарэшце
перастала мне зайздросьціць і зьлітавалася нада мною. Гэта са-
праўдны мой муж!

Душманта: Любая,

амарокі расьсеяўся змрок –
ты воляй долі зноў перада мною!

Зацьма Месяца прайшла –
і зь мілым стрэлася нарэшце Зорка!² [186]³

Шакунтала: Перамо... (*Рыданьне сьціскае ёй горла, і голас яе пе-
рарываецца.*)

Душманта:

Хоць з вуснаў тваіх перамогі слова
і скрала сьляза, я перамог, красуня,
як толькі пабачыў ізноў бутон іх,
гажэйшы за ўсе ўпрагэжэньні сьвету! [187]⁴

Хлопчык: Мама, хто ён?

¹ Памер *anpacchandasika*-.

² Ідзеца пра Рогіні. Гл. увагу 3 на стар. 124.

³ Памер *āyū*-.

⁴ У1 памер *śloka*- . Заменены на *triṣṭubh*-.

Шакунтала: Спытай сваю долю, сынку. (*Рыдае.*)

Душйанта: (*прытаўшы да Шакунталіных ступ*)

Пазабудзь жа цяпер крыўду і боль, што я прычыніў табе!
Пад абладай я быў дзіўнай смугі, што памяць замсьціла мне.
Так удачы дурны перад сабой ня бачыць, хоць бачыць ён;
так скідае сляпы зь цемя вянок, бо зблытаў яго зь зьямэй.

[188]¹

Шакунтала: Падыміся, панічу! Пэўна, у мінулым жыцьці я ўчыніла вялікі грэх – і вось цяпер прыйшла распалата. Іначай як бы ты мог, заўжды такі спагадлівы, адрынуць мяне?! (*Князь падымаецца.*) Але што вярнула табе памяць? Як змог ты ўспомніць пра сваю гарапашную жонку?

Душйанта: Аб усім раскажу – толькі сатру апошнія сьляды гора.

Адно ў бяспамяцьці я мог не заўважыць сьлёзаў,
што губ пяшчотлівы бутон арасілі жонцы.
Але сягонья я змахну з надламаных веек
сьлязу апошнюю, а зь ёй – і свае згрызоты. [189]²

Змахвае сьлязу з Шакунталіных веек.

Шакунтала: (*пабачыўшы пярсьцёнак*) Панічу, гэта ж той самы пярсьцёнак!

Душйанта: Так. Ён вярнуўся да мяне, а зь ім вярнулася й памяць.

Шакунтала: Колькі ж гора ён прычыніў тым, што прапаў! Безь яго я не змагла пераканаць цябе ў сваёй праваце!

Душйанта: Тады няхай лаза зноў злучыцца са сваім кветам – на знак таго, што вярнулася вясна!

Шакунтала: Я не давяраю яму. Хай ён застанецца ў цябе.

¹ Памер *hariṇī-*.

² Памер *vasantatilakā-*.

Уваходзіць Маталі.

Маталі: Вячысты, віншую цябе з тым, што ты ўзьяднаўся з жонкаю й нарэшце ўбачыў свайго сына.

Душйанта: Мае надзеі прынеслі салодкія плады! Маталі, няўжо Індра ведаў аб усім наперад?

Маталі: (з усмешкаю) Хіба нешта можа быць скрыта ад багоў? Хадзем, вячысты. Багавіты Кашйапа згадзіўся з табою сустрэцца.

Душйанта: Шакунтала, вазьмі з сабою нашага сына. Не хачу зьявіцца перад мудрацом адзін. Ідзеце перада мною¹.

Шакунтала: Мне сорамна ісьці з табою да Бацькі багоў.

Душйанта: Такі звычай на ўрачыстасьцях. Хадзем жа!

Усе ідуць.

Зьяўляецца Кашйапа з жонкаю Адзіці. Яны сядзяць.

Кашйапа: (гледзячы на князя) Дакшоўна!

Вунь крочыць сынавых палкоў ваявода зацны,
той самы землеваладар на імя Душйанта,
чый меткі лук так і ня даў Шчадравіту² ў бітве
пярун сьпічасты скарыстаць, ці хутчэй – аздобу. [190]³

Адзіці: Ужо адзін князеў выгляд кажа пра ягоную мужнасць.

Маталі: Вячысты, бацькі багоў глядзяць на цябе зь любоўю, вартаю сына. Падыдзі ж бліжэй!

Душйанта: Маталі,

¹ Дазвол ісьці перад сабою ёсьць знакам павягі. З другога боку, паводле НШ, пэрсанажы ніжэйшага статусу павінны былі альбо атачаць князя, альбо ісьці перад ім.

² *maghavat-* – адно з імён Індры.

³ Памер *vasantatilakā-*.

няўжо гэта яны, сьвятыя сужанцы, унукі Усётварца¹
і крыніца-выток дванаццаці выяў нябёснага жар-сьвятла²,
нарадзіцелі Індры, пана трыбыцьця, уладцы усіх багоў,
і бацькі, празь якіх уцеліўся сам Дух³ – пачынаў усіх пачын?
[191]⁴

Маталі: Так, гэта яны.

Душйанта: (*укленчыўшы*) Душйанта, слуга Іन्द्रаў, схіляе перад
вамi калена ў глыбокай пашане.

Кашйапа: Сыне, жыві доўга й заўжды барані зямлю!

Адзіці: Сыне, хай ня будзе табе роўных у бітве!

Шакунтала: Разам з сынамі прыпадаю да вашых ног!

Кашйапа: Дачка мая!

Самому Індру твой муж роўны,
яго сыну падобны сын твой.

Мне адно пажадаць застаецца:

будзь дастойнай самай Паўломі!⁵ [192]⁶

Адзіці: Дачка мая, хай муж цябе заўжды шануе! Няхай твой
сын пражыве доўгі век на радасьць і славу абодвум родам!
А цяпер прысядзьце разам з намі!

¹ Брагма, бог-стваральнік сьвету.

² Ідзеца пра 12 *āditya-* – дзяцей Адзіці, іпастасей Сонца адпаведна кожнаму месяцу году. Цьвёрдага сьпісу багоў, якія ўваходзяць у гэту групу, няма – ён розьніцца ад крыніцы да крыніцы (напр. Мітра, Варуна, Арыяман ды інш.).

³ *Puruṣa-* – ідзеца пра Вішну. Ён лунаў па-над першаводамі яшчэ да стварэньня сьвету, пакуль зь ягонага пупка не зьявіўся лотас, адкуль потым нарадзіўся Брагма.

⁴ Памер *śārdūlavikrīḍita-*.

⁵ *Paulomī-* – Пуломава дачка, жонка Іन्द्रава.

⁶ Памер *śloka-*.

Усе сядваюць побач з Кашіапам.

Кашіапа: (указваючы на кожнага па чарзе)

Дружыну, дзіцё і пана – нарэшце узяднаў вас лёс,
як Веру, Багацьце й Праўду, каб зямлю асьвяціць на мір!
[193]¹

Душійанта: Напраўду, Ваша² ласка надзвычайная! Усе мае мары споўніліся раней, чым Вы спадобнілі мяне сустрэчы!

Сьпярша зьяўляецца бутон, а потым – плод,
спачатку – хмары, а тады – ажыўчы дождж.
Ідзе наступства за прычынай – толькі так,
твае³ ж дарункі апярэдзілі прыём. [194]⁴

Магалі: Так праёўляюць сваю міласць тварцы сьвету.

Душійанта: Багавіты! Колькі гадоў таму я пабраўся шлюбам гандгарваў з Вашаю служыцелькаю Шакунталаю. Калі пазьней сваякі прывялі маю жонку да мяне, я ў нейкім незразумелым замарачэньні яе адрынуў і тым учыніў грэх супраць Канвы, ейнага бацькі й Вашага суродзіча. Але потым, калі я ўбачыў згублены ёю пярсьцёнак, памяць вярнулася да мяне, і я ўзгадаў, што сапраўды быў ажаніўся зь ёю. Усё гэта мне падаецца вельмі дзіўным.

Так мог бы тарочыць які шаленец:

«Ня слон гэта!» – хоць і слана пабачыў, –
а потым заўважыць сьляды і сьцяміць:

«Усё ж такі гэта быў слон, няйначай!» [195]⁵

¹ Памер *sloka*-.

² УІ ужыта *vas* 'ваш' (мн.л.).

³ Так УІ. Душійанта зьвяртаецца да Кашіапы, ужываючы то «Ваш», то «твой».

⁴ Памер *vaṁśasthavila*-.

⁵ Памер *upajāti*-.

Кашйапа: Сыне, не віні сябе ва ўчыненым. Не з уласнай волі ты забыў Шакунталу. Паслухай!

Душйанта: Так, я слухаю.

Кашйапа: Калі Мэнака забрала з прошчы няшчасную Шакунталу й прывяла яе да Адзіці, я сілаю свайго засяроду даведаўся, што бязьвінная пакутніца была адрынутая табою толькі таму, што раней яе пракляў мудрэц Дурвасас. А яшчэ я пабачыў, што праклён спадзе, як толькі ты ўбачыш пярсьцёнак, які быў ёй падарыў.

Душйанта: (*уздыхаючы з палёгкаю*) Значыць, я свабодны ад ганьбаваньняў!

Шакунтала: (*сама сабе*) Хвала багом! Не без прычыны адрынуў мяне муж – ён сапраўды мяне забыў! Але ж я зусім ня помню, каб Дурвасас мяне праклінаў. Зрэшты, я так сумавала ў разлуцы, што магла й не пачуць праклёну. Цяпер ясна, чаму сяброўкі так настойвалі, каб я паказала князю пярсьцёнак.

Кашйапа: Дачка мая, цяпер ты ведаеш усю праўду. Не сярдуі на свайго мужа, ён заўсёды быў і ёсьць адданы закону й праўдзе.

Праклён – віною забыцьцю і тваім нягодам.

Як спала замарака, зноў ты княгіня князю.

Калі запыленае шкло, то няма ад'явы,

але зьяўляецца яна, ледзь пратрэш люстэрка! [196]¹

Душйанта: Слушна сказана.

Кашйапа: Ці быў князь рады ўбачыць тут свайго сына? Я самаруч правёў для яго радзінны абрад.

Душйанта: (*беручы сына за руку*) Так, багавіты, у гэтым дзіцяці – усе мае надзеі, ён – апора майго роду.

¹ Памер *vasantatilakā*-.

Кашйапа: Тады ведай, што яму суджана стаць усядзержцам!

У лёткім возе ён, ня знаючы завад, морам праімчыць
і ўсе падкорыць сем зямных мацерыкоў¹ зброяю сваёй,
Усётаймоўцам бо завуць яго цяпер – потым жа народ
другое дасьць яму ймя: Бгарата², альбо Дзержца усяго. [197]³

Душйанта: Калі сам багавіты ўчыніў для дзіцяці належныя абрады, чакаць ад яго меншага я ня маю права.

Адзіці: Багавіты, трэба паведаміць і Канву, што мары ягонай дачкі нарэшце збыліся. Але гэтым разам Мэнака патрэбная мне тут, паслаць яе я не магу.

Шакунтала: (*сама сабе*) Багавітая Адзіці выказала маё ўласнае жаданьне.

Кашйапа: Сілаю сваёй жарбы Канва прадбачыў усё, што зда-рыцца.

Душйанта: Дык вось чаму мудрэц ня надта гневаўся на мяне!

Кашйапа: І ўсё ж мы павінны перадаць яму прыемныя навіны. Гэй, ёсьць хто побач?

Галава: (*уваходзячы*) Я тут, багавіты.

¹ Паводле традыцыйнай індыйскай геаграфіі, зямля складаецца зь сямі мацерыкоў, кожны зь якіх аточаны сваім морам. У самым цэнтры знаходзіцца мацярык *Jambudvīpa*- «Яблычны востраў», месца жыцця людзей, у сярэдзіне якога высіцца сусветная гара Мэру. За салёным морам ляжыць другі мацярык – *Plakṣa*-. Далей ідзе мора трысьняговага соку й мацярык *Sālmali*-; потым віннае мора й мацярык *Kuśa*-, мора топленага масла й мацярык *Krauñca*-, мора сыраквашы й мацярык *Śāka*-, мора малака й мацярык *Puṣkara*-. Апошнія, вонкавае мора складаецца з прэснае вады. Усе мацерыкі называюцца паводле нейкага важнага ў індыйскай культуры дрэва ці травы.

² *bharata*- – гл. увагу 3 на стар. 77.

³ Памер *śikharīṇi*-.

Кашйапа: Галава, зараз жа ляці да шаноўнага Канвы й перадай яму, што дачка ягоная Шакунтала нарадзіла сына, Дурвасасаў праклён спаў, і князь Душйанта прыняў яе ў законныя жонкі.

Галава: Слухаю. (*Выходзіць.*)

Кашйапа: (*да Душйанты*) А ты, сыне мой, сядай з жонкаю й сынам на Індраў поваз ды вяртайся да сябе ў сталіцу.

Князь: Як Ваша ласка.

Кашйапа:

Хай заўжды тваім падданым шчодро дажджыць Шчадровец!

Хай заўжды твае аброкі сыцяць багоў дасыта!

Хай гэтак у ласцы ўзаемнай сотня вякоў мінецца:

на спор і карысьць двум сьветам, вам – на вялікаслаўе! [198]¹

Душйанта: Багавіты, я зраблю ўсё, што ў маіх сілах.

Кашйапа: Сыне мой, які яшчэ дар ты хацеў бы ў мяне папрасіць?

Душйанта: Ці можа быць зроблена болей? Але калі багавіты хоча ўчыніць мне яшчэ адну ласку, то няхай споўніцца вось гэта выказваньне шаноўнага Бгараты:²

Хай правіць князь на дабрабыт княству ды людзям!

Хай дзеля вед Сарасвац³ славяць ведуны!⁴

¹ Памер *mālini*-.

² Ідзеца не пра Душйантавага сына, а пра мітычнага заснавальніка тэатральнага майстэрства. Ён паставіў для багоў у Індравым раі першую ў сьвеце п'есу пад назваю «Самавыбар Лакшмі» (*Lakṣmī-svayamvara*-), якую напісала сама Сарасваці, багіня мовы. Пра гэта ўскосна расказваецца ў Калідасавай п'есе «Мужнасьць і Ўрвашы».

³ *Sarasvatī* – Брагмава жонка, багіня мовы й мастацтваў. У РВ, аднак, Сарасваці ёсьць толькі назваю сьвятой ракі і яе боскага ўвасабленьня.

⁴ *śrutamahat*- 'магутны ў Ведах' – г. зн. знаўца Ведаў.

Хай Самабытны Ёсемагут, Пан маладзіка¹
ад зноў-жыцця² назаўсягды вызваліць мяне! [199]³

Усе выходзяць.

Так сканчаецца складзеная велепэтам
шаноўным Калідасам п'еса
«Шакунтала пазнаная».

¹ Імёны Шывы (замест «Пана маладзіка» УІ *nilalohita*- 'сіне-жалезнага колеру'). Як мяркуецца, Калідаса мог жыць у горадзе Удджайіні, дзе месціўся вялікі храм Шыву, апісаны самім паэтам у ВВ. Таму няма дзіва, што п'еса пачынаецца і сканчаецца хвалебнам менавіта гэтаму богу.

² *punarbhava*- – г. зн. ад перараджэньняў.

³ Памер *rūcīrā*-.

СЛОЎНІК

- аброк**, -у – ахвяра (да *рачы* ‘мовіць’)
- аброчнік**, -а – ахвяравальнік, сьвятар
- аброчня**, -і – алтар
- агуднік**, -а – абражальнік
- акор’е**, -я – кавалкі кары
- багавіт**, -а / **багавіты** – вельмі шаноўны, гасподзь (ужываецца як зварот да багоў, паўбагоў і мудрацоў)
- багавода**, -ы – правадыр багоў (пар. *вой* – *ваявода*)
- барня**, -і – барацьба
- бучны** – пышны, шчодры, шматлікі
- вазіла**, -а – сродак руху (санскр. *vāhana*-)
- варціца**, -ы – пітная вада для госьця (вада, вартая госьця)
- ваяр**, -а – тут: кшатрый (санскр. *kṣatriya*-)
- веднік**, -а, **ведца**, -ы – які ведае
- веле-**, **веля-** – вялікі (напр. *велякнязь* ‘вялікі князь’)
- велі**, **веляга** – вялікі
- вець**, -і – галінка
- віты** – у якога ёсьць, у якім ёсьць (напр. *праўдавіты* ‘праведны’; пар. *дар* – *даравіты*)
- выява**, -ы – форма
- вядушчы** – які ведае (пар. *відушчы*, *пітушчы*)
- вясковец**, -ўца – тут: вайшья (санскр. *vaiśya* ← *viś*-, якое таго ж кораня, што і бел. *вёска*)
- гоўе**, -я – каровы
- гудзьбіт**, -а – музыка (*гудзець* ‘гучаць, граць’ → *гудзьба* ‘музыка’ → *гудзьбіт*; пар. *прасіць* → *просьба* → *просьбіт*)
- гудзьбоўня**, -і – музычны пакой (*гудзьба* ‘музыка’ → *гудзьбовы пакой* → *гудзьбоўня*; пар. *вазоўня*, *шпакоўня*)

- дому – дамоў
 дыльць, -ю, -іш – сыпацца (пра нешта дробнае)
 дыхавіты – надзелены дыханьнем, жывая істота
 жанкоўня, -і – жаночыя пакоі ў княскім палацы
 жарба, -ы – аскеза (санскр. *tapas*- ‘цяпло, жар, аскеза’)
 жарбаваць, -ую, -еш – чыніць аскезу
 жарбіт, -а – аскет
 жарбітка, -і – аскетка
 жарбоўня, -і – пустэльня
 жаротва, -ы, жортва, -ы – ахвяра
 заман, -у – чары, амарока
 звыцця, -і – перамога
 звыццяжлівы – пераможлівы
 зьлінак, -нку – зьмяіная скура
 злог, -у – зьляганьне (гл. *зьягацца*)
 зьягацца, -аюся, -есься, зьлегчыся – займацца любоўю
 змуста, -ы – спакуса
 змушчаць, -аю, -еш, змусьціць, -шчу, -сьціш – спакушаць
 краявіт, -а – земляўладца, князь (санскр. *pārthiva*- ‘зямельны, які
 мае дачыненне да зямлі, князь’)
 крыж, -а – паясьніца
 лажніца, -ы – спальня
 лахі, -аў – простая адзежа, рызьё
 магут, -а, могут, -а – асілак
 маўчар, -а – мудрэц, аскет (санскр. *muni*- ‘мудрэц’ → *таіпа*-
 ‘маўчаньне’)
 морак, -у – тут: амарока, замарачэньне розуму
 мяцежыць, -жу, -жыш – бянтэжыць
 най- – выдатны, найлепшы з (напр. *наймечнік* ‘найлепшы зь
 мечнікаў’)
 намяняць, -яю, -еш – называць (да мяно ‘імя’)

напал – напалам

немаль – амаль

нябёсьнік, -а – жыхар неба

паміждзея, -і – інтэрмэдыя

поваз, -а – калясьніца

прародзіч, -а – тут: пан спародаў (санскр. *prajāpati*-)

праўда, -ы – тут: дгарма (тое, што напраўляе)

праўдавіты – які выконвае сваю праўду

праўца, -ы – валадар

прысоньне, -я – угрэў, санцапёк (да *пры сонцы*)

прыдоба, -ы – дабрабыт (да *добры, падоба*)

пустынь, -і – гл. пустэльня

пустэльня, -і – месца жыцця аскетаў

рамя, -я / -мені – плячо (мн.л. *рамі / раменьы*)

рачыць, -у, -ыш – рабіць ласку, даваць дазвол

руш, -а – мудрэц (да *рушыць*; сарск. *ṛṣi*-)

рыжы, -оў – рыс

самабытны, **самабыўца**, -ы – тут: які быў сам па сабе (санскр. *svayambhū*-)

сам – душа (санскр. *ātman*- ‘сам’; таксама на канцы складаных слоў: *mahātman*- ‘вялікасамы, велясамы’)

сёй, сяго – гэты (пар. *той-сёй, таго-сяго*)

спарод, -а – народжаная істота

стан, -у – тут: адна з чатырох індыйскіх варнаў (*varṇa*-)

ступнявіца, -ы – вада абмываць ногі (пар. *дождж – дажджавіца*)

сужонка, -і – адна жонка адносна іншай жонкі таго самага мужа

сыход, -у – уцяленьне бога, ягоны спуск на зямлю (санскр. *avatāra*- ‘спусканьнеся’)

сьветніца, -ы – мноства

сьвятар, -а – тут: брагман (*brāhmaṇa*-)

Сьвято, -а – Абсалют, зь якога ўзьнікае сьвет (санскр. *brahman*-)

сьмерд, -а – тут: шудра (санскр. *śūdra*-)

сьцег, -у – дарога

труд, -у – гераічны вычын, аскетычнае здзяйсненне

узрок, -у – позірк

урода, -ы – характар

ухалода, -ы – прыхалода

хвалебен, -бну – хваласьпеў, усхваляльны малебен (пар. *маліць*
→ *малебен*)

хіра, -ы – хвароба

чарупа, -ы – вялікая ракавіна (у Індыі – музычны струмант)

часьцівы – пабожны

шасьціна, -ы – шостая частка (пар. *дзесьціна*)

што – кожны (*штодрэва* ‘кожнае дрэва’)

УМОЎНЫЯ СКАРОТЫ

ав. = авэстыйскае
адз. л. = адзіночны лік
анг. = ангельскае
бел. = беларускае
гін. = гіндзі
гр. = грэцкае
зах.-укр. = заходне-ўкраінскае
і.-э. = індаэўрапейскае
лац. = лацінскае
мн. л. = множны лік
м. р. = мужчынскі род
рас. = расейскае
санскр. = санскрыцкае
ст.-сл. = стараславянскае

ВВ = Калідасава паэма «Воблачны вястун» (*Meghadūta*-)

ДС = даслоўна

ЗП = Запавет Продка (*Manusmṛti*-)

МБ = Магабгарата (*Mahābhārata*-)

НШ = Нат'яшастра (*Nāṭyaśāstra*-)

РВ = Рыгведа (*Rgveda*-)

УІ = у іставіку

SUMMARY

This book contains the first translation into Belarusian of *Śakuntalopākhyāna* 'The Tale of Śakuntalā' from the *Mahābhārata* and its dramatised adaptation *Abhijñānaśakuntala* by the celebrated Sanskrit poet, *Kālidāsa*. The translation is done directly from Sanskrit and takes into account the traditional commentaries of *Nīlakaṇṭha* (in case of the *Mahābhārata*) and *Kāṭyavema* (in case of *Abhijñānaśakuntala*).

The Tale of Śakuntalā is one of the most famous stories in Sanskrit literature. Śakuntalā was the daughter of great sage Viśvāmitra and apsaras Menakā who had abandoned her in the forest soon after her birth. The girl was raised by another great sage, *Kaṇva*, who had found her on his way to the river near his hermitage. The tale proper narrates Śakuntalā's meeting with the mighty king *Duṣanta*, their marriage and the birth of their son, Bharata, the eponymous ancestor of the main heroes of the *Mahābhārata*. It is after him that India has been called *Bhārata* 'the country of Bharata', which is now the official name of the Republic of India. Although neither Śakuntalā nor Duṣanta are mentioned in any text prior to the *Mahābhārata*, the name of their son *Bharata* is as ancient as the *Ṛgveda* where it serves as an epithet of the god Agni. The Tale of Śakuntalā is thus one of the many links which unite the Rigvedic India with the India of the epics.

Kālidāsa's Abhijñānaśakuntala 'Pertaining to the recognition of Shakuntalā' is widely regarded as the best Sanskrit play. It elaborates on the aforesaid *Mahābhārata* episode, with a few changes to the plot made by the poet. There are many versions of the play preserved in two classes of manuscripts: the one, embracing all those in Devanāgarī script; the other, in Bengālī writing. The former is believed to represent the older and purer recension of the play which is why it has been selected for the present translation.

Although Kālidāsa is traditionally considered to be the greatest poet and playwright in Sanskrit literature, nothing certain is known of his floruit, the only details about his life come from popular legends of dubious value. On the basis of indirect evidence, it is plausible to assume that Kālidāsa flourished at the time of king Candragupta II (345-413 AD) whose reign is styled the golden age of Indian culture.

The Belarusian translation, unlike many English and Russian ones, keeps to the original poetic metres as closely as possible. For this purpose, an experimental method of imitating Sanskrit prosody has been devised by the translator. The tables of metrical correspondences between the languages can be found in the Foreword to this book.

ПАДЗЯКІ ФУНДАТАРАМ КНІГІ

За дапамогу ў выданьні гэтае кнігі перакладнік выказвае вялікую падзяку

Феліксу Аксёнцаву,
Антону Францішку Брылю,
Канстанціну Андрыеўскаму,
Алесі Федаровіч,
Аляксандру й Дыяне Лузгіным,
Галіне Сіўчанка,
Анастасіі Баяроўскай,
Максіму Макоўчыку,
Юліі Акімавай,
Уладу Васюку,
Зьмітру Савельеву,
Маргарыце,
Алегу Жлутку,

Алене Пятровіч,
Аляксандру Міхасёву,
Алене Талпыга,
Вераніцы Акудовіч,
Ігару Крэбсу,
Ігару Кудраўцаву,
Максіму Сырцу,
Кацярыне Масэ,
Максіму Гінтаву,
Тацяне Вадалажскай,
Вользе Тамкевіч,
Яўгену Ёрублеўскаму,
Андрэю Кузьнейчыку.

Літаратурна-мастацкае выданне

АПОВЕД ПРА ШАКУНТАЛУ

як ён расказаны ў Першай Кнізе сьвятой Магабгараты
ды ў п'есе вялікага паэта Калідасы
«Шакунтала пазнаная»

Кампутарны дызайн, вёрстка *Ігар Кулікоў*
Мастачка вокладкі *Дар'я Кудраўцава*
Дызайн вокладкі *Ігар Кулікоў*
Карэктарка *Ліда Наліўка*

Падпісана да друку 11.06.2018. Фармат 60×84/16.
Папера афсетная. Друк афсетны.
Ум. друк. арк. 12,6. Ул.-выд. арк. 7,4.
Наклад 160 экз. Замова 2761.

Індывідуальны прадпрымальнік
Янушкевіч Андрэй Мікалаевіч.
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі
выдаўца, вытворцы і распаўсюджвальніка
друкаваных выданняў № 1/218 ад 18.03.2015.
Вул. Шафарнянская, 3/135, 220125 г. Мінск.
<https://januskevic.by>

Таварыства з дадатковай адказнасцю «Новапрынт».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі
выдаўца, вытворцы і распаўсюджвальніка
друкаваных выданняў № 2/54 ад 25.02.2014.
Вул. Геалагічная, 59, к. 4, п. 10, 220138 г. Мінск.

«Аповед пра Шакунталу» — адна з самых папулярных устаўных гісторый (*urākhuṭāna-*) у Магабгараце. Гэтая кніга зьмяшчае ня толькі арыгінальнае паданьне, але і яго драматургічную адаптацыю — п'есу «Шакунтала пазнаная» найславутага санскрыцкага паэта *Калідасы* (≈ 4-5 стст. н. э.), якая справядліва ўважаецца шэдэўрам індыйскага клясычнага тэатру.

Шакунтала была дачкою знакамітага мудраца Вішвамітры й нябёснай дзеvy Мэнакі, якая кінула сваё дзіця ў лесе неўзабаве па нараджэньні. Дзяўчынку знайшоў і вырасьціў вялікі пустэльнік Канва — сын Кашйапы, айца багоў. Гэты аповед расказвае пра сустрэчу й шлюб Шакунталы з князем Душьянтам ды нараджэньне іх сына Бгараты, якому было наканавана стаць валадаром усяе зямлі. Менавіта паводле яго Індыя стала называцца *Bhārata*, што цяпер зьяўляецца адной з афіцыйных назваў краіны.

Асаблівасьцю дадзенага перакладу, зробленага паэтам *Ігарам Куліковым*, ёсьць спроба захаваць арыгінальныя паэтычныя памеры й выснаваць для іх беларускія адпаведнікі. Пераклад таксама зьмяшчае шэраг наватвораў, якія пакліканыя дакладней перадаць сэнсавыя нюансы арыгіналу.

 ЯНУШКЕВІЧ
выдавецтва

ALIOBBEA IPPIAKY IPIIAY * SHAKHAPAKHAPAH